

FORMIDLING OG KULTURMINNEVERN

En studie av fire prosjekter i Andøy kommune

Birgit Lund

Masteravhandling i arkeologi
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitetet i Tromsø
Vår 2006

SAMMENDRAG

Noen av kulturminnene i Andøy har de senere årene fått større fokus i forbindelse med at de er tilrettelagte for formidling i prosjektene ”Møte med Vesterålen” og ”Fotefar mot nord”. Jeg har i min studie ønsket å sette lys på forståelsen av formidling som redskap innen kulturminnevernet. I den forbindelse har jeg sett nærmere på fire kulturminner og kulturmiljø i Andøy som er tilrettelagte via formidlingsprosjektene; Bakkan/Sletten, Åseanlegget, Landsbyen Bleik og Andenes Vær. Som kontrast og komparativt materiale har jeg også tatt med kulturminner som ikke innehar dette fokuset; felt med gravhauger både i Lovik og på Strandland/Øygård. Jeg har sett på hvilke ulike motiv og strategier som ligger til grunn for formidlingen, når det gjelder både utvelgelse og tilrettelegging.

Siden lokalmiljøet er viktige ressurser i formidling av lokalhistorien og i vernet av kulturminner i nærområdet, har jeg gjennom intervjuer prøvd å få fram deres meninger og holdninger, samt se på hvordan deres syn passer overens med formidlernes og i hvilken grad de har kunnet ta del i formidlingsarbeidet. Videre baserer datamaterialet seg på intervju med noen som har arbeidet med formidlingsprosjektene, studie av prosjektenes arkivmateriale og befaring på de aktuelle kulturminner og kulturmiljø.

Hovedproblemstillingen i avhandlingen har vært om *forholdet formidling og vern av kulturminner og kulturmiljø kan sies å være dilemma eller to sider av samme sak*. Jeg har også stilt meg spørsmål om hvilke problemer som kan oppstå i forhold til vern, formidling og lokal interesse når kulturminner og kulturmiljø legges til rette for formidling, samt hvilke konsekvenser det får at noen kulturminner har et større fokus enn andre.

Det ser ut til at formidling skaper positiv effekt og synes å styrke vernet av kulturminnene og kulturmiljøene, selv om ikke alt står like bra til med tilretteleggingen av de fire tilrettelagte prosjektene i Andøy. Studien viser også betydningen av hvor viktig lokal forankring er for at engasjement og ansvarliggjøring kan skapes. Ut fra resultatene konkluderer jeg med at formidling og vern kan sies å være to sider av samme sak.

FORORD

Nå vil jeg benytte sjansen aller først til å takke mine informanter fra Andenes, Bleik, Bø, Åse, Lovik, Strandland/Øygård, Sortland, Stokmarknes og Bodø som tok seg tid til å svare på alle mine spørsmål. Intervjuene hadde alt å si for avhandlingen. Uten deres positivitet og velvillighet, hadde jeg ikke kunnet gjøre denne studien. Tusen takk.

Jeg vil særlig takke Charlotte Damm for å ha gitt meg så mye inspirasjon de første årene av arkeologistudiet at jeg ikke greide å slutte! Dernest vil jeg takke min veileder Reidar Bertelsen og seminarleder Bjørnar Olsen for god hjelp og oppmuntring i løpet av masterstudiet. Uten dere hadde det vært vanskelig å holde fokus! Og takk til mine medstudenter på Institutt for Arkeologi. Dere har vært fantastiske og bidratt til et godt miljø både faglig og sosialt. Jeg vil særlig takke Paul Figenschau og Rune Floor for ekstra god faglig støtte og at dere alltid tok dere tid til å hjelpe. Og takk til dere andre som har bidratt med datakunnskaper og faglige råd.

Hjemme i Andøy har jeg mange gode støttespillere. Takk til dere på Risøyhamn skole som har vært positive til alle mine studiepermisjoner. Takk til gode venner som har støttet meg disse studieårene. Takk til deg, mamma, som alltid har vist interesse og oppmuntret meg! Og takk til Morten, Marius og Andreas som har holdt ut med en svært så travel mamma. Sist, men ikke minst vil jeg takke deg, Frank, for uten din støtte hadde det vært mye vanskeligere å gjennomføre dette studiet.

Tromsø 14.mai 2006

Birgit Lund

INNHOOLD

Sammendrag.....	1
Forord.....	2
Innhold.....	3
Figurliste.....	5
1. INNLEDNING.....	6
1.1 Tema og problemstilling.....	6
1.2 Begrepsavklaring.....	7
1.3 Metode.....	8
2. TEORETISKE PERSPEKTIV.....	10
2.1 Kulturminnenes verdier.....	10
2.2 Kulturminner, hva skal vi ta vare på?.....	13
3. ”MØTE MED VESTERÅLEN” OG ”FOTEFAR MOT NORD”.....	16
3.1 Møte med Vesterålen.....	16
3.2 Fotefar mot nord.....	19
4. ANDØYS KULTURMINNER PÅ ULIKE NIVÅ.....	23
4.1 Kulturminner i Andøy.....	23
4.2 Valg på ulike nivå.....	26
5. BESKRIVELSE AV KULTURMINNER OG KULTURMILJØ.....	31
5.1 Kulturminner med særskilt fokus.....	31
5.1.1 Bleik.....	31
5.1.2 Bakkan og Sletten.....	35
5.1.3 Åseanlegget.....	38
5.1.4 Andenes Vær.....	41
5.2 Kulturminner uten særskilt fokus.....	43
5.2.1 Lovik.....	43
5.2.2 Strandland/Øygård.....	45
5.3 Oppsummering.....	47

6. INTERVJU MED LOKALBEFOLKNING OG FORMIDLERE.....	49
6.1 Brukerne.....	49
6.1.1 Brukernes forståelse av kulturminnebegrepet.....	50
6.1.2 Brukernes kjennskap til kulturminner.....	50
6.1.3 Brukernes syn på formidlingen.....	51
6.1.4 Verdier brukerne legger vekt på.....	52
6.1.5 Vern versus formidling – brukernes syn.....	53
6.2 Aktørene.....	54
6.2.1 Lokalbefolkningens deltagelse.....	54
6.2.2 Hensynet til vern i formidlingsprosessen.....	55
6.2.3 Tanker om vedlikeholdet.....	55
6.2.4 Verdier aktørene la vekt på.....	56
6.3 Momenter til drøfting.....	57
7. INTERVJUENE – MIN TOLKNING.....	59
7.1 Prosjektene ”spor” i Andøy.....	59
7.1.1 Kulturminnebegrepets mangfold.....	59
7.1.2 Lokalbefolkningen og kulturminnene.....	61
7.1.3 Om formidling og vedlikehold.....	62
7.2 Verdier i formidlingen.....	66
7.3 Lokalmiljøets rolle og betydning i formidlingen.....	68
7.4 Vern og formidling.....	70
7.5 Vern versus formidling.....	71
8. FORMIDLING OG VERN –	
DILEMMA ELLER TO SIDER AV SAMME SAK?.....	74
Appendiks 1 Spørsmål til lokalbefolkning, <i>brukere</i>	78
Appendiks 2 Intervju med lokalbefolkning, <i>brukere</i>	79
Appendiks 3 Spørsmål til prosjektmedarbeidere, <i>aktører</i>	85
Appendiks 4 Intervju med prosjektmedarbeidere, <i>aktører</i>	86
LITTERATURLISTE.....	90

FIGURLISTE

Figur 1: Kulturminner og kulturmiljø i Andøy kommune omtalt i avhandlingen	s. 30
Figur 2: Bleik med oppdyrkede myrer i forkant	s. 33
Figur 3: Skilt på grinda inn til Bakkan/Sletten	s. 37
Figur 4: Informasjonsskilt ved Åseanlegget	s. 40
Figur 5: Båthavn ved kanal, post nr.5 i Andenes Vær	s. 42
Figur 6: Gravrøys på Øygård, mulig uregistrert	s. 46

Forsidebildet er tatt april 2006 og viser grinda inn til Bakkan/Sletten. Bildet er tatt mot nordøst.

1. INNLEDNING

Andøy har mange spor etter fortidig virke og bosetning, spor som både er godt synlige og godt spredd over det meste av kommunen. Noen av kulturminnene har de siste årene fått større fokus i forbindelse med at de er tilrettelagte for formidling i prosjektene ”Fotefar mot nord” og ”Møte med Vesterålen”. I tillegg har de fått ytterligere oppmerksomhet på grunn av økt satsing på turisme av blant annet Nasjonal Turistveg i regi av Statens vegvesen, som skal gå langs vestsiden av Andøya, en av 18 utvalgte nasjonale vegstrekninger (Skaar 2006). Dette gjør at kulturminnene langs denne vegstrekningen blir mer interessant enn før for bruk og formidling.

Med min bakgrunn som lærer i grunnskolen i Andøy, mener jeg formidling av lokalhistorien er viktig. I den forbindelse har jeg flere ganger brukt nærområder med kulturminner i undervisningen. Ikke bare har stedene vært ekskursjonsmål, men de har også inngått som del i ulike forskningsprosjekt ved Risøyhamn skole. Dette er grunnen til at disse kulturminnenes skjebne som tilrettelagte kulturminner og kulturmiljø, har interessert meg.

1.1 Tema og problemstilling

Med denne studien ønsker jeg å få en forståelse av formidling som redskap innen kulturminnevernet. I den forbindelse har jeg valgt å se nærmere på fire kulturminner og kulturmiljø i Andøy kommune som er tilrettelagte for formidling via prosjektene ”Møte med Vesterålen” og ”Fotefar mot nord”. Det er Bakkan/Sletten på Bø, Åseanlegget på Åse og Andenes Vær på Andenes som er tilrettelagte av ”Møte med Vesterålen”. Landsbyen Bleik er tilrettelagt av ”Fotefar mot nord”. Undersøkelsen er begrenset til Andøy, derfor har det ikke vært aktuelt å gjøre sammenligninger mellom flere delprosjekt i ”Fotefar mot nord”. Videre har jeg som kontrast og komparativt materiale valgt å ta med noen kulturminner som ikke har dette formidlingsfokus. Det er gravhaugene i henholdsvis Lovik og på Øygård/Strandland.

Jeg ønsker å se på hvilke motiv og strategier som ligger til grunn for formidlingen, både når det gjelder utvelgelsen og tilretteleggelsen, samt hvor godt formidlingsprosjektene har lyktes med sin formidling. Lokalmiljøene er viktige ressurser i formidling av lokalhistorien og i vernet av de kulturminner som finnes i nærområdet. Jeg har derfor

ønske om å få fram deres meninger og holdninger og se på hvordan deres syn passer med formidlernes. Det blir også viktig her å vurdere i hvilken grad lokalmiljøet har kunnet ta del i formidlingsarbeidet. For å få nærmere informasjon om dette, har jeg intervjuet både fastboende i de bygdene som er med i dette studiet og personer som har arbeidet i formidlingsprosjektene.

Hovedproblemstillingen i denne avhandlingen er å finne mer ut om forholdet formidling og vern av kulturminner og kulturmiljø er et dilemma, eller er det, som det ofte sies ”to sider av samme sak”? Hvilke problemer og dilemma oppstår det i forhold til vern, vedlikehold og ikke minst lokal interesse når kulturminner tilrettelegges for formidling? Og hvilke konsekvenser har det at det nødvendigvis bare er et lite fåtall kulturminner som får dette fokuset?

1.2 Begrepsavklaring

Sentrale begrep i denne avhandlingen er kulturminne, kulturmiljø, kulturminnevern og formidling.

Materielle spor etter menneskelig virksomhet fra eldre tid har vært omtalt under ulike begrep; oldtidslevning (1851), mindesmærke (1897), fortidslevning (1905) og det nynorske ordet fornminne (1951). Etter hvert oppsto et behov for å finne et nytt begrep som samlet alle typer spor etter menneskelig virksomhet uavhengig av alder, nemlig *kulturminne* (Trøim 1999:10). I dag brukes også fornminne, men da helst om kulturminner som er automatisk fredet etter Kulturminneloven, samiske kulturminner eldre enn 100 år og kulturminner ellers som er eldre enn 1537 (Bertelsen, Keller, Lunde og Sandmo 1986:4). Kulturminnebegrepet er altså et videre begrep som i følge Lov om kulturminner 1978 § 2, defineres som alle spor etter menneskelig virksomhet i fysisk miljø, også steder det knytter seg historiske hendelser, tro og tradisjon til (Jfr.kap.7.1.1). Jeg vil konsekvent bruke begrepet kulturminne i denne avhandlingen.

Kulturmiljøer er områder hvor kulturminnene er en del av større sammenheng (Riksantikvaren 29, 2001:63). Begrepet kulturmiljø vil jeg bruke om Landsbyen Bleik og Andenes Vær, siden flere kulturminner på hver av disse stedene inngår i presentasjonen av et miljø. De resterende utvalgte stedene, Bakkan/Sletten, Åseanlegget, gravhaugene i Lovik og på Øygård/Strandland, vil bli omtalt som kulturminner.

Kulturminnevern forstår jeg som å beskytte, bevare og forvalte kulturminnene best mulig, enten det er arkeologiske kulturminner eller nyere spor etter menneskelig virksomhet. Kulturminnevernet er under påvirkning av Stortinget, Miljøverndepartementet, Riksantikvaren, fylkene, kommunene, museer og universitet som alle er offentlige instanser, samt lokalmiljøet. Alle er med og former hva som skal taes vare på og hvordan. Kulturminnevernet er underlagt Lov om kulturminner 1978, med senere forskrifter, og har som formål å verne kulturminner og kulturmiljø (Ibid:63) (Jfr.kap.7.1.1). Forvaltningen knyttes ofte til den offentlige forvaltningen, men det kan bety å forvalte i forståelse av å ta vare på dem, bruke dem som ressurser og vedlikeholde dem. Både eiere, brukere, lokalsamfunn og organisasjoner, samt offentlig kulturminneforvaltning er forvaltere av kulturminner og kulturmiljø (NOU 2002:1:26).

I vernet ligger ikke bare forvaltningen av kulturminnene, men også *formidlingen* av dem. I formidlingsbegrepet legger jeg dette med anskueliggjøring, at det foregår en tilgjengeliggjøring av kulturminne samt en presentasjon av den forskning som er gjort eller den historie det er å fortelle. Folk er interessert i sin lokalhistorie (Jfr.kap.2). Det kan gis muligheter for formidling underveis i et feltarbeid, eller kunnskap kan formidles via ulike arrangementer med fokus på lokalhistorien. Kulturminner og kulturmiljø kan også legges til rette for formidling for besøkende fra nær og fjern, slik ”Møte med Vesterålen” og ”Fotefar mot nord” har gjort. Formidling bringer kunnskap og historien videre.

1.3 Metode

Datamaterialet som ligger til grunn for dette arbeidet er innhentet på ulikt vis: i felt av de aktuelle kulturminnene og kulturmiljøene, intervju med utvalgte representanter for lokalbefolkningen, samt intervju med en del av dem som har arbeidet med formidlingsprosjektene. I tillegg har jeg studert prosjektenes arkivmateriale.

De informantene jeg har henvendt meg til i bygdene er personer jeg har antatt er lokalhistorisk interesserte, såkalte nøkkelinformanter. Disse informantene betegner jeg som *brukere*. Mine andre informanter er noen personer som har vært en del av ledelsen til ”Møte med Vesterålen” og ”Fotefar mot nord” eller har arbeidet tett opp til den. De betegnes som *aktører*.

Informantene ble forespurt på forhånd, og vi avtalte tid og sted. Alle intervjuene ble foretatt enten hjemme hos dem eller på deres arbeidsplass. Spørsmålene var forberedt på forhånd. Jeg utarbeidet to spørsmålssett, ett til brukerne og ett til aktørene. Begge gruppene fikk de samme verdispørsmålene. Intervjuene bar preg av relativt lange samtaler, strukturert etter spørsmålene, men gav rom for det informanten selv tok initiativet til å fortelle om. Svarene og informasjonen skrev jeg ned fortløpende. Etter å ha foretatt alle intervjuene, ordnet jeg dem systematisk inn i selvlaget skjema (Se appendiks 2 og 4), ett for brukerne og ett for aktørene. Her ble svarene skrevet inn stikkordsmessig. Dette ble et meget godt redskap for å kunne lese informasjonen disse intervjuene gav meg. Her må nevnes at de fem første spørsmålene til aktørene er ikke satt inn i skjemaet. Dette var spørsmål som hadde mye med organiseringen av prosjektene å gjøre og gav så lange svar at pga plasshensyn valgte jeg å ikke ta dem med i oppsettet. Svarene kommer fram både i kapittel 4.2 og 6.2.

2. TEORETISKE PERSPEKTIV

”Vandret i gamle spor i Skjoldehamn” og ”Spennende historisk foredrag på Dverberg”, to overskrifter fra avisa ”Bladet Vesterålen” forteller om allmenn interesse for historie og for kulturminnene i Andøy kommune. Disse foredragene ble holdt i løpet av ”Kulturuka” i Andøy våren 2005; en uke med fokus på det meste fra lokal historie, mat, musikk og sport (Bladet Vesterålen, 06.05.2005). Historie og kulturminner kan synes å bety mye for folk. Det var godt oppmøte av både barn og voksne på disse historiske ”vandringene”. Foredragsholderne var både fagfolk og legfolk med interesse for og god kunnskap om lokalhistorien de formidlet. Kunnskapsverdien, samt den lokalhistoriske verdien syntes å være viktig for tilhørerne. Bevisst bruk av kulturminner og kulturmiljø gjennom slike arrangement kan ha positiv effekt for stedet og lokalmiljøet (NOU 2002:1:52).

I dette kapittelet ønsker jeg å redegjøre for hvilke verdier kulturminnene representerer for folk flest. Jeg spør meg også om ulike verdier kan være kriterium for hvilke kulturminner som velges ut og blir fokusert på. I vurderingen av hvordan dette er gjort og om hvordan situasjonen er på stedene i dag, blir det viktig i dette kapittelet å se på noen av de ulike verdiene kulturminner generelt representerer. Med hensyn til utvelgelsen av kulturminnene i prosjektene som skal evalueres i denne avhandlingen, vil jeg utdype hva som kan være bestemmende for hvilke kulturminner som prioriteres framfor andre.

2.1 Kulturminnenes verdier

Folk er i dag meget opptatt av fortida, enten det er i form av å samle på gamle gjenstander, ”hente fram” historiske hendelser som gjøres om til teaterspill eller følge med i de mange historiske program på TV. Dette er bare noen eksempler, men de viser at i den hektiske tida vi nå lever i, med en teknologisk utvikling som går så fort at det er vanskelig å henge med, er kulturarven en del av både fortid og nåtid. Kulturminnene kan representere noe stabilt og bli viktige for folk flest. Men på hvilken måte, og hvilke verdier kan vi si at våre kulturminner fra historien og forhistorien representerer?

Kulturminner oppfattes som en verdi for samfunnet og for den enkelte, og kulturminneloven tar dette for gitt uten at verdiaspektet er utdypet nærmere. Fagmiljøene ser viktigheten av at verdioppfatninger er avgjørende, men synet på verdi er snevert og gir lite rom for andre verdigrunnlag enn det som er utviklet i de profesjonelle miljøene

(Bertelsen 1986:24). Dag Myklebust er en av de som har grepet fatt i verdiaspektet og ”løftet” fram verditenkinga innen kulturminnevernet. Han sier at kulturminner besitter verdier, og at det er viktig at kulturminnevernet avdekker disse. En må stille seg spørsmålet om hvorfor vi tar vare på kulturminnene. I svaret ligger blant annet grunnlaget for verdianalysen. Etter å ha studert en rekke kulturminnedefinisjoner, konkluderte han med at kulturminnernes verdi består i hva de er eller betyr for mennesker; ”*En gjenstand er intet kulturminne før den er persipert og fortolket som sådan*”. (Myklebust 1990:73). Antikvarisk verdi er et verdibegrep som ofte forekommer med hensyn til kulturminner og kulturminneforvaltning, og oppfattes nok av folk flest som en faktor for å måle hvor viktig det er å bevare kulturminnet. Selv tenker jeg umiddelbart på høy alder når jeg hører begrepet, men sikkert nok er det ”et kompleks av verdier” som tilfredsstillende forskjellige behov hos oss. Hvis vi avdekker disse verdiene og prioriteringene hos det enkelte objekt, kan en få et godt fundament for ulike argumenteringer og bedre innsikt i vernarbeidet (Myklebust 1981:87).

Ja, hva betyr kulturminnene for den enkelte? Kartlegging av folks kunnskaper om kulturminneforvaltning og deres holdninger til vern av faste kulturminner blant befolkningen i Nord-Norge, ble gjennomført i et forskningsprosjekt i 1997-1998 (NFR-prosjektet). Undersøkelsen viser at over 90% var enige eller sterkt enige i at det er viktig å verne kulturminner (NOU 2002:1:28, Bertelsen, Krogh, Mortensen og Pramli 1999). Det som de fleste mente var med og gjorde kulturminnene til verdifulle ressurser, var at det forteller hvordan folk levde før, at det viser spor etter forfedre og tilknytning til historisk kjente hendelser. Under halvparten av de spurte svarte at nasjonal verdi har betydning, og noen færre enn det igjen mente en burde vektlegge at det er gammelt. Få av informantene mente at det hadde betydning hvis det var pent. (Bertelsen, Krogh, Mortensen og Pramli 1999:8,19-20). Jeg vil senere i avhandlingen se på hvordan disse resultatene passer overens med hva mine informanter fortalte.

De ulike verdiene kan deles inn i tre hovedgrupper; *opplevelsesverdier* som har å gjøre med identitet, tilhørighet og sammenheng i tilværelsen, *kunnskapsverdier* som er knyttet til kulturhistoriske forvaltning, den historiske arven og bevaring for etterslekten, og *bruksverdier* som har sammenheng med naturressurser, og miljø- og ressursforvaltning. Hvordan vi oppfatter kulturminner, kan avhenge av den ulike kunnskaps- og erfaringsbakgrunn, den kulturmessige sammenhengen kulturminnet er satt inn i, samt

kulturinnholdet vi selv fyller det med. (Gaukstad 1990:129, 138). I tillegg varierer det hvor ofte vi ser, besøker og bruker kulturminnene, og det igjen vil medføre ulik betydning for den enkelte. Kulturminnene kan representere det stabile i tilværelsen og være både en erfarings- og kunnskapsbank, og de kan gi mulighet for opplevelse, samt være bidrag til det sosiale og kulturelle fellesskapet. Selv om nær fortid betyr mye, er også fjern fortid viktig. De kan være dokument på kulturelle variasjoner og historiske endringer og gi perspektiv både bakover og framover i tid, altså være møteplasser mellom fortid, nåtid og framtid. Det er viktig med den kunnskapen som kulturminnene gir om hvordan menneskene til enhver tid har forvaltet naturressursene. I tillegg har de stor symbolverdi, men her er det viktig å være kritisk, så ikke kulturminnene misbrukes politisk; f.eks brukes til å bygge opp det nasjonale fellesskap. (NOU 2002:1, 26-27).

Kulturminnene representerer mange ulike verdier for hver enkelt av oss, og det blir derfor av betydning at vi har en bevisst holdning til hvilke verdier vi ønsker å prioritere. Vi må ha en ideologisk grunnholdning til hvilken presentasjon som er akseptabel og må forholde oss til politisk styring. (Myklebust 1990:77). For å kunne opparbeide en bevisst holdning til de ulike verdiene, er kunnskap sentralt. Det er viktig å gi kunnskap om hvordan naturen og ressursene har blitt forstått, brukt og forvaltet. Kulturminnene kan få oss til å reflektere og danne egne oppfatninger av lokalsamfunnet og omgivelsene før og nå, om folks tilværelse. Til disse historiene hører også historien om fattigdom, sosiale forskjeller, kulturell undertrykking og krig. Denne kunnskapen som kulturminnene gir oss, blir slik en ressurs for å bekjempe slike forhold i dag. (NOU 2002:1, 27).

Kunnskap har en oppdragende rolle og må derfor nå ut til allmennheten. Hvis den holdes kun innenfor fagmiljøet, og ikke formidles videre, kan den bli lite meningsbærende. Vi må ha kunnskap for å kunne vurdere, prioritere og forvalte. En teoretisk plattform er viktig utgangspunkt for kulturminnevernet (Brekke 1990:182). Alle involverte parter, folk flest, eiere, fagfolk og representanter fra det offentlige, har behov for god kunnskap i arbeidet med vern og bruk av våre kulturminner. Det kan være snakk om lokalkunnskap, tradisjoner, ferdigheter, vitenskap og forvaltning som til sammen berører et bredt spekter av verdier. Slik kan en få en mer åpen dialog mellom alle som kan være involvert i kulturminnevernarbeidet.

2.2 Kulturminner, hva skal vi ta vare på?

Formidlingsprosjektene ”Fotefar mot nord” og ”Møte med Vesterålen” kan synes å ha valgt ut kulturminner som har en viss arkeologisk eller historisk betydning. Utvelgelsen viser også variasjon kronologisk sett. Hvilke kriterier prosjektene satte for utvelgelsen, vil jeg se nærmere på senere (Kap.4.2), men her ønsker jeg å drøfte om andre krefter kan ha hatt innflytelse på utvelgelsen. Hva er det som er med og bestemmer hvilke kulturminner som er verdt å ta vare på eller ikke, og på denne måten er med og former historien.

Når det gjelder valg av kulturminner som er verdt å ta vare på, kontra de som velges å bli glemt, er det at en kan stille seg spørsmål om fortida har blitt en byrde. Selv om det hevdes at 1% av kulturminnene går tapt årlig (Riksantikvaren 29, 2001:53), oppdages det stadig nye kulturminner. Jeg antar at vi i dag med økt kunnskap om både å finne kulturminner og bevare dem, samt økt kunnskap og bevisstgjøring om selve kulturminnene, har forutsetninger for å ta vare på det meste for ettertida. Det har vært en enorm utvikling de siste hundreår når det gjelder hva og hvordan vi bevarer, samt ønsket om å bevare, og det har vært metodisk og teknologisk utvikling. Men det skjer også nedbryting av kulturminnene som følge av økt interesse og fokus, forurensing, krigsødeleggelser og politisk maktspill, samt økonomiske hensyn. Men skal vi ta vare på alt for enhver pris? Wienberg sier at å ta vare på alt, slik at fortida kan dokumenteres for framtida, kan bli en kort utsettelse på den uunnngåelige kampen mot forgjengelighet (Wienberg 1999:186-187). Moderne utvikling i dag og i framtida må ikke vike til fordel for gamle spor etter tidligere menneskers liv og virke. Vi må kunne leve med både den nye utviklingen og de gamle vitnesbyrd, bare ikke bevaringstanken tar helt overhånd. For at vi skal kunne få til dette, må det kontinuerlig foretas en utvelgelse av hva som bør taes vare på eller ikke. Dette er vanskelig, for hvordan skal slike valg kunne skje best mulig?

Richard Handler foreslår tre punkter for bevaring: objekter som er verdt å ta vare på og er av en slik forfatning at en kan anvende de rutinene en bruker når kulturminner skal bevares / funn som har betydning for ulike sosiale sammenheng / funn som øker vår forståelse av begrepet kultur (Handler 2003:356-357). Selv med dette som rettesnor, vil en oppleve utvelgelse som et dilemma. I antropologien definerer en alle kulturer som likeverdige, derfor kan en ikke velge ut noen som er mer verdifulle enn andre. Slik vil all menneskelig aktivitet og etterlatenskaper være verdt å ta vare på. Handler påpeker at kulturer ikke blir oppdaget objektivt, men konstruert i spesielle sosiale fortolkninger. Han

reflekterer over hvem som har makt og sosiale ressurser til å kontrollere slike prosesser, og konkluderer med at ideologiske retninger i samtida er med og styrer de avgjørelser som blir tatt. (Ibid:358-359).

En bør ha dette synet med likeverdighet som utgangspunkt for utvelgelsen, men jeg er ikke enig i at alt av menneskelige spor nødvendigvis må bevares. Det som er viktig, må bli å sikre at typiske trekk med ulike epoker og samfunn blir bevart, ikke bare det spesielle og unike. En må derfor i utgangspunktet gjøre undersøkelser og forskning på det meste, for hvordan skal en ellers oppdage det typiske? I tillegg er det ikke sikkert at det som var sannhet i går, er sannhet i dag! Kunnskapen øker, og med den kan forskningen gi nye oppdagelser og svar. Motsetningen til å bevare alt, må være forkastelse av fortida, som for eksempel det som skjedde i Kina under Kulturrevolusjonen. Da skulle alt som minnet om den gamle kinesiske kulturen utslettes, og landet bygges opp på nytt. Hva skjer i Kina nå? Ny politisk ledelse, nye tanker, den gamle kulturen verdsettes, og en kan stille seg spørsmål om hva som er gått tapt i form av menneskelig kunnskap.

Eric Hobsbawm har tatt for seg begrepet "Invented tradition" og sier tradisjoner er konstruerte ut fra en del måter å gjøre noe på. Disse praksisene er normalt styrt av tydelige eller aksepterte regler, og målet er å få fram normer og verdier som automatisk innbefatter kontinuitet med fortida. Som eksempler trekker han fram hvordan en bruker fortida i arkitekturen for å skape tilhørighet, samt bruker historien for å kunne gjøre krav på rettigheter til land og vann. (Hobsbawm, Ranger 1992:1-2). Om dette gjøres bevisst eller ubevisst, er vanskelig å vurdere. Men å ta kunnskap ut av sin sammenheng, for så å lage seg tradisjoner, er misbruk av viten og skaper et galt bilde av historien.

Å bruke fortida ved å skape tradisjoner kan gjøres av taktiske hensyn som kan føre til oppmerksomhet om et kulturminne, og dermed gi økt grunn for at akkurat det skal bevares. Det igjen kan føre til økonomiske bevilgninger, som igjen sørger for økt aktivitet og økte inntekter. Altså, her er det til sist pengene som rår. Ved tilrettelegging av kulturminne og kulturmiljø må en være ærlig og ikke konstruere tradisjoner og historie for å utnytte det i kommersiell sammenheng. Når det gjelder hvordan en skal fokusere på enkelte kulturminner, kommer det tydelig fram at arkeologien og historien må kjempe om oppmerksomheten. Museene må i dag tilpasse seg markedet og konkurrere med underholdningstilbud. (Olsen 1997:237). Mange av heftene som presenterer

delprosjektene i "Fotefar mot nord", fokuserer på det som er størst, nordligst, eldst og mest enestående. Denne språkbruken skal vekke interesse ved å fremheve det beste, men det er ikke sikkert det er det riktige som blir fremhevet. (Sæther 2004:95). De kulturminnene som kan være aktuelle å tilrettelegge, bør ikke nødvendigvis være de som representerer noe unikt, men heller de som er en del av en større sammenheng og kan vise til utvikling. Kulturminner som er lett tilgjengelige for allmennheten, eller blir brukt og skjøttet av for eksempel skole, historielag eller lokalt initiativ, er også viktig å bevare. Slik vil kunnskapen om vår forhistorie bli synliggjort for de fleste. Jernaldergården Bakkan av Bø er et slikt kulturminne som synes å være spesiell på grunn av sin beliggenhet noe tilbaketrukket fra havet og fordi det er et helt anlegg med tufter, gravhauger og steinsetting. I tillegg er det inngjerdet slik vi har en forestilling om at en nordnorsk gård skal være. Men om den virkelig er det, vet en jo ikke, så da blir det feil å fokusere på en slik antagelse. Den forskningen som er gjort på jernaldergården Bakkan, samt alle andre kulturminner og kulturmiljø som tilrettelegges for formidling, bør være utgangspunktet for den historien som skal fortelles.

Andøy er rik på kulturminner, og formidlingsprosjektene utvelgelse av kulturminner og kulturmiljø sier en del om hvilke verdier som har vært rådende. Jeg vil redegjøre for det senere (Kap.4). Først vil jeg gi en presentasjon av formidlingsprosjektene "Møte med Vesterålen" og "Fotefar mot nord".

3. ”MØTE MED VESTERÅLEN” OG ”FOTEFAR MOT NORD”

Disse to formidlingsprosjektene har til sammen satt fokus på en rekke kulturminner og kulturmiljø; i Vesterålen via ”Møte med Vesterålen” og i Nord-Norge og Namdalen via ”Fotefar mot nord”. Sistnevnte prosjekt har stått for formidling av ett kulturminne eller kulturmiljø i hver av kommunene i landsdelen med ulike typer skilting, hefter og boka ”Fotefar mot nord - En kulturhistorisk reise i Nord-Norge og Namdalen”. ”Møte med Vesterålen” har i formidlingsøyemed tilrettelagt flere kulturminner og kulturmiljø i hver av kommunene i Vesterålen med reisehåndboka ”Møte med Vesterålen - Kultur, natur og historie” og bl.a. brosjyrer, skilting, video, billedspill, nettside og guidekurs. Formidlingsprosjektene har tilrettelagt kulturminnene og kulturmiljøene noenlunde over samme lest hvor bok, hefter/brosjyrer og skilting er selve hovedformidlingen. Produktene prosjektene selger, kan fåes hos bokhandel, kommunenes turist- eller kulturkontor, samt museum. ”Møte med Vesterålen” var godt i gang med sitt formidlingsarbeid noen år før ”Fotefar mot nord” kom på banen. Derfor ble det i Vesterålen en del overlapping når det gjaldt hvilket prosjekt som stod bak tilretteleggingen. Ofte har skilt og brosjyrer begge prosjektenes logoer.

Jeg vil her beskrive begge prosjektene ut fra intervju med til sammen syv aktører i prosjektene, samt studier av arkivmateriale; om hva som satte det hele i gang, mål og resultat, samt deres organisering og evaluering. Videre i oppgaven har jeg valgt å forkorte formidlingsprosjektens navn; MMV (Møte med Vesterålen) og FMN (Fotefar mot nord).

3.1 Møte med Vesterålen

Lofoten og Vesterålen ble i 1987 utpekt av Nordland fylke som satsningsområde i reiselivssammenheng. Fylkets mål med reiselivsplanen var både å utvikle verdier i lokalsamfunnet og styrke reiselivsnæringa. I den forbindelse utarbeidet det interkommunale kultursamarbeidet Vesterålen Regionråd, ved Kulturutvalget, et handlingsprogram for kulturturisme i regionen som omfattet innsats på interkommunalt nivå. Det var viktig at konkrete tiltak innen kulturturisme skulle bygge på det mangfoldet som samler seg i begrepet kystkultur. Utfordringen lå i å profilere ”*Kystkultur – utgave Vesterålen*”. Et av de høyt prioriterte tiltakene var å utvikle en natur- og kulturhistorisk håndbok, en reisehåndbok for Vesterålen. Selve prosessen med arbeidet skulle være like

verdifull som produktet. Det var ikke tidligere laget en samlet registrering av regionens natur- og kulturhistoriske ressurser.¹ Ideen om reisehåndboka fikk Vesterålen Regionråd av prosjektet ”Vestveg” i Hordaland som på 1980-tallet hadde ambisjoner om å lage en kulturhistorisk vegbok, samt temahefter og skilting (Bugge, pers. med.). Regionrådets intensjon var at det ikke skulle overlates til reiselivsnæringa å vektlegge regionens kulturhistorie. Det var også viktig å gjøre lokalbefolkninga kjent med historien og inspirere folk til å reise i de ulike kommunene innen regionen. (Remen, pers. med.).

Et prosjekt med å bygge opp en kulturhistorisk database og arkiv i Vesterålen var på dette tidspunktet startet opp og resulterte i ”Vesterålens skatteboks” (Frydenlund 1990). På bakgrunn av den informasjonen en nå satt inne med, var den første fasen i bokprosjektet godt i gang. En gjennomgang av hva som fantes var nødvendig for å kunne få oversikt over hvilke områder som burde prioriteres i natur- og kulturguiden. (Drevland m. fl. 1988: 34). Boka skulle presentere mangfoldet av natur- og kulturhistorien i Vesterålen. Selv om kulturminner er oppsiktsvekkende i dag, er det ikke sikkert de er det senere, så å ta vare på mangfoldet ble derfor en viktig kunnskapsressurs. (Remen, pers. med.). På et forlagsmøte dukket ideen opp om tilrettelegging av områdene og utarbeiding av brosjyrer. Brosjyreserien skulle representere det typiske ved kulturhistorien, men også være noe fagfolk mente var verdt å vise fram, kulturminner som kunne leses i landskapet uten å bygge opp noe. (Bugge, pers. med.).

Arbeidet, som var beregnet til å ta flere år, ble delt i ulike faser. Hvert år skulle ett område i hver av kommunene tilrettelegges med brosjyrer og skilting.² Målet med brosjyrene var å kvalifisere et vertsskap, f.eks hoteller og guider. Videre skulle brosjyrene rette seg mot vanlige folk som besøkte stedene, og de kunne også brukes av skolene i kommunene. Lett tilgjengelighet og en god utført tilrettelegging var viktig på stedene. I tillegg skulle historien skrives interessant og god. (Bugge, pers. med.). Første utgave av den kulturhistoriske håndboka med 21 områder, ”Møte med Vesterålen Kultur - natur og historie”, kom ut på norsk i 1991 og på engelsk og tysk i 1992. De fem første stedene var ferdig tilrettelagt med skilting og brosjyremateriell i 1993. Bakkan/Sletten var ett av dem³. Senere har alle de utvalgte stedene blitt tilrettelagt og formidlet i form av

¹ Regional kultur- og naturhistorisk håndbok. Prosjektbeskrivelse. Vesterålen Regionråd, Kulturutvalget (u. forf., u. år)

² Bugge, E., Remen, G., Informasjonsserien ”Møte med Vesterålen – en veiviser til historia”. Fase V . Rapport (u. år)

³ Vesterålens kulturutvalgs kulturhistoriske formidlingsprogram, ”Fortida fram i Vesterålslyset” (u.forf.)

skilting og brosjyrer. Hele serien på 23 brosjyrer, inkludert to kulturhistoriske emnehefter, var ferdig i 2001. Serien er også presentert på en webside. Revidert utgave av håndboka kom ut i 2001. Denne har sterkere preg av å være ei reisehåndbok enn den første boka. Videre har prosjektet laget videoen ”Underveis, et møte med Vesterålen”, Nordkalottutstillingen ”Møte med Vesterålen – et øysamfunn i Nord-Norge”, billedspillet ”Barndom i flo og fjære – fortid og framtid” og boka ”Det var da det begynte! – Om oppvekst i et øysamfunn”. Kultursamarbeidet i Vesterålen har sammen med Vesterålmuseet de siste tolv årene samarbeidet på denne måten om formidling av regionens kulturhistorie. Tankegangen som lå til grunn for arbeidet ble i rapporten ”Fortid for framtid” oppsummert slik:

- ”- At man legger et helhetlig og regionalt perspektiv på formidlingen.
- At man bruker et mangfold av formidlingsformer og vektlegger høy faglig kvalitet og ekthet på det som produseres.
- At man arbeider tverrfaglig og samarbeider med ulike instanser som museene, kulturkontorene, frivillige organisasjoner, skoleverket og næringslivet der dette er naturlig.”

Disse innsatsområdene ble spesielt framhevet:

- ”- Å bidra til at kulturhistorisk baserte reiselivsprodukter får god kvalitet og ekthet
 - Å få til samarbeidsprosjekter der undervisningssektoren deltar
- Målgruppa har vært fastboende vesterålinger og tilreisende.”⁴

En viktig samarbeidspartner for Vesterålen Regionråd var Vesterålmuseet. Lederne for disse institusjonene, Erik Bugge og Geir Remen, var prosjektledere i MMV og hadde hver sine ansvarsområder. De var dessuten redaktører for boka. Prosjektet var sentralt styrt av ledelsen, men selve det praktiske arbeidet var desentralisert i hver av kommunene som hadde arbeidsgrupper med miljøvernledere og folk som var lokalhistorisk interesserte. Prosjektlederne formidlet til kommunenes arbeidsgrupper og tok avgjørelsene etter innspill fra kommunene. Prosjektet var støttet økonomisk av alle Vesterålskommunene, slik at det hadde politisk støtte. (Bladet Vesterålen, 29.11.1990). I følge prosjektlederne var faglig kompetanse nødvendig. Hovedsamarbeidspartnere i Vesterålen var museene, kulturkontorene, frivillige regionale og lokale organisasjoner,

⁴ Fortid for framtida. Revidert program for regionalt samarbeid om kulturhistorisk formidling i Vesterålen, 2001-2005 (u. forf.)

samt bibliotekene. Utenfor Vesterålen var hovedsamarbeidspartnerne Nordland Fylkeskommune og Universitetet i Tromsø.⁵

Rapporten ”Fortid for framtida” foretar en evaluering og nevner at mange av tiltakene ikke var nevnt i formidlingsprogrammet, men ulike ideer har etter hvert dukket opp i arbeidsprosessen. Det fremholdes at samarbeidet med Vesterålmuseet var lønnsomt. Både Vesterålen Regionråd og Vesterålmuseet har skapt viktige nettverk og kontakter. Museet tilførte faglige ressurser, og Regionrådet bidro med økonomi, administrasjon og prosjektfaglig kompetanse. Hverken Regionrådet eller Vesterålmuseet hadde egne tiltaksmidler, slik at finansieringen måtte komme utenfra. I arbeidet med å innhente slike midler erfarte de at det så ut til å være lettere for Regionrådet, en organisasjon på tvers av ulike sektorer, å utløse midler enn det var for et regionalt museum. En annen erfaring de gjorde seg, var også at samarbeidet med de lokale museene i Vesterålen burde ha vært større. Videre etterlyser prosjektet større engasjement fra undervisningssektoren. Noen få grunnskoler med nærhet til MMV – steder har i en del tilfeller vært medspillere. Kultursamarbeidet i Vesterålen har foreslått at det lages undervisningsopplegg knyttet til serien MMV, men bortsett fra vedtakene har ingen grepet tak i dette ennå. (Bugge, pers. med.). Prosjekter og formidlingstiltak kan ha faglig høy kvalitet og være i tråd med ”riktige” kulturpolitiske målsetninger uten å nå ut over en snever krets. I følge evalueringsrapporten må en ha fokus på om man når fram til målgruppa ”folk flest”, for det gjelder noe så viktig som utvikling av identitet og røtter. Kultursamarbeidet i Vesterålen har som visjon for videre arbeid at de skal bidra til at det kulturhistoriske formidlingsarbeidet i Vesterålen har et framtidsrettet perspektiv⁵.

3.2 Fotefar mot nord

FMN, veiviser til kulturminner i Nord-Norge og Namdalen gjennom ti tusen år, var et landsdelsdekkende kultur-/reiselivsprosjekt som ble satt i gang av Landsdelsutvalget (LU), et regionalpolitisk organ for de fire nordligste fylkeskommunene. I perioden 1992-1995 hadde LU kultursektoren for Nord-Norge og Namdalen som satsingsområde. En av hovedstrategiene var å tilrettelegge for kulturminner som fundament for reiselivsprodukter av lokal, nasjonal og internasjonal standard. (Vaa og Bjerck 1991). Et

⁵ Fortid for framtida. Revidert program for regionalt samarbeid om kulturhistorisk formidling i Vesterålen, 2001-2005

delprosjekt fra hver av de 103 kommunene skulle gi et bredt bilde av landsdelens folk, natur, virksomhet og kulturhistorie gjennom ti tusen år (Bø 1994).

Sporene etter forfedrene skulle taes vare på, vises fram og formidles på en god og fengende måte. Gjennom prosjektet var intensjonen at en kunne gjøre seg kjent med landsdelens kulturhistorie. Å kunne lete seg fram til forfedrenes vandring og virksomhet, skulle gi innblikk i den nordnorske befolkningens fotfeste og røtter. Derav tittelen ”Fotefar mot nord”. Ved å velge et typisk kulturminne eller kulturhistorisk tema fra hver av kommunene, gjøre det tilgjengelig og formidle den sammenhengen det står i, utgjør det en presentasjon av Nord-Norge og Namdalen. Målet med tilretteleggingen var å styrke bevisstheten og øke kunnskapen om den felles kulturelle arv. Målgruppa for all tilrettelegging skulle være fastboende og tilreisende med ulik alder og erfaringsbakgrunn. (Wågø, Unstad og Bø 1994:2). Landsdelens fortrinn er de tusenvis av spor etter folks hverdag og virke gjennom ti tusen år; ekte kulturminner i sine opprinnelige omgivelser. Siden jordsmonn og vegetasjon er begrenset her nord, blir sporene ekstra tydelige. FMN ønsket å la folk oppleve kulturhistorien med alle sansene⁶. Prosjektet var ledet av ei styringsgruppe med representanter fra de fire fylkeskommunenes kulturavdelinger og LU's reiselivsprogram som hadde overordnet ansvar. Prosjektansvarlig i hvert fylke hadde ansvar for koordinering og daglig gjennomføring av delprosjektene, samt at arbeidet i hver kommune fulgte retningslinjene styringsgruppa hadde trukket opp. I tillegg hadde de ansvar for at det ble utarbeidet skjøtselsplaner og planer for sikring av hvert delprosjekt, samt å følge opp bruken av felles profil som var viktig for at alle delprosjektene skulle oppfattes som del av en større enhet. På kommunalt nivå var ansvaret lagt til lokale arbeidsgrupper som skulle i nært samarbeid med prosjektansvarlig i fylket, sørge for framdrift og kvalitet på det enkelte prosjekt. (Ibid:2). Etter at tilretteleggingen var avsluttet, ble hver kommune pålagt å overta ansvaret for skjøtsel og vedlikehold av sitt eget prosjekt. Dette kom fram av invitasjonen til kommunene om å delta (Vaa og Bø1993), men den skriftlige kontrakten mellom hver kommune og fylket

⁶ Veiviser til kulturminner i Nord-Norge og Namdalen gjennom 10.000 år. Fotefar mot nord. 1992,u.forf.

sier ingen ting om dette med driftsansvar etter ferdigstilling. Av den grunn viste det seg å være lite hold i kontraktene. (Pettersen, pers. med.).

Som nevnt ovenfor, skulle delprosjektene samordnes innenfor en felles ramme for å framstå helhetlig. Denne skulle sikres via felles grafisk grunnprofil, profesjonell markedsføring av delprosjektene, utgivelse av fire fylkesvise kulturhistoriske vegbøker og ha prosjektkoordinering gjennom fylkenes prosjektledere. Alle prosjektene måtte bidra til en ramme som skulle profilere, informere og markedsføre, for ellers var de lite verd som reiselivsprodukter i følge informasjonsrapporten. Valg av delprosjekt skulle kreve nøkternhet for å sikre god kvalitet og at ferdigstilling innen tidsfristen ble overholdt. Samtidig var det krav om spenstighet for å appellere til tilreisende og fastboende⁷. Delprosjektene skulle profilere kommunene utad og samtidig bidra til å profilere landsdelen. I følge ovennevnte rapport var noen basiskriterier skissert opp for å sikre et godt resultat:

- ”- videst mulig kulturhistorisk variasjon
- kulturminnet må være lett tilgjengelig
- prioritere kulturminner som allerede er mye besøkt
- prioritere kulturminner hvor det finnes mye informasjon
- velge prosjekt som ikke krever omfattende restaurering
- kulturminnet må tåle økt trafikk og må kunne sikres mot økt slitasje og hærverk”⁷

Valg av delprosjekt og økonomisk tilskudd skulle behandles politisk i hver kommune. Når det gjelder finansieringen i Nordland, kunne tilskuddet fra LU være ca 100.000 kroner til hvert delprosjekt. Det forutsatte at kommunene avsatte et beløp som tilsvarte LU's andel. Videre skulle LU finansiere prosjektledelsen i fylket og en samlet presentasjonen, f.eks veibøker. I invitasjonen til kommunene om å delta, sto det klart at delprosjektet måtte være godkjent av styringsgruppa for prosjektet før det ble et FMN - prosjekt. Etableringen av delprosjektet skulle være i samarbeid mellom FMN og kommunens prosjektgruppe. Ansvar for gjennomføring og økonomi, samt tilsyn og drift etter at delprosjektet var ferdigstilt, var kommunenes. Videre skulle ansvar- og kostnadsfordeling, organisering, innhold, framdrift og drift av delprosjektet avtales i en kontrakt mellom prosjektet og kommunene. Endelig fastsetting av avtalen skulle skje i kommunestyret. (Vaa og Bø, 1993).

⁷ Veiviser til kulturminner i Nord-Norge og Namdalen gjennom 10.000 år. Fotefar mot nord. 1992,u.forf.

For FMN var det et mål at kommunene skulle ansvarliggjøres mht utvelgelsen av delprosjekt. De skulle velge tema/sted/kulturminne, sørge for tilrettelegging på stedet og produsere informasjonshefter. Slik skulle kommunene få tilknytning til prosjektet. (Pettersen, pers. med.). Andøy kommunes første forslag til FMN – prosjekt var tre ulike kulturminner, men hadde det til felles at de kunne relateres til betydningen fiskeriene hadde for folk i Andøy (Andreassen og Mathisen, 1982). Tre år senere vedtok Andøy Kommunestyre å delta med ”Landsbyen Bleik” som sitt delprosjekt i FMN. Å presentere et helt samfunn ble sett på som en original tanke. I følge Kommunestyret var det ikke gjort politisk behandling hvor andre alternativ var vurdert. Det ble også foreslått at dette delprosjektet skulle inngå i MMV, slik at det skulle bidra til profilering av de øvrige MMV- prosjektene som allerede var etablert. (Pedersen, 24.04.95). 65% av kommunene presenterte kulturminner i FMN som hadde å gjøre med forhistorien langt tilbake i tid. Bleik hadde ikke fokus på kulturminner eldre enn middelalder. Slik ble Bleik regnet som atypisk delprosjekt i FMN. (Pettersen, pers. med.).

Alle delprosjektene i regi av FMN er i dag ferdigstilt; til sammen 103 steder/tema/kulturminner. Arbeidet tok lengre tid enn først antatt, hele ti år. Dette fordi at underbemanning og stadig skifte av kultursjefer i kommunene gjorde sitt til at kontinuiteten i arbeidet var vanskelig å oppnå for prosjektledelsen. De formidlingstiltak som er gjort på delprosjektene, er skilting på ulikt nivå; hovedskilt, lokalitetsskilt, merkeskilt og merking av logoen på poster. I tillegg er det utgitt hefter over hvert av stedene. De er skrevet av fagfolk som også hadde ”et hjerte for” stedet de beskrev. I 2003 ble boka ”Fotefar mot nord” gitt ut og inneholdt alle de 103 delprosjektene. Forfattere uten tilknytning til prosjektet ble engasjert for å skrive om heftene slik at hele boka skulle få en felles ”stemme”. (Pettersen, pers. med.). Det har ikke vært foretatt evaluering av prosjektet i andre fylker enn Finnmark. Fylkesarkeologene i Nordland gjør tekniske vurderinger i felt, og tilstanden på kulturminnene er ført opp. Slik har en i dag oversikt over situasjonen. I tillegg diskuterer fagfolk ofte om hvordan det står til på de ulike delprosjekt. I ettertid har en henvisning til FMN om å få sette opp informasjonsskilt i et område med kulturminner, ført til ytterligere diskusjon om hva som videre skal skje med prosjektet og tilstanden på de ulike delprosjekt. (Narmo, pers. med.).

4. ANDØYS KULTURMINNER PÅ ULIKE NIVÅ

Formidlingsprosjektene hadde et rikt materiale å velge i når kulturminner skulle ”plukkes” ut og tilrettelegges i formidlingssammenheng. Jeg vil her redegjøre kort for noen kulturminner som foreligger i Andøy kommune. I tillegg vil jeg se nærmere på hva som kan ha styrt utvelgelse av kulturminner og kulturmiljø i ulike formidlingssammenheng og i hvilken grad lokalmiljøet har kunnet få innvirke på valgene.

4.1 Kulturminner i Andøy

Andøy har lite funn å vise til når det gjelder eldre steinalder siden eventuelle boplasser i strandnære områder vil ligge under havoverflata i dag. Ytre strøk av Lofoten og Vesterålen inkludert nord og vest av Andøya, var tørrlagte havområder for 9 500 år siden. Men mellom 9 500-6 000BP ble områdene oversvømt. (Møller 1996:6).

I motsetning til steinalderen, har Andøya en rekke bosetningsspor fra jernalder og middelalder. Arkeologiske undersøkelser ble gjort allerede på slutten av 1870-tallet av Hans Jacob Horst og Olaus Martens Nicolaissen, etterfulgt av en rekke arkeologiske registreringer midt på 1900-tallet og senere (<http://askeladden.ra.no>). I dag kan det sees mange bosetningsspor spredt i hele kommunen; hustufter, båtstøer, nausttufter, steingjerder, gravhauger, ringtun og ødegårder, samt en rekke løsfunn. Dungan og Bønna, kulturminner fra jernalder og middelalder, ligger på Åse. Dungan har gravrøyser, gårdshaug, hustufter, gjerde og muligens geil (Askeladden lok.Id nr.37621). Bønna med Bønnholen har hustufter og et stort felt gravrøyser (Askeladden lok.Id nr.47658). Disse ødegårdene ble regnet for å være så betydningsfulle at de står på ei liste fra 1967 over høyt prioriterte kulturminner (Hagen m.fl. 1967:88). I Forfjord, lengst sør i kommunen, er det registrert flere gravrøyser, hustufter og nausttufter (Askeladden lok.Id nr. 37603, 74217, 18058, 8264, 8263). Her er også en gårdshaug på ca 70x65m (Askeladden lok.Id nr.47640). Det er for øvrig registrert mange gårdshauger rundt hele Andøya (Jørgensen 1984:41). Middelaldergårdshaugene på Andenes og Bleik er betydelig store (Askeladden lok.Id nr.37658 og 17634).

Et annet kulturminne jeg vil trekke fram her er Spanna, et lite sted mellom Andenes og Bleik. Spanna er en liten landfast odde med en fjelltopp og ei gresslette som ligger på et smalt landområde mellom hav og fjell. Stedet ble første gang beskrevet i ”Aarsberetning

for 1878 i Norske Fortidsmindersmerkens Bevaring” hvor Horst mener å se både en gravrøys og båtstø (Horst 1878:13). Senere er det registrert flere hustuffer (Askeladden lok.Id nr.76633). Tuftenes alder antydes enten å være fra senmiddelalder eller 15-1600-tallet (Munch 1962) eller muligens noe yngre (Lund 1964). Det spesielle med Spanna er at stedet er eksponert mot havet, men samtidig er beliggenheten så åpen ut mot Norskehavet at det må ha vært svært vanskelig å komme seg ut med båt. Nå har riktignok Spanna en noe skjermet bukt mot nordøst, men utenfor bryter storhavet mot denne odden. Spanna gjør en nysgjerrig og reiser mange spørsmål. En kan undres over hva som har fått folk til å bosette seg på denne lille knausen ut mot havet. Det er interessant at Spanna ikke har vært inne i debatten om hva som skulle velges, enten det er på lista til ”Utvalg for sikring av høyt prioriterte fornminner” eller som utvalgt sted i formidlingsprosjektene MMV eller FMN.

Med kristendommens inntreden ble det bygd kirker, så også i Andøy. Eldste skriftlige belegg for kirke på Andenes er 1495 (Guttormsen 1994:127). Middeltalderkirkegården, som inngår i formidlingen av Andens Vær, har fortsatt noen gravstøtter inngjerdet av gammel steinmur. Helgenfigurer, et dåpslokk og ei altertavle fra denne kirka som en gang har stått her, er datert til perioden 1400-1520 og er utstilt på Tromsø Museum. Mange bygder i Andøy har gamle kirkegårder som må regnes med blant våre kulturminner, men akkurat dette kirkestedet reiser de store spørsmål. Den unnselige kirketuften synliggjør at her har stått en ganske liten kirke. Det kan da synes å være et paradoks mot den betydelige kirkekunsten som denne kirken har rommet.

Det mest interessante løsfunn gjort i Andøy, synes jeg Skjoldehamndrakten er. I 1936 ble det funnet et lik i myra mellom Gavlen og Skjolde (Askeladden lok.Id nr. 37600). Personen var påkledd og inntullet i et teppe. Som Vera Hügel tar opp i sin masteravhandling, har funnet dateringer som står i motsetningsforhold til hverandre. Kragen på skjorten dateres til overgangen mellom 1400-1500-tallet, skjelettprøver viser 1000-1210e.Kr. og teppet dateres til 995-1029e.Kr.. Individets kjønn og etnisitet er problematisk å bestemme. (Hügel 2005:16-17). Drakten er i Tromsø Museum sin forvaring.

Kirkebøkene i Andøy forteller at det også var samisk bosetning i kommunen. Det bekrefter sagn og navnetradisjoner som Finn Myrvang har kartlagt, samt funn av det som

kan være samiske fangstgraver for villrein, gammetufter og mulige offerplasser. Omfanget av den tidlige samiske bosetningen i Andøy er i dag lite kjent, men *”Finnfolket kan ikkje ha vore fåtallig på Anda...”* skriver Myrvang i *”Bjønntørk og Reinkalvri”*. Videre sier han at det var snakk om en folkegruppe som hadde hjemstedsrett til en stor del av Andøya, men som så mange andre steder var det vanskelig for dem å bevise det. (Myrvang u.år:42-49). Samene måtte altså finne klare bevis på at de hadde rettigheter til stedet. Med fokuseringen på det opprinnelige norske da Norge skulle utvikles som nasjonalstat på 1800-tallet, ble det utviklet et kultursyn som førte til at samer og kvener ble uten sin historie. I tillegg har mye lokalhistorisk forskning, museumsarbeid og kulturminnevern fokus på begrepene identitet, røtter, tilhørighet, stolthet og patriotisme (Solli 2003:23-24). Det har vært en oppfatning om at europeiske statsbærende folk var dynamiske og evnet å skape historie, men at urfolk og andre minoriteter var et statisk folk uten evne til forandring (Olsen 2000:16). Med mer forskning på samisk lokalhistorie kunne en kanskje beskrive et mer nyansert og sammensatt samfunn i Andøy. Kobbedalen og Finnvika på Andøya er to av stedene det har blitt registrert gammetufter. I Kobbedalen, ikke langt fra Bakkan/Sletten, er det registrert to gammetufter (Askeladden lok.Id nr. 74329 og 28608), og i Finnvik ved Kvalnes er det registrert gammetufter av nyere tid og mange små firkantede tufter fra 1700-tallet (Askeladden lok.Id nr.74236).

I Andøy er det to anlegg som i dag er underlagt Museum Nord, henholdsvis Polarmuseet på Andenes og Andøymuseet i Risøyhamn. Åse Bygdemuseum er et selvstendig lokalmuseum med fokus på gjenstander som er 50-200 år gamle. I tillegg er en god del gjenstander utstilt eller magasinert i Tromsø Museum. Museene har til sammen gjenstandssamlinger som kan gi et godt bilde av den norske delen av Andøys forhistorie og historie.

De kulturminnene i Andøy jeg har redegjort for ovenfor, mener jeg har et formidlingspotensiale på lik linje med de som allerede har dette fokuset. Her vil jeg også inkludere kulturminnene i Lovik og Øygård, samt de på Bleik fra jern- og middelalder som ikke er inkludert i dagens formidling av stedet.

4.2 Valg på ulike nivå

Når det gjelder å velge kulturminner og kulturmiljø som skal fram i lyset og tilrettelegges for formidling, tar jeg her et lite tilbakeblikk på min drøfting om hva som er med og bestemmer hvilke kulturminner som er verdt å ta vare på eller ikke (Jfr.kap.2.2). Jeg tror vi har gode forutsetninger for å ta vare på det meste for ettertida, men at vi ikke bør la bevaringstanken ta helt overhånd. Det må i tillegg kunne være plass for moderne utvikling både i dag og i fremtiden. I valgene en må ta, synes jeg det er viktig at typiske trekk med ulike epoker og samfunn blir bevart. En trenger ikke nødvendigvis framheve det unike og spesielle, men snarere det som er en del av en større sammenheng og kan vise til utvikling. Kulturminner og kulturmiljø som er lett tilgjengelig for allmennheten og allerede blir brukt av f.eks skole og historielag, synes jeg også er viktige kriterier for både bevaring og formidling. Kulturminnene og kulturmiljøene i Andøy som er underlagt et viss fokus via MMV og FMN, er valgt blant flere andre kulturminner. Formidlingsprosjektene utvelgelse av kulturminner og kulturmiljø kan si noe om hvilke verdier som har vært styrende. Derfor ønsker jeg å se nærmere på hvilke kriterier som er lagt til grunn for de valg som er foretatt. MMV er et regionalt formidlingsprosjekt, og FMN er et landsdelsprosjekt. Jeg ønsker også her å gå videre opp i "hierarkiet" og se nærmere på de to nasjonale "Utvalg for sikring av høyt prioriterte fornminner" og valg av Tusenårssted. Er det her overensstemmelse mellom disse og prosjektene når det gjelder hva som ligger til grunn for utvelgelsen? Det er også naturlig her å se i hvilken grad lokalmiljøene har kunnet være delaktige i valgene.

"Møte med Vesterålen" er i regi av det interkommunale kultursamarbeidet mellom alle kommunene i Vesterålsregionen. Målet var å utvikle verdier i lokalsamfunnet og styrke reiselivsnæringen. Ett av tiltakene var å lage en natur- og kulturhistorisk håndbok, reisehåndbok for Vesterålen. I forbindelse med prosjektet "Vesterålens Skattkiste", som var påbegynt tidligere og var bakgrunnsmateriale til boka, skulle det velges ut "*fine*" steder. Hensikten med reisehåndboka var å vise mangfoldet i Vesterålen. For å få det til, skulle det velges steder som var representative og viste et snitt av helheten. Slik satte boka derfor visse rammer angående innhold og format. Men samtidig skulle stedene som ble valgt, være noe fagfolk mente var egnet for å vise fram. Å fokusere på mangfoldet gir uttrykk for at både spesielle og mindre spesielle kulturminner var interessante å formidle. Når stedene også skulle være steder som var egnet for å vise fram, sier det samtidig at det måtte være noe mer med dem, gjerne utmerke seg på en eller annen måte.

Prosjektledelsen og faggruppa sto for valget av de ulike kulturminnene og kulturmiljøene i Vesterålskommunene (Bugge og Remen, pers. med.). Bakkan/Sletten var et sted som pekte seg ut fordi det ble oppfattet som et flott sted, og i tillegg hadde det allerede fokus via eieren Tromsø Museum. Det ble oppfattet som et enkelt valg. Det gjorde også Åseanlegget som allerede hadde hatt et visst formidlingsfokus via skoleprosjekt ved Åse skole før MMV kom inn i bildet (Vollan, pers. med.). I utvelgelsen av Bakkan/Sletten, Andenes Vær, Ramsåfeltet og Åseanlegget, ble også Dungan, Bønna og Liland på Åse vurdert. Alle kommunene i Vesterålen hadde arbeidsgrupper med miljøvernledere og lokalhistorisk interesserte. Det var dialog mellom prosjektledelse og leder i de ulike arbeidsgruppene, samt mellom prosjektledelse og de som skrev brosjyrene. På Åse hvor de valgte kulturminne selv, har det lokale engasjementet vært sterkt. Ellers kan det virke som om lokalbefolkningen er lite tatt med på råd mht hvilke kulturminner som skulle representere MMV. Det har vært varierende lokalt engasjement i bygdene med de utvalgte kulturminnene. Dette vil bli drøftet senere (Kap.7.3).

”Fotefar mot nord” hadde til intensjon å formidle typiske kulturminner og kulturmiljø i Namdalens og alle Nord-Norges kommuner, 103 totalt. Dette skulle bli en presentasjon av landsdelens kulturhistorie. Fylkeskommunen ledet prosjektet, og kommunene skulle selv stå for utvelgelsen, men styringsgruppa skulle godkjenne delprosjektet. Valget skulle vedtas politisk i kommunene. Det ble også hevdet at lokal medvirkning var viktig. Stedet skulle være et enkeltprosjekt og ikke et snitt av kulturhistorien. (Narmo og Pettersen, pers. med.). I følge mine informanter var det ikke nødvendigvis viktig å fortelle det spesielle. ”Småfolks” historie er også viktig og ble ofte valgt som delprosjekt. Dette avspeiler et verdisyn som signaliserer likeverdighet; i utgangspunktet anses ikke noe å være finere og bedre enn noe annet.

Når det gjelder hvordan valget ble foretatt av ”Fotefar mot nord”-stedet i Andøy, ble det fra kommunen sendt tre forslag på mulige prosjekt til fylkeskonservator; (i prioritert rekkefølge) Landsbyen Bleik, restaurering av fiskebåten ”Havella” og ett eller to naust på Bleik (Mathisen og Andreassen 1982 (1992)). Kort etter forelå bekreftelse fra fylkeskommunen om at delprosjektet skulle være Landsbyen Bleik med formidling og presentasjon av stedet fra middelalder t.o.m. 1900-tallet. (Bø 1992). Andøy kommunestyre vedtok så å delta i FMN og godtok valget av Landsbyen Bleik (Pedersen 1995). Prosessen omkring valget var noe tilfeldig fra kommunens side. Ingen av

lokalbefolkningen var involvert i utvelgelsen. Bleik ble foreslått fordi man mente det kunne bli et godt prosjekt. (Andreassen, pers. med.).

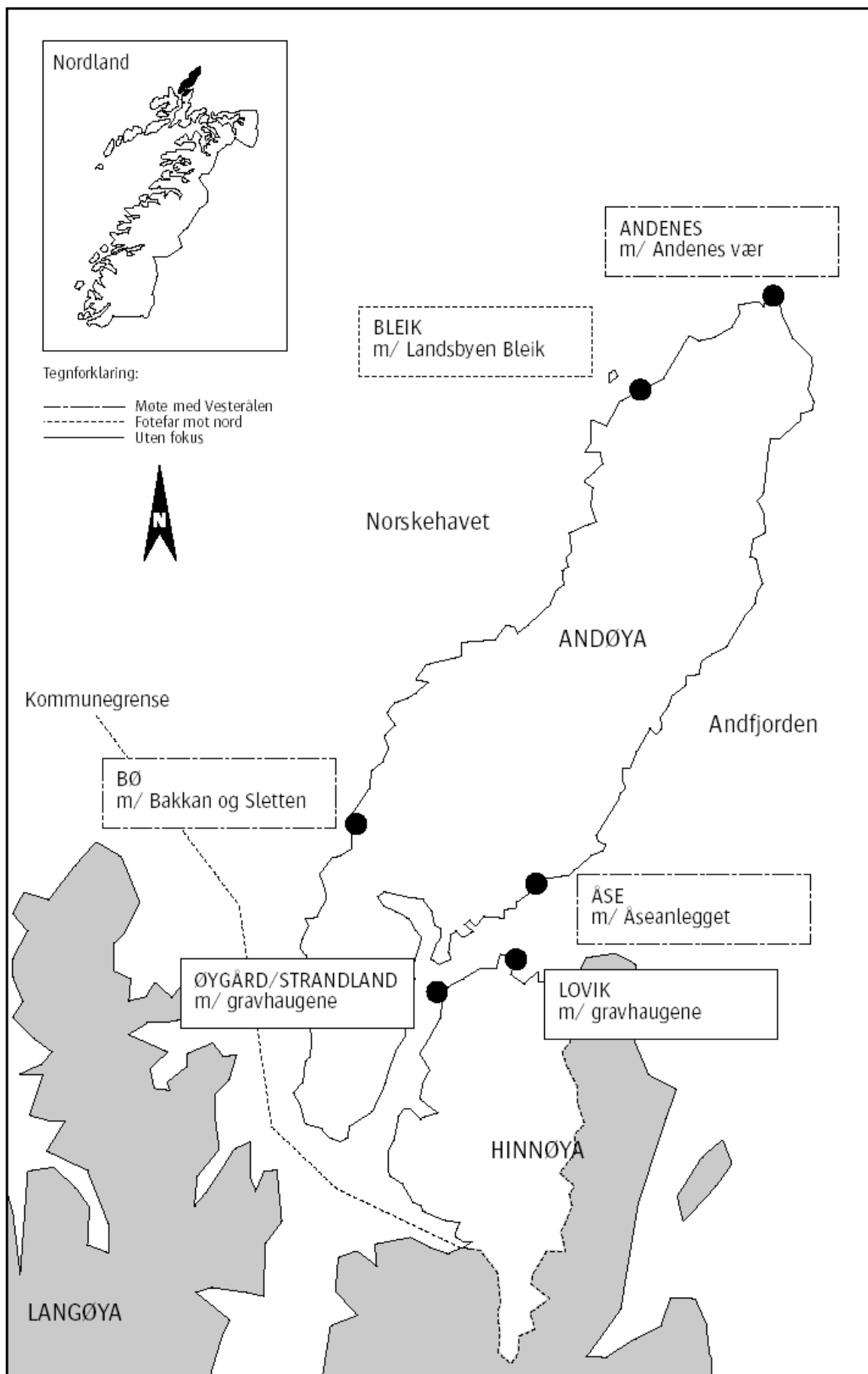
”**Utvalg for sikring av høyt prioriterte fornminner**” ble i 1965 oppnevnt etter forslag fra Norsk Kulturråd og med godkjenning av Kirke- og Undervisningsdepartementet. Utvalget skulle sette opp lister over de mest *storslåtte minner fra oldtiden* som burde sikres for fremtida gjennom utvidet fredning og restaurering. Dette skulle skje i landsmålestokk. Lista skulle omfatte *monumenter* som også etter internasjonal målestokk var på høyeste plan hvor forutsetningen var at de arkeologiske museer samlet materiale for Utvalget. Senere så komiteen at det var umulig i all fremtid å bevare landets nåværende kulturminnebestand. De konsentrerte seg derfor om å finne et utvalg av de kulturminneområdene det var nødvendig å sikre i utvidet grad. Lista skulle vise et tverrsnitt av *vår oldtidskultur* i landsmålestokk, og områdene skulle gjenspeile det gamle kulturlandskapet. På denne lista er Andøy godt representert med både Bakkan/Sletten, Åseanlegget, Dungan og Bønna (Hagen m.fl. 1967). Denne listas kriterier har et utgangspunkt hvor verdisynet synes å være at bare det unike og enestående var godt nok og måtte bevares. Etter hvert ble kriteriene justert til at utvalget skulle vise et tverrsnitt av oldtidskulturen på landsbasis. Selv om lista nå skal ha til hensikt å stramme inn, gir den samtidig signaler om mulighet til at andre kulturminner utenom det helt spesielle også regnes for å være høyt prioriterte. De som sto for utvelgelsen var i første omgang fagfolk ved de arkeologiske museene, deretter utvalget.

I forbindelse med tusenårsskiftet 2000-2005, innstilte Familie-, kultur- og administrasjonskomiteen flere prosjekt og markeringer, hvorav ett var valg av ”**Tusenårssted**”. Arrangørselskapet var ”Tusenårsskiftet - Norge 2000”. Et beløp på litt over hundre tusen kroner ble bevilget av Kulturdepartementet til hver av de 435 kommunene som ønsket å tilrettelegge et sted i kommunen som sitt Tusenårssted. Tanken bak var at lokalsamfunnene skulle få flere og bedre møtesteder, arenaer som innbød til fellesskap og bidro til forankring av tusenårsskiftet. Tusenårsstedet kunne for eksempel være knyttet til et bygg, anlegg, torg, kulturminne, kulturmiljø, naturområde. Kulturdepartementet henstilte til kommunene om å overføre tilskuddet til den lokale tusenårskomiteen, slik at tilskuddet skulle knyttes til det lokale engasjementet. (Lahnstein og Gorholt 1999). Vi ser her at initiativet og tilskudd til det enkelte Tusenårssted er nasjonalt. Henvendelsen er gjort til kommunene, men med klar henstilling om at dette er

den lokale komiteen sitt ansvar å få på plass. Tusenårskomiteen i Andøy er sammensatt av folk som kommer fra ulike steder i kommunen. Komiteen valgte Tusenårssted, men det er ennå ikke ferdig tilrettelagt.

Vi ser at de ulike valgene har ulike prioriteringer; fra det storslåtte og monumentale ("Utvalget til sikring av høyt prioriterte fornminner") til kulturminner som skulle vise mangfoldet, men være noe å vise fram (MMV) og videre til noe som viste "småfolks" historie (FMN). Ytterlighetene signaliserer ulikt verdisyn. Det er ca 30 år mellom arbeidet til "Utvalget til sikring av høyt prioriterte fornminner" og FMN. Om spennet i tid kan ha betydning for ulike verdikriterier, skal jeg ikke drøfte nærmere her. Når det gjelder lokalbefolkningens mulighet til deltagelse i de to formidlingsprosjektene og "Utvalget til sikring av høyt prioriterte fornminner", kan det synes som om de kunne ta liten del i valgene, selv om det gjaldt kulturminner i deres lokalmiljø. "Tusenårssted"-prosjektet er unntaket. Her var det klare føringer fra departementshold til kommunene om at valg og disponering av tilskuddet skulle foretas av de lokale tusenårskomiteer. Behandlingen av saken skulle altså ikke stoppe på kommunenivå, men gå videre ned til lokalt nivå.

Jeg tror nok at det hos FMN og MMV var forståelse for hvor viktig det er å ha lokalbefolkning med i prosessen, men kanskje var ikke viljen stor nok til å gå den omstendelige veien ved å sørge for ha lokalmiljøet med på lag fra starten av og sikre seg deres ekte engasjement og ansvar. Eller kan det tenkes at prosjektene ikke tok sjansen på at lokalbefolkningen tok "ukloke" valg?

Figur nr. 1 Kulturminner og kulturmiljø i Andøy kommune omtalt i avhandlingen

5. BESKRIVELSE AV KULTURMINNER OG KULTURMILJØ

Kulturminnene og kulturmiljøene jeg har valgt ut for denne oppgaven, er som før nevnt, de fire i Andøy som det fokuseres på gjennom ”Møte med Vesterålen” og ”Fotefar mot nord” og to steder med kulturminner som ikke er tilrettelagt for formidling. (Se fig. nr.1 foregående side). Kulturmiljøet på Bleik er et FMN- prosjekt. Bakkan/Sletten, Åseanlegget og Andenes Vær formidles via MMV. Opprinnelig var også Ramsåfeltet med sin særegne geologi og gammel kullgruve et delprosjekt i MMV. Det ble senere tatt ut av formidlingsfokus. Ramsåfeltet inngår derfor ikke i min studie. De siste to stedene som jeg har valgt for oppgaven er Lovik og Øygård/Strandland. Disse stedene har ikke fokus på kulturminnene, så de er valgt for å ha et sammenligningsgrunnlag. I varierende grad har alle disse seks utvalgte kulturminner og kulturmiljø vært gjenstand for arkeologisk forskning. Beskrivelsen vil være en redegjørelse om noe av den kunnskap det er om stedene i dag, og om hva som kan sees, altså hvilken forfatning kulturminnene og den eventuelle tilrettelegging er i.

5.1 Kulturminner med særskilt fokus

Jeg vil her beskrive kulturminner og kulturmiljø som formidles via FMN og MMV, både noe av det vi vet om dem og hva som sees på stedet i dag.

5.1.1. Bleik

Bleik representerer Andøy kommune i FMN-prosjektet og er et fiskevær som ligger nordvest på Andøya, ti kilometer fra Andenes. Stedet ligger åpent mot Norskehavet i nord og vest og beskyttet av fjell mot sør og øst. Her dominerer den lange hvite sandstranda det flate åkerlandet innenfor. Stedet er gunstig både med tanke på jordbruk og fiske. Ikke noe annet sted langs norskekysten ligger eggakanten på kontinentalsokkelen så nær land som utenfor Andøya. Det gir fiskeren mulighet til raskt å komme ut til gode fiskeplasser hvor det kan drives fiske hele året. Har denne tilgangen til fisk vært stabil, kan det på Bleik ha eksistert helårsbosetning så langt tilbake som folk har hatt gode nok båter til å dra ut på sjøen med (Jørgensen 1983: 48). Like utenfor Bleik ligger Bleiksøya med et fuglefjell som er viktig del av kulturen her.

De arkeologiske kildene en har å forholde seg til på Bleik, er graver, tufter, gårdshauger og løsfunn. Det eldste sporet etter folk her er en pilspiss av skifer, som kan være 3-5000

år gammel, det vil si yngre steinalder (Ibid:50). Vest for den eldste bebyggelsen i dag ligger et gravfelt med 16 graver (Askeladden, lok.Id. nr.8319). Det er ikke foretatt arkeologiske utgravninger av disse, men en del funn er registrert. Gravene kan ikke sees i dag pga påfylt masse og utjevning av marka. (Jørgensen 1984:9-10). Skjelettfunn lengre øst for gravene viser at gravfeltet antagelig har vært større. I 1933 ble det i den bebygde østlige delen av gravfeltet funnet en samling hvalbeinplater. På en av dem var det risset inn deler av en båt. Ved sammenligning av båttyper, har en kommet fram til at det kan dreie seg om vikingtid. (Jørgensen 1983:50,53).

På Bleik er det to gårdshauger fra henholdsvis jernalder og middelalder. Jernaldergårdshaugen som ligger ved et boligfelt litt oppi bakken, er den minste. Dessverre var bare ¼ av haugen bevart da det ble foretatt utgravninger her i 1983 av Roger Jørgensen (Askeladden, lok.Id. nr.67632, Jørgensen 1983:46). Jernredskaper, nål av jern, fibula av bronse, perler i ulike materialer, rav, keramikk, klebersteinskår og beinredskaper, er noen av funnene (Jørgensen 1984: 6, 211-212). Eldste avsetningslag i gårdshaugen går tilbake til overgangen mellom steinalder og jernalder. Stedet ble fraflyttet ca 1000 e.Kr., noe før eldste datering på den yngre gårdshaugen som ligger lengre ned i terrenget (Jørgensen 1983:52). Jørgensens utgravninger av jernaldergårdshaugen, samt studier av klima, geologi og ressurser på stedet, viser at folk på Bleik i jernalderen levde av en kombinasjon av jordbruk, jakt og fiske. Osteologisk materiale viser at fehold var en viktig del av gårdsøkonomien. Ressursene på Bleik var mange; fisk, sel, fugl og egg. Dette gjorde folket her mindre sårbar hvis det et år var svikt i tilgangen av en av ressursene (Jørgensen 1984:184).

Middelaldergårdshaugen med sine 190 x 100 m og en tykkelse på 2,5-3 m, ruver godt ikke langt unna sjøen og vitner om bosetning over lang tid. Her er ikke foretatt arkeologiske utgravninger, men en del funn er registrert. C14-datering av bunnlag i haugen viser tidligst bosetningsfase omkring 1200-tallet (Askeladden, lok.Id. nr.17634, Jørgensen 1983:48,54). På Bleik har folk i mange generasjoner bodd tettest mulig og med nærhet til havet, konsentrert på og rundt den største gårdshaugen. Husene lå i ei lang rekke på begge sider av veien som lå langs ryggen av gårdshaugen. I bakgårdene var det fjøs og andre uthus, og nærmest sjøen lå naust og sjøbuer. På slutten av 1800-tallet ble myrområdene rundt bebyggelsen dyrket opp, men ingen bosatte seg ute på jordene. Hus ble liggende som før. Denne strukturen er beholdt.

Fig.nr.2: Bleik med oppdyrkede myrområder i forkant. Hesjene står tett i tett på de ulike teigene. Bebyggelsen på gårdshaugen er nærmest sjøen.
Foto: Walther Norheim, 1950-tallet

Oppe i fjellsida ligger et steingjerde, 300 m langt. Om anlegget ble brukt i jakt på villrein eller som sperregjerde for tamrein, er usikkert. Derfor er det vanskelig å tidfeste det. I fjellsida på motsatt side, på en smal fjellrygg, ligger tre bogastiller (Askeladden, lok.Id. nr.9282). Disse er også vanskelig å tidfeste. Et annet interessant funn på Bleik er en arabisk mynt fra 906-907e.Kr. som ble funnet like ved den eldste gårdshaugen. Mynten viser at folk her har hatt kontakt utover eget samfunn (Jørgensen 1983:52).

Kulturminnene kan fortelle om bosetning i lang tid og om hvor og hvordan folk på Bleik har bodd i generasjoner. Men også historien og tradisjonene forteller om livet til Bleiksværingen. Her ble ressursene utnyttet i fellesskap. De hadde bl.a. felles dyrkingsjord, så de gjorde innhøsting sammen og fikk fordelt etter innsats og behov. De som ikke hadde deltatt i slåttarbeidet, måtte betale for høyet. Da Staten på slutten av 1800-tallet solgte jorda til folk på Bleik, fikk jordeierne litt av både den beste og dårligste jorda som da ble parsellert ut i smale striper fra havet og opp mot fjellet. Dette førte til en form for teigblanding. Folketallet ble tredoblet fra 1865 til 1900. Fuglefjellet Bleiksøya er som tidligere sagt, en viktig del av kulturen. Her hadde alle jordeiere rettigheter. Representanter fra alle familiene måtte dra ut samtidig og samle egg. Alle eggene ble etter hvert samlet i "Eggholla", og der ble de fordelt etter bruksstørrelse. Slik gjøres det fortsatt. (Kristiansen 1998:6,9).

Hva sees og formidles på stedet i dag?

I FMN- heftet, utgitt i 1998, fokuseres det på hvordan dette samfunnet har greid å være selvhjulpen og nyskapende samtidig som de har tatt vare på historien og tradisjonene. (Kristiansen 1998). Bortsett fra noen tanker den aller første Bleiksværing kan ha gjort seg, er heftet ikke viet førhistorisk tid. Her refereres ikke til kulturminner av noen art, selv ikke til middelaldergårdshaugen som ruver i tettbebyggelsen. Dette vil jeg komme tilbake til senere (Kap.7.1.3). Stedet profileres som Landsbyen Bleik ut fra bosetningsstrukturen som her kan gi assosiasjoner til en landsby.

Brosjyren om Bleik inngår i informasjonsserien ”Møte med Vesterålen – en veiviser til historia”. I 1991 gav Erik Bugge og Geir Remen ut boka ”Møte med Vesterålen, kultur, natur og historie” hvor 21 kulturminner og kulturmiljø i Vesterålen ble presentert (Hansen, Oxem, Remen 1991). Her omtales Bleik som ”Fiskerlandsby”, og bosetningshistorien på stedet skildres i korte trekk helt fra jernalder og fram til i dag. Middelaldergårdshaugen er her omtalt, samt noen gjenstandsfunn. Teksten vektlegger tradisjoner og den spesielle geologien på stedet (Hansen, Oxem, Remen 1991:28-29).

Kommer en til Bleik, blir en slått av dets særegne natur; grønnkledde fjell som rammer inn det flate åkerlandet, den konsentrerte bebyggelsen og den kritthvite sandstranda med sanddyner. Siden stedet er tilrettelagt via FMN, skulle en tro det ville være et skilt med en presentasjon av de severdigheter stedet har å by på, men på min befaring i august (2005) så jeg ingen skilt med informasjon om verken kulturminner eller geologiske særtrekk. Tre informasjonstavler, ett ved hver av de to innkjørslene til bygda og ett ved samfunnshuset, er vanligvis utplassert i turistsesongen. De eneste skiltene jeg så, var de hyggelige ”Velkommen til Bleik” - skiltene ved innkjøringen til bygda både fra nordvest og fra sørøst. FMN - brosjyren fåes på turistkontoret på Andenes ei mil unna. Bleik har mange kulturminner både fra forhistorisk og historisk tid å vise fram. Men det er ikke greit for besøkende å finne fram til disse uten en veiviser i form av skilt og brosjyre, eller aller helst en av lokalbefolkningen som kan guide en omkring.

Bleiksværingene har selv tatt initiativet til å utarbeide en skjøtelsesplan over kulturlandskapet på Bleik. Den var ferdig i 2004 og inneholder en oversikt over stedets bosetningshistorie og om teigdeling, landsbystruktur, fiske, torving og eggrekking. I tillegg har skjøtelsesplanen en oversikt over prioriterte tiltaksobjekt. Her er både

geologiske og arkeologiske kulturminner tatt med i tillegg til krigsminner fra 2.verdenskrig og tradisjoner innen fiskeri- og jordbruksaktiviteter. Når det gjelder kulturminnene, ønsker de å kartlegge gårdshaugen med eksakt avgrensning og vise snitt og profil av den, utarbeide kultursti, stille ut kopier av funn og kartfeste fornminnene sammen med en omtale. I handlingsplanen prioriteres kulturminnene høyt og omtales som historiske dokumenter som i større grad må synliggjøres og vektlegges som et aktivum. (Nilssen m.fl. 2004:26). Her er tydelig et ønske fra lokalbefolkningen om økt fokus på arkeologiske kulturminner i bygda.

5.1.2 Bakkan og Sletten

Bakkan og Sletten er fossile ødegårder som MMV- prosjektet har tilrettelagt for turister og andre besøkende. Kulturminnet ligger ca to kilometer fra sjøen, med dateringer både fra middelalder og jernalder. Ødegårdene ligger tett inntil fjellsida i Bømarka noen kilometer utenfor bygda Bø på Andøyas vestsida. Beliggenheten såpass langt fra sjøen kan synes noe atypisk, da mange boplasser fra denne tidsepoken og tidligere, ofte var kystnære, men flere gårder på Andøya ligger oppunder fjellfoten godt tilbaketrukket fra sjøen. Dette gjelder ikke bare Bakkan og Sletten, men også Holand, Bjelkan, samt Dungan og Bønna som er omtalt tidligere. (Munch 1973:266-267).

Bebyggelsen på Bø, som ligger ved sjøen på og noe ovenfor tapeslinja, antas å ha vært den foretrukne boplassen på denne tida. Nede ved havet, to km unna, ligger Harrhågen med tre gravhauger og fire nausttufter (Askeladden, lok.Id. nr.63253). Nausttuftene som i dag ligger 20 meter opp fra dagens flomål, i følge Jacob J. Møllers strandlinjediagram, skulle tilsi at havnivået i jernaldertida var fra en til to meter høyere da enn nå (Møller 1996:9). Rundt begge ødegårdstunene går et steingjerde. Det er klart markert rundt Bakkan. Rundt Sletten er gjerdet så overgrodd at det i dag ikke er synlig, men kun lot seg rekonstruere ved hjelp av vegetasjonen. (Askeladden, lok.Id. nr.37606). Jeg vil her bare kort omtale Sletten, og i stedet vie Bakkan større oppmerksomhet.

Sletten er den første gården en kommer til og antas å bestå av to gårder; Øvre og Nedre Sletten. På begge disse gårdene er det registrert flere rektangulære hustufter, flere gravrøyser, torvgjerde og steingjerde (Askeladden, lok.Id nr.37606). C14-datering fra en av de fire små tuftene på Øvre Sletten viser ca 400 e.Kr. Nedre Sletten har to langhus på

ca 20 meter, trolig tre mindre hus og 4 eller 5 gravrøyser. En av gravrøysene er den største på hele dette fornminneområdet (Bjerck 1993: 4-5).

Bakkan ligger sørvendt og i ly inntil fjellfoten på et morenenes som stikker fram mellom det flate myrområdet i øst- og sørlig retning, samt Storsletta i vest. Fjellet bakenfor er gresskledd, og her er også et granplantefelt. Elva danner naturlig grense på Bakkans østside. Ca tre km sør for Bakkan ligger fjordbunnen Tranesvågen med elveutløp, og i motsatt retning ligger havet to km unna. Stedet ligger slik til at folk som har bodd der, kunne innen rimelig gangavstand høste av både hav, fjord, fjell, elv og myr. Bakkan måler ca 500 m østvest og ca 300 m nordsør og eies av Tromsø Museum.

Et steingjerde, ca ½ m høyt, omkranser det meste av Bakkan. Selv om det stedvis er noe rast ut, må en si at det er meget godt bevart. Steingjerdet har to markerte åpninger. Det er hittil ingen dateringer på gjerdet, og en kan ikke se bort fra at det kan være både bygd opp og vedlikeholdt gjennom flere tidsepoker. Selv om gjerdet synes å passe inn i en jernalderkontekst, kan det også like gjerne være yngre, altså bygd samtidig med middelalderhusene. Innenfor er det flere hustufter, både rektangulære, kvadratiske og ovale. Her er også steinsetting på 22x5m, samt gravrøyser i ulike størrelser. (Askeladden, lok.Id nr.37606). En av gravrøysene ble utgravd i 1966, og her ble det funnet et tilspisset bein og et flintstykke, men ingen spor etter den gravlagte var bevart. Graven var fint utformet, omgitt av en fotkjede (Bjerck 1993:3). Den største hustuften er rektangulær og har tydelig markerte veggvoller. Tuften viser mulig tre bygningsfaser. To hustufter med lengde på 33 og 35 meter ligger oppå hverandre. (Askeladden, lok.Id. nr.37606). Når det gjelder plasseringen av hustuftene på Bakkan, er det verdt å nevne at de to største ligger med langsidenes parallelle til fjellet som skjermer stedet mot nordøst. Kalde vinder fra sørøst og nordvest har møtt husenes kortsider, altså sørget for minst mulig varmetap innendørs.

På Storsletta er det funnet åkerreiner, altså klare dyrkingsspor. Pollenprøver tatt av Karl Dag Vorren på 1970-tallet viser tre mulige bosetningsfaser på Bakkan, og at det ble dyrket korn der allerede fra eldre bronsealder, ca 1400 f. Kr. Det har trolig vært jevn jordbruksaktivitet helt fram til 1600-tallet, bortsett fra to opphold; henholdsvis ca 800-400 f.Kr og rundt 700 e.Kr. (Vorren 1976:15-18).

Hva sees og formidles på stedet i dag?

Stedet er merket ”Jernaldergård” ved hovedveien hvor det også er parkeringsplass med rasteplass. Derfra går en utmarksvei langs fjellsida. Der veien slutter, er en inne i fornminneområdet som tidlig ble regnet som så betydningsfullt at det allerede i 1967 kom på nasjonal liste over høyt prioriterte fornminner (Hagen m.fl. 1967:88). Ødegården Bakkan har fortsatt bevart sitt særpreg fordi det har fått ligge ganske uberørt oppunder fjellfoten helt siden boplassen ble lagt øde en gang i middelalderen. Det at stedet har vært tilbaketrasket fra matrikkelgården Bø og har beliggenheten på en morene, har nok også medvirket til bevaring. Og som brosjyren forteller, har ikke stedet egnet seg til moderne jordbruk, men området har vært brukt til beiteland, slåtteland og potetland inn i vår tid (Bjerck:6).

Fig. nr.3: Skilt på grinda inn til Bakkan/Sletten

Foto: Birgit Lund, 2006

Bakkans status som det best bevarte norrøne jernalderanlegg i Nord-Norge, har bidratt til at stedet er gjort kjent i turistsammenheng. I tillegg representerer Bakkan selve gårdsbegrepet. Stedet profileres som ”Bakkan, den glemte gården” og ”Jernaldergården Bakkan” ut fra de likheter stedet har med våre forestillinger om hvordan en gård fra jernalder kan ha sett ut; langhus og flere mindre hustufter omkring et tun og grav- og steinrøyser, alt innrammet av et gjerde. Samtidig henspeler den *glemte* gården på det liv og virke som en gang har vært her. Det kan virke som om tiden har stått stille siden de siste beboerne forlot gården.

Oppe ved Sletten er det et stort skilt med kart og informasjon om de ulike kulturminnene på området. Et utvalg av de ulike elementene på både Sletten og Bakkan er merket med nummer, 19 i alt. Disse numrene finner en igjen både på kartet og teksten på skiltet, samt i en brosjyre som også forteller om de arkeologiske og botaniske undersøkelsene som er gjort her. I 1993 ble tilretteleggingen av dette kulturminnet åpnet. Jeg var selv tilstede med mine elever i 5. og 6. klasse som framførte en dramatisering de selv hadde laget om hvordan de tenkte seg at en dag kunne arte seg her i jernalderen. Siden da og fram til nå har stedet virkelig levd opp til betegnelsen "Den glemte gården". Det er i dag vanskelig å få et inntrykk av hvordan fortidens mennesker kan ha levd sine liv her. Vedlikeholdet på stedet synes å være forsømt. Stien som i utgangspunktet var tenkt å kunne følges fra post til post, er vanskelig å få øye på. Flere poster har ikke lenger nummer, eller de er veltet og ligger et stykke bort fra selve kulturminnet. Gjengroing skjuler de fleste hustuftene og andre elementer, men gravrøysene og steingjerdet er fortsatt godt synlige.

Det er også verdt å nevne at tanken om at folk skal kunne finne fram selv ved å studere skiltet og ha brosjyren med seg ut i terrenget er god, men da må kulturminnene og nummereringene være synlige. Og hva om besøkende ikke har brosjyre med seg? Hvordan skal de da få et inntrykk av de ulike kulturminner på Sletten og Bakkan? Skiltet står ved starten av løypa, og det er umulig å huske all informasjon på runden rundt! Det hadde også hjulpet godt på inntrykket av hva de ulike postene viste, om det i tillegg til nummeret sto en betegnelse på hva dette var for noe. Brosjyren, utarbeidet av Møte med Vesterålen-prosjektet, må anskaffes på Andenes, ca fem mil unna.

Et skjemmende felt med grantrær ligger i fjellsida bak Bakkan. Riktignok er det hogd noen trær for å få tydeligere fram to gravhauger som ligger like innenfor feltet, men hva kan ikke dette plantefeltet ellers skjule? Trærne blir høyere og vokser tettere sammen for hvert år. Nå er trærne så høye at de også hindrer innsyn til Bakkan oppe fra åsen. Og nettopp på denne åsen nordøst for Bakkan er det flott å kunne betrakte kulturminnene i fugleperspektiv og få inntrykk av Bakkans omgivelser. Her har til nå vært et godt sted å filosofere over livet på Bakkan slik det kanskje artet seg en gang i forhistorisk tid.

5.1.3 Åseanlegget

Dette ringformede tunanlegget er tilrettelagt for formidling gjennom MMV, og kom i 1967 på lista over høyt prioriterte fornminner (Hagen m.fl.1967:88). Anlegget ligger ute

på myra ned mot sjøen en kilometer før en kjører inn til bygda Åse, noen kilometer nord for Risøyhamn på øyas østside ut mot Risøysundet. Ringtunet er skiltet ved veien. Selv om plasseringa er ute på ei myr, er det fast mark akkurat der anlegget er. Her er ingen spor etter åkerland eller kultivering. Tunanlegget ligger et godt stykke fra jordbruksområdet og like sør for Åseelva.

Fjorten hustuffer ligger tett sammen i ring rundt en åpen, oval plass i midten. Anleggets ytre mål er 40x43-44 m. Gulvarealet på de utgravde tuftene er 8x2,5 m og 10x4 m. Langvegger og bakre gavlvegg er markert med voll, og antagelig har det vært indre trevegger. Stolpehull er ikke påvist (Johansen, Søbstad 1978:43). I dag er veggene ca 1,5 meter brede jordvoller. To og to hus har hatt en felles langvegg (Simonsen 1991:88). Veggene er bygd opp av sand, grus og torv. Gavlveggen inn mot tunet mangler på seks av tuftene. To tufter har lukket gavlvegg, og fem andre har innsnevring (Sjøvold 1971:9). Mellom to hustuffer er det åpning mot havet i nordøst. Ingen graver er funnet i tilknytning til tunanlegget. (Guttormsen 1994:86-87). I 1948-50 undersøkte Thorleif Sjøvold to av tuftene, og i 1999 foretok Inger Storli arkeologiske undersøkelser i de resterende tolv. Kulturlagenes tykkelse var fra 20-50cm, og det ble funnet trekull i flere nivå i flere av tuftene. Bortsett fra trekullet ble det funnet to sannsynlige jernnagler (Storli 1999). Sjøvolds funn var også få; jernkniv, jernteiner og ubestemmelige jernstykker (Sjøvold 1971:17). Ut fra dateringene som er gjort, beregnes anleggets funksjonsperiode fra ca 200/250-600e.Kr. Anlegget har vært stort og organisert rundt et tun før 400e.Kr.. Avvikling ca 600e.Kr. har skjedd i løpet av kort tid. (Storli 2001:94-95).

Hva slags funksjon har slike tunanlegg hatt? Her er ulike teorier. Sjøvold drøfter om det kan være bolighus ut fra klare likheter med de samiske gammene, men vil ikke gå inn på en nærmere tolkning (Sjøvold 1971: 27, 31). Harald Egenæs Lund mente tunanlegg var høvdingetun hvor husene rommet hirden (Lund 1964: 315). Olav Sverre Johansen og Tom Søbstad støttet synet på at tunanlegg var knyttet til et system av høvdingdømmer og mente også at størrelsen på anlegget viste størrelsen på hærstyrken høvdingen kunne mobilisere (Johansen, Søbstad 1978:51). Storli argumenterer for at tunanlegg hører hjemme i jernalderens stammesamfunn og var samlingssteder for grupper av likestilte menn. Krigerstammene var ikke basert på slektskap eller etnisitet. Tunanleggene ble nedlagt da det var utviklet overordnede politiske institusjoner der konge- eller høvdingposisjon var regulert gjennom arv. (Storli 2001: 108). På Lunds skisse over

anlegget er det tegnet inn flere såkalte *bålhauger* (Guttormsen 1994:88). Storli sier i sin rapport at groper og hauger kan tolkes som deler av anlegget (Storli 2001:99). Hun nevner ikke funn av disse på Åseanlegget. Groper og hauger kan kanskje fortelle mer om bruksperioden til aktivitetsområdet hvis de ble undersøkt nærmere (Olsen, M. 2003:94).

Hva sees og formidles på stedet i dag?

Åseanlegget har god skilting på hovedvei i begge kjøreretningene. Det er romslig og god avkjørsel med parkeringsmuligheter og rasteplass. Et stort skilt forteller i tekst og illustrasjon om dette tunanlegget (Reklamebyrået God Strek). Fra dette skiltet på parkeringsplassen går det en smal plankesti som følger terrenget over myra inn mot midten av anlegget hvor det også står et noe ødelagt stativ for brosjyrer. Da jeg var der var kassen tom, men brosjyrer over anlegget er å få kjøpt på Andenes 4 ½ mil unna. Vegetasjonen på området er lyng, gress og bjørk. Det vokser små bjørketrær også inne på tunanlegget. På grunn av tett bjørkeskog ned på myra i nordøst, er det ikke mulig å se sjøen.

Fig. nr.4 Informasjonsskilt ved Åseanlegget
Plankestien inn til anlegget sees til høyre i bildet
Foto: Birgit Lund, 2005

Ringtunet på Åse har godt synlige hustufter som kretser rundt åpenrommet i midten. Hustuftene har veggvoller på 0,5-1 meters høyde, så her kan en få god forståelse av hvordan det en gang kan ha sett ut. Den åpne flata i midten har en liten forhøyning, men her er også ei grop som synes å være etter graving. Åpningen i nordøst fant jeg ikke, men

syntes heller å se en åpning mot nordvest. I følge Lunds skisse (Guttormsen 1994:88), ser det ut til at denne åpningen mellom to tufter kan ha rommet en hustuft som ikke sees lenger.

Brosjyren og skiltet på stedet fokuserer på oppfatningen om at dette har vært en høvdings militæranlegg i enten eget høvdingedømme eller evt. underlagt Bjarkøy. Teksten forteller oss at kanskje Andøyhøvdingen Thore Thussasprenga benyttet anlegget til forsvarsverk før han flyktet til Island sist på 800-tallet. Dette rimer dårlig med at tidslinja på skiltet viser bruksperiode på ca 200-500 e. Kr.. Selv med Storlis dateringer fra 1999 som viser lengre brukstid, fram til ca 600 e. Kr., blir det et gap i tid som viser at Thussasprenga sikkert ikke har benyttet anlegget som forsvarsverk. Det hadde passet bedre om kong Godgjest som i følge Ynglingesagaen regjerte i tida ca 550-600 e.Kr. på Omd (Andøy) hadde vært eksempelet i brosjyren (Wessen 1952). I tillegg passer teorien om at Åseanlegget var et anlegg benyttet av høvdinger, dårlig med Storlis tolkning av at anlegget kan ha vært samlingssted for likestilte menn (Storli 2001:108). Ellers gir tekst, foto, tegning og kart et godt bilde av hvordan tunanlegget kan ha sett ut. Foto refererer til Sjøvolds utgravning i 1948.

5.1.4 Andenes Vær

Andenes Vær ligger i kommunesenteret og er inkludert i MMV. Det ligger på neset mot storhavet ytterst på nordspissen av Andøya med rike fiskebanker nær land. Andenes er et av landets beste fiskevær. Som nevnt tidligere (Kap.4.1) var tørt land og mulige boplasser for 9 500 år siden oversvømt mellom 9 500-6 000 BP (Møller 1996:6). Spor etter bosetning i eldre steinalder blir derfor vanskelig å finne her. Også pga utbygging av tettstedet og flyplassen, er det ikke lett i dag å finne bosetningsspor på Andenes. To bosetningsområder fra jernalder og middelalder ligger innenfor bebyggelsen på Andenes. Disse er undersøkt av Povl Simonsen og kalt Toften I og Toften II. På denne tida sto havet en meter høyere enn det gjør nå, og da gav elveutløpet som lå like ved, god landingsplass for mindre båter. Ved landhevinga ble havnemulighetene her dårlige, men derimot stadig bedre der nåværende Andenes ligger. (Simonsen 1991(1970):92).

I Andenes Vær ligger en stor middelaldergårdshaug, omtrent 100x70m, som har 4-5m tykke kulturlag (Askeladden, lok.Id nr.37658). I dag går hovedgata langs ryggen av haugen. Et sjøfartsmonument står på det høyeste punktet. Gårdshaugen er tett bebygde.

Her er gjort en god del funn som redskaper av hvalbein og kleber, samt kritt Piper (Askeladden, lok.Id nr.37658). Graving i forbindelse med husbygging har avdekket store gjødselmengder, mange redskaper, husgeråd og rester av lær og gammelt skotøy ble funnet (Lund 1961/62). Like inntil gårdshaugen i sørvest, ligger en gammel kirkegård som er omgitt av et steingjerde omtrent en meter høyt og bredt (Jfr. kap.4.1). Midt i området er det svake jordvoller etter kirketuften. Kirka ble revet ca 1870. En av tre store gravstøtter på stedet har årstallet 1691. De andre to støttene har uleselige tall. Antagelig har det stått kirke her siden 1300-tallet (Simonsen 1991(1970):93). Trolig har det vært fire trekirker etter hverandre på samme tuft. Den siste kirka ble reist i 1734 (Lund 1961/62). En del av inventaret fra denne kirka, bl.a. helgenskulpturer fra 1400-tallet og et alterskap fra 1500-tallet, er i dag på Tromsø Museum.

Hva sees og formidles på stedet i dag?

Tilretteleggingen av Andenes Vær er en kulturvandring i tid og rom i fiskeværet. Her er gårdshaugen og middelalderkirkegården tatt med sammen med kulturminner fra nyere tid. Det fokuseres ellers på fiskerihistorien på stedet i løpet av 14 ulike kulturminner. Men derimot i MMV-brosjyren fra 1994, er det også fokus på forhistorisk tid ved strandlinja under steinaldertida, samt jernalderboplassene Toften og Merket. (Guttormsen 1994). I boka "Møte med Vesterålen - en veiviser til historia" fokuseres det på den teknologiske utviklingen i fiskeværet (Bugge og Remen 1991).

Figur 5: Båthavn ved kanal, post nr.5 i
"Andenes Vær"
Birgit Lund, 2005

Jeg foretok en vandring av denne kulturløypa i Andenes Vær en dag i september. Fem av skiltene som skulle angi hvor postene var, fant jeg ikke. Kulturminnene som var merket, hadde derimot nummerskiltene synlig plassert. Merkingen var den samme som postene på Bakkan/Sletten, altså bare tall. Derfor er også her brosjyren helt nødvendig for å få utbytte av vandringen. På midtsida i brosjyren er det tegnet et stort og tydelig kart hvor postene er merket av, samt informasjon om hvert kulturminne. Siden jeg nå er godt kjent på Andenes, hadde jeg ingen problemer med å rusle fra post til post ut fra kartet i brosjyren. Hva med de som besøker stedet for første gang? Ukjente derimot ville hatt problemer med å finne fram fordi ingen skilt i Været angir i hvilken retning en skal gå. Heller ingen navn på vegene er angitt på kartet. Her må en telle veger og kvartaler.

5.2 Kulturminner uten særskilt fokus

I vurderingen av hvilken effekt formidling synes å ha hatt på de fire delprosjektene, har jeg også foretatt befarings av to steder som har betydelige kulturminner som ikke er tillagt særskilt formidlingsfokus, dette for å kunne gjøre sammenligninger. Jeg vil redegjøre for både noe av det vi vet om dem og hva som sees på stedene i dag.

5.2.1 Lovik

Denne bygda ligger på Hinnøya like ved Risøysundet som skiller denne øya fra Andøya. Kulturminnene i Lovik er mange og viser stor variasjon. De er ikke tillagt særskilt fokus i formidlingssammenheng. Jeg vil her komme inn på noen av kulturminnene, og vie de fem gravhaugene ytterst ute på halvøya størst oppmerksomhet. Gravfunnene viser at Lovik antagelig var bosatt i jernalderen. Her ble gjort registreringer i 1877 av H. Horst og utgravninger i 1907 av O.M. Nicolaissen.

(http://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/forminne_soek?DETAIL_id102010). Den største graven har diameter på 15m. Det ble funnet et spannformet leirkar, flere smykker i sølv og bronse, håndsnehjul og en beinkam. (Askeladden, lok.Id.nr.37609). Flere av gravhaugene i feltet var godt markerte med grøft eller fotkjede. En grav hadde en veltet bautastein som Nicolaissen i sin tid reiste opp igjen. Ved arkeologisk befarings av Hein Bjerck i 1993, var denne bautasteinen veltet på nytt, og røysen noe utgravd. Dette har antagelig vært gjort i løpet av de siste 3-4 år før denne befaringsen

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=483289&minneType=lokalitet>).

På vestsida av dagens bebyggelse, nordvest på halvøya, er det registrert syv små steinrøyser og tufter etter tre langhus på henholdsvis 22, 11 og 7 meters lengde. Like øst for den lengste tuften vises deler av et ildsted. (Sandmo 1978:3). Tre nausttufter mot bukta på halvøyas østside er registrert. Disse ligger like ved dagens bebyggelse. Nausttuftene hadde en lengde på henholdsvis ti, ni og åtte meter. Ved befaringen Bjerck foretok, var det umulig å finne disse igjen. (Askeladden, lok.Id.nr.8269). Det er også registrert en gårdshaug i bygda som er skadet pga av masseuttak, og det er funnet kritt Piper (Askeladden, lok.Id.nr.74220).

Hva sees på stedet i dag?

For å komme til Lovik som ligger lengst nord av Andøys bygder på Hinnøya, tar en av fra hovedveien på Strandland før en kjører over brua til Andøya. Deretter følger en bygdeveien fire kilometer nordøst. Lovik ligger på en halvøy ut mot Risøysundet i vest og ei stor bukt mot Kinnodden i øst. Landskapet er flatt, og fjellet skjærer mot sør. Her er åpent ut mot Andfjorden i nordøst. Jeg foretok befaring i Lovik en sommerdag i 2005. Først ville jeg prøve å finne de tre nausttuftene, men det var ikke mulig å se noen av dem. På angitt sted var det lite uberørt område igjen like ovenfor flomålet. Her har vært bygd nye naust, og båter var dratt opp på gresset. I tillegg var gresset dessverre for høyt til å kunne se eventuelle tufter. Under byggingen av småbåthavna kan en heller ikke se bort fra at nausttufter kan ha blitt ødelagt. I stedet forsøkte jeg å finne gravhaugene.

Der bygdeveien slutter, er det en snuplass. Jeg fortsatte videre derfra over et jorde og fant en sti som gikk mot nordøst på halvøya. Her var det veldig overgrodd, så stien forsvant ganske fort. Likevel var det greit terreng å gå i; gress, lyng og bjørkeskog. I løpet av kort tid hadde jeg funnet tre av gravhaugene som lå ganske åpent i terrenget. Den ene var imponerende stor og flott. De andre to måtte jeg lete meg fram til, for lengst nord i feltet var bjørkeskogen tett. Disse haugene var noe mindre i omkrets enn de som lå lenger opp og mer åpent i terrenget. I den ene av disse gravhaugene lå en stor, avlang stein veltet overende. Hvis en tenker seg området her med liten vegetasjon, ville alle gravhaugene ha vært godt synlige. Dette gravfeltet har en flott beliggenhet. Det er et meget severdig kulturminne. I dag ligger dette stedet noen hundre meter fra nærmeste gård i sørøstlig retning. Det er derfor ingen av gravhaugene som hindres i utsyn til havet av annet enn bjørkeskogen. Det samme gjelder for innsynet til gravhaugene fra havet. Risøyrenna med sin båttrafikk som passerer tett inntil denne nordspissen på halvøya.

5.2.2 Øygård/Strandland

Strandland er den siste bygda ved hovedveien i det en kjører over brua fra Hinnøya til Andøya og ligger ca 4 km i sørvestlig retning fra Lovik. I bygda Strandland ligger halvøya Øygård som altså er landfast til Hinnøy noe sør for Risøyrenna. Den ligger så og si midt i Risøysundet. I øst ligger fjellet Trollurheia hvor Øydegårdselva har sitt utspring. Denne elva har utløpet i bukta på sørvestlig side av halvøya. Topografisk er Øygård ganske flat, men noe kuppert midt på. Her er bjørkeskog, myrområder og beite- og slåttemark. Halvøya rommer i dag ett gårdsbruk og noen få bolighus. Gården har villsaudrift, så mye av halvøya er inngjerdete beiteområder. Navnet Øygård kan ha blitt til på den tid da halvøya var omgitt av hav på alle kanter (Guttormsen 1994:50). På det smaleste stedet på halvøya er det ikke høyere over havet enn at på stormdager kan sjøen flomme over veien. Navnet kan også ha noe med ødegård å gjøre. I matrikkelen av 1866 er "Ødegaarden" nevnt som underbruk til Lovik, og regnes for sannsynlig underbruk av denne (Ibid:50).

På Øygård er det registrert hustuffer og gravhauger fra jernalder. De er ikke tillagt særskilt fokus i formidlingssammenheng. I 1907 foretok O.M. Nicolaissen registreringer av gravhauger og hustuffer på Øygård, og i følge ham ligger et område med fire gravrøyser i bakkehellingen ned mot sjøen. Den største er 7m i diameter og den minste som er mer usikker, er 3m. De tre største er godt markert, og alle har krater i midten. I den minste røyseren er det funnet to knapper av bøylespenne. (Askeladden, lok.Idnr.37607). I tillegg til disse røysene er det registrert tre røyser og to hustuffer som hver er seks meter lange (Askeladden, lok.Id.nr. 57441 og 8268). Disse er orientert noe lenger sørvest for feltet med fire gravrøyser.

Hva sees på stedet i dag?

Feltet med de fire gravrøysene på nordsida av Øygård ligger inne på beiteområdet for villsau. Her ligger gravrøysene etter hverandre på et ra nede i bakkehellingen fra høyeste punktet og nordvest mot sjøen. Akkurat der røysene ligger, er det tørt og steinete. Omkring er det våt myr. Nedbeiting har gjort sitt til at de fleste gravrøysene var lette å finne. Tre av dem avtegnet seg markert og tydelig i terrenget. Den fjerde og minste gravrøysen er registrert som mulig gravrøys, men den fant jeg ikke. (Askeladden, lok.Id.nr.37607). To gravrøyser skulle ligge like utenfor beiteområdet på den andre siden av et gammelt skillegjerde i stein og torv. Her var det langt vanskeligere å oppdage

røysene pga bjørk og tett lyngvegetasjon, men de var begge store og markerte, og passet beskrivelsen, så det gikk greit. (Askeladden, lok.Id nr.37608 og 57441). To hustufter og en gravrøys (Askeladden, lok.Id nr. 8268) som skulle ligge enda lenger sørvest for området med gravrøysene, fant jeg ikke. Men i stedet fant jeg en steinrøys eller mulig gravrøys som jeg ikke har funnet noen dokumentasjon på! Denne røysen mener jeg ikke kan være den jeg lette etter, altså den minste av de fire gravrøysene som skulle ligge på samme område. Denne ligger lenger vest og er dessuten noe større. Den ligger 25m NØ for lokalitet nr.37608, men på motsatt side av det gamle skillegjerdet. Gravrøysen er ca 4-5m i diameter og ca 1 m høy. Kantene rundt er noe uryddig på to av sidene. Min tolkning av steinene, er at de danner fotkjede i det jeg tolker som gravrøys. Den har ikke krater i midten, så det skulle antyde at den ikke er åpnet. Røysen er godt markert. Vegetasjonen omkring er lyng og bjørk.

Fig. nr. 6: Gravrøys på Øygård (mulig uregistrert)

Foto: Birgit Lund, 2005

Det er interessant å se hvilken virkning beiting har på denne type kulturminner. Gravrøysene så virkelig ut som røyser siden det meste av steinene var godt synlig. Dette er grunnen til at jeg har omtalt gravene på Øygården som gravrøyser og ikke gravhauger! Kanskje det er nedbeitinga de senere årene som har ført til at denne muligens uregistrerte gravrøysen nå er synlig? Siden den ikke hadde krater i midten, har det antagelig vært lettere å overse den når lyngen har dekket røysen. Eieren av området den ligger i, begynte med villsau for ti år siden. Tilgjengeligheten til Øygården kan virke noe begrenset siden flere av kulturminnene ligger inne på inngjerdet beiteområde. De andre kulturminnene her ligger utenfor dette området, så her er tilgjengeligheten bedre.

5.3 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg beskrevet hvert enkelt av de kulturminnene jeg har valgt å rette fokus på i oppgaven. Kunnskapen om disse kulturminnene er rimelig god, for i løpet av årenes løp har det vært arkeologiske undersøkelser på alle disse stedene jeg har valgt for avhandlingen. Når det derimot gjelder formidlingen som her er gjort, er den ikke like god. Den er også preget av varierende vedlikehold på stedene. Det som derimot gjelder samtlige steder, er at brosjyrer og hefter er lite tilgjengelig på hvert sted. De er å få på kommunesenteret Andenes.

Bakkan/Sletten, slik det fremstår i dag, innbyr lite til å vise fram for turister, skoleelever eller andre besøkende. Det manglende vedlikeholdet gjør at det er vanskelig å finne det brosjyrer og skilt inviterer en til å se. Bakkan presenteres som et gårdsanlegg fra jernaldertida med et stort langhus. Hustuften er antagelig ikke så stor som den formidles å være, så nye arkeologiske undersøkelser kunne bidra til å gi et riktigere bilde av dette kulturminnet. **Åseanlegget** er det kulturminnet som synes å være ”best i klassen” når det gjelder tilrettelegging og vedlikehold, men konteksten kulturminnet presenterer er ikke helt korrekt. Her er ikke helt samsvar mellom hva forskningen sier og hva som formidles når det gjelder tidsrommet stedet har vært i bruk. I tillegg kan ny forskning ”slå beina under” dagens formidling av et slikt tunanlegg. Jeg vil komme tilbake til dette som da kan synes å være et dilemma i formidlingssammenheng (Kap.7.1.3).

Kulturmiljøet på Bleik formidles som **Landsbyen Bleik** pga bosetningsstrukturen på stedet. I følge Geografisk Leksikon er kriterier for lineær landsby; transport, topografi, oppdeling av landet og til sist en blanding av disse tre kriterier. Bleiks samling av den eldste bebyggelsen ligger sentrert på gårdshaugen på hver side av veien som går langs den. Jorda i tilknytning til eiendommene er delt i avlange teiger og ligger i bakkant av bolighus og uthus. (Wicklund-Hansen1981:68). Ut fra disse kriterier kan det synes som om begrepet landsby kan passe på Bleik (Se fig.nr.2) Det sørgelige er også at det her er dominerende fokus på kulturminner fra middelalder og opp mot 1900-tallet. Arkeologiske kulturminner, som stedet har mye av, er viet liten oppmerksomhet. Slik fremstår den samlede presentasjonen av Bleik som ufullstendig. Tilretteleggingen på Bleik er noen få skilt som settes ut i turistsesongen, og heftet som forteller om hvordan lokalsamfunnet her har vært både nyskapende og tradisjonsbærere. Besøkende her har absolutt behov for guide for å få godt innblikk i stedets lokalhistorie. Det samme kan sies

om **Andenes Vær**. Tilretteleggingen her er nummerstolper foran hvert kulturminne som inngår i formidlingen, samt en brosjyre som gir god informasjon om det enkelte kulturminne. Hvis den besøkende ikke har brosjyren med seg, får en svært lite ut av vandringen. For å finne de ulike kulturminnene i kulturmiljøet, trengs derfor en guide. Formidlingen av Andenes Vær fokuserer på fiskerihistorien som har hatt betydning for stedet, og kulturminnene som er valgt ut gir en interessant reise i tid og rom.

Gode eksempler på at kulturminner uten særskilt fokus kan være interessante er både **Lovik** og **Øygård/Strandland**. Gravhaugene i Lovik har godt potensiale for formidling på bakgrunn av størrelsen på dem, samt det rike gravfunnet og beliggenheten. I tillegg har også Lovik en del andre kulturminner, hustufter og gravrøyser ikke langt fra de fem store gravhaugene (Jfr.kap.5.2.1). Formidling av hele dette kulturmiljøet ville sikkert være godt på høyde med det som formidles på Bakkan/Sletten. Gravrøysene nede på Øygård er interessante ved at det her vises tydelig hva årlig beiting kan ha og si for kulturlandskapet; her trer små gravrøyser klart fram i terrenget.

I neste kapittel vil jeg redegjøre for hvordan disse kulturminnene og kulturmiljøene synes å fremstå for lokalbefolkningen og hvilke tanker formidlingsprosjektene selv har gjort seg angående formidlingsarbeidet.

6. INTERVJU MED LOKALBEFOLKNING OG FORMIDLERE

I dette kapittelet oppsummerer jeg hva mine informanter meddelte i intervjuene. Det gjelder intervju med lokalbefolkning på Andenes, Bleik, Bø, Åse, Lovik og Øygård/Strandland, bygder med og uten fokus på sine kulturminner. Og det gjelder intervjuene med noen som har arbeidet i formidlingsprosjektene ”Fotefar mot nord” og ”Møte med Vesterålen”.

Lokalbefolkningen, nitten personer, har jeg valgt å betegne som *brukere*. Og siden jeg videre i avhandlingen gjør en del sammenligninger mellom lokalbefolkningen i de ulike bygdene, forkortes *bygder med fokus* på kulturminnene til *BMF*, og *bygder uten fokus* på kulturminnene forkortes til *BUF*. I henhold til kapittel 1.3 representerer informantene en liten del av lokalbefolkningen og er personer jeg vet eller tror er historisk interesserte, såkalte nøkkelinformanter. Hensikten med intervjuene er å få vite hva de legger i forståelsen av kulturminnebegrepet, deres kjennskap til kulturminner og formidlingsprosjektene, deres meninger om formidlingen på de ulike stedene, hvilke holdninger og verdier de har til formidling av kulturminner og deres meninger om vern og formidling.

Mine syv informanter i prosjektene FMN og MMV, har jeg valgt å kalle *aktører*. Formidlingsprosjektene rent organisatorisk er tidligere beskrevet ut fra arkivstudier og intervju med noen få av aktørene sentralt i prosjektene (Kap.3). Hvordan valgene av de ulike kulturminner og kulturmiljø ble foretatt er beskrevet tidligere (Kap.4.2). Jeg vil derfor her kun referere til aktørenes meninger om lokalbefolkningens deltagelse i de ulike delprosjekt, hensynet til vernet i formidlingsprosessen, deres meninger om vedlikeholdet, samt deres holdninger og verdier til formidling av kulturminner. Spørsmålene til det siste temaet er de samme både til brukerne og aktørene. Helt til slutt i kapittelet oppsummerer jeg noen av de vesentlige synspunktene som kommer fram av intervjuene og som jeg ønsker å drøfte videre.

6.1 Brukerne

Jeg vil nå gjøre rede for hva brukerne la i kulturminnebegrepet og hvilken kjennskap de hadde til de mange kulturminner i egen bygd og ellers i Andøy kommune. Brukernes ulike meninger om formidlingen av kulturminnene, samt hvilke tanker de gjorde seg om

ulike verdivalg, vil jeg også redegjøre for. Til slutt tar jeg for meg deres meninger om vern versus formidling. Jeg viser til spørsmål (Appendiks 1) og intervjukjema (Appendiks 2).

6.1.1 Brukernes forståelse av kulturminnebegrepet

Det første jeg ba informantene om, var å forklare hva de la i kulturminnebegrepet. Dette ble oppfattet som vanskelig for flere av dem, men etter hvert kom de på glid og definerte begrepet. Informantene hadde ulike meninger, og det kom fram et vidt spekter av forklaringer. De aller fleste knyttet begrepet opp mot høy alder, men noen nevnte også nyere kulturminner som fyret og moloen på Andenes, gamle hus og dokumenter. ”*Eldre enn meg*”, var ett av svarene. Det som videre kom fram, var at kulturminner ble sagt å være synlige tegn på forfedres levemåte og virksomhet, spor etter bosetning, og synliggjøring av en utvikling i samfunnet. Videre sa informantene at kulturminner kunne være skriftlig og muntlig fortellertradisjon, noe menneskeskapt eller naturskapt, noe verdifullt som må vernes for etterkommere, spor etter folks liv, noe som viser utvikling, samiske kulturminner, steingjerder, stedsnavn, språk eller noe som er historisk.

6.1.2 Brukernes kjennskap til kulturminner

Når det gjaldt hvilke kulturminner brukerne kjente til i egen bygd og ellers i kommunen, ser det ut som om brukerne i BUF kjente til færre kulturminner enn hva de gjorde i de andre bygdene. Mangelen på kjennskap til kulturminnene gjaldt både kulturminner i egen bygd og andre steder i kommunen, og de få som ble nevnt, var gjerne de som har et visst formidlingsfokus. Brukerne i BMF synes å ha større kjennskap til både egne og andres kulturminner, men det er forskjeller også mellom de fire BMF. På Andenes og Bleik, hvor et større kulturmiljø er tilrettelagt for formidling, kjente informantene til mange kulturminner i egen bygd og i bygder omkring som ligger innenfor en radius av ca. fem mil. Var de lengre unna, kjente de til færre. Men på Åse og Bø, hvor de har fokus på et mindre område med kulturminner, kjente brukerne til færre kulturminner i egen bygd, men langt flere ellers i kommunen, også de som var langt unna.

På spørsmål om hvilke kulturminner og kulturmiljø med formidlingsfokus brukerne kjente til, sa noen at de visste om de aller fleste tilrettelagte kulturminnene. Andre igjen kjente svært få av dem. I BUF kjente bare en bruker til fire av de tilrettelagte kulturminnene, og de andre brukerne kjente ett eller ingen av dem. På Åse, ei bygd med

ett tilrettelagt kulturminne, Åseanlegget, og andre kjente kulturminner uten formidlingsfokus (Bønna, Dungan), har informantene noe kjennskap til hvilke kulturminner i kommunen som har formidlingsfokus. Blant mine informanter har flere deltatt i formidlingsarbeidet, men likevel kjente svært få hvem som har stått for tilretteleggingen.

Det varierer hvor ofte og i hvilken forbindelse informantene oppsøker stedene med kulturminner og kulturmiljø. Når det gjelder hvor mye stedene besøkes, varierer det fra ofte, en gang pr. år eller sjeldnere. Brukerne som bor på Bleik og Andenes, ferdes i kulturmiljøet til daglig. De fleste brukerne i BMF oppsøker få andre steder med kulturminner enn de som er i eget nærområde. Hvis andre steder besøkes, er det helst Åseanlegget og Bakkan/Sletten som blir nevnt. Brukerne i BUF er delt i sine svar her, halvparten sa ingen ting om at de oppsøkte kulturminner i egen bygd, men nevnte spesielt besøk på Åseanlegget og Bakkan/Sletten. De resterende derimot, nevnte ikke noe om besøk på andre kulturminner enn de som befant seg i egen bygd. Mange informanter sa at de viser fram kulturminnene når de har tilreisende på besøk eller tar med barnebarn dit. Ellers oppsøkes de ulike områdene med kulturminner i forbindelse med turer av ymse slag, gjerne sopp- og bærturer, eller bare for naturopplevelsens del. Om vinteren blir særlig Bakkan/Sletten-området brukt til ski- og aketurer av lokalfolkningen. Informantene oppsøker også kulturminnene i forbindelse med undervisning av elever i grunnskolen. Noen informanter deltar i tematurer eller er selv lokale guider.

6.1.3 Brukernes syn på formidlingen

Fem steder i Andøy var opprinnelig tilrettelagt for formidling av MMV; Andenes Vær, Bakkan/Sletten, Åseanlegget og Ramsåfeltet. Kulturmiljøet på Bleik er tilrettelagt via FMN.

Når det gjelder ønske om større fokus på kulturminne i kommunen, nevnte informantene mange ulike kulturminner de har slikt ønske om. De fleste i BMF ønsket større fokus på kulturminne i egen bygd eller i umiddelbar nærhet, men BUF har ingen spesielle ønsker for kulturminnene i sine bygder. Omtrent halvparten ønsker større oppmerksomhet på de kulturminnene som allerede har et visst fokus, deriblant Bleik, Bakkan og Åseanlegget. Alle informantene fra Åse ønsker derimot økt fokus på Dungan og Bønna, noen kilometer fra Åseanlegget.

Informantene hadde sterke meninger om tilretteleggingen som er gjort på de stedene kulturminner er tilrettelagt for formidling. På **Bakkan/Sletten** nevnte flere at gjengroing gjør det vanskelig å finne fram langs løypa, samt se de ulike postene. I tillegg sa noen at informasjonen om postene i løypa er lite tilgjengelige og at avstanden fra infotavle til postene er for lang. Andre igjen hadde ikke noe å utsette på tilrettelegginga her. **Åseanlegget** får langt bedre skussmål. Lokalbefolkningen på Åse var meget godt fornøyd med formidlingen av sitt kulturminne, men også folk i andre bygder syntes dette er godt tilrettelagt. En informant sa tilrettelegginga er for ”smal” og anonym, og at det er gjort lite arbeid med skilt. Ellers må nevnes at både Bakkan/Sletten og Åseanlegget også ble kritisert for å ha for lite fokus på lokalhistorien. Løypa gjennom **Andenes Vær** ble omtalt av bare to informanter, og i tillegg var de motstridende. Den ene syntes løypa er spennende, og den andre syntes den er dårlig tilrettelagt og ikke pirret nysgjerrigheten. **Landsbyen Bleik** ble nevnt av noen få informanter. De fleste etterlyste informasjonsskilt og sa det mangler tilrettelegging eller at det lille som er, er dårlig. I turistsesongen var det informasjonsskilt på Bleik. En etterlyste skilting om Bleik på kommunesenteret Andenes. Andre uttalelser fra informantene var: *”Tilretteleggingen bør bedres”* og *”God tilrettelegging er viktig. Folk må kunne finne det de lokkes ut for!”* Her kan jeg ikke se noen spesielle forskjeller i svarene mellom brukerne i BMF og BUF.

6.1.4 Verdier brukerne legger vekt på

Viktige verdier i formidlingen av kulturminnene som kom fram hos de fleste informantene, var kunnskap om kulturminnene generelt og om historien og forfedrenes næringsgrunnlag og levemåte spesielt. Kunnskap ble sagt av flere var særlig viktig, og at den *”...skaper interesse og forståelse for vern og blir slik nøkkelen til nettopp vernet.”* Formidlingen må gjøres interessant, spennende og sannferdig, hevdet flere. En informant mente en burde fokusere på forfedrenes liv som noe enestående og spesielt, men de fleste mente det burde fokuseres på forfedrene som vanlige folk. En annen uttalte: *”At det har bodd folk lenge her er ikke unikt, men at kulturminnene er så godt bevart, det er unikt”*. *”Interessant at vi har en historie, men vi trenger ikke gjøre den til en fornøylespark”*, uttalte en annen. Når informantene skulle fortelle hva som gjorde kulturminnene spesielt viktige for dem selv, sa noen at det er synlige vitnesbyrd på tidligere bosetning og at de forteller en historie. Begreper som tilhørighet, røtter og identitet ble nevnt av noen informanter. At kulturminnene pirrer nysgjerrigheten og skaper undring, kom også fram.

På spørsmål om hvordan kulturminnene kan bli viktige for bygda, framhevet de stoltheten over det forfedrene skapte og som bygdene og kommunen har i dag. Her er verdt å merke seg at ingen informanter fra BUF trakk fram dette med stolthet. De fremmet i stedet et sterkt ønske om å få kunnskap. En av dem sa: *"Det er viktigst at barn og ungdom får kjennskap og kunnskap. Heller det enn formidling for turister"*. Ideene til formidling av kunnskap var mange. Markedsføring var stikkordet her, for eksempel bedre tilgjengelighet og tilrettelegging av kulturminnene, god skilting, turistbrosjyrer, nettsider (bygda, kommunen, fylket), turløyper, infomøter, lokalavisa, foredrag, kulturminnekart og formidling av kunnskap i skolen. I tillegg ble betydningen av fortellingene framhevet. Sagn og myter kan knyttes sammen med naturen. Å bygge identitet i forhold til ungdom, gi pådriverne økonomiske midler slik at de kan sette i gang, samt tilbakeføre gjenstander fra Tromsø Museum, var også et ønske fra flere.

6.1.5 Vern versus formidling – brukernes syn

De fleste informantene så ingen store ulemper ved økt fokus på kulturminnene. Omtrent halvparten sa økt slitasje på enkelte områder var et lite problem. Svært få av de som sa formidlingen kan føre med seg noen ulemper, er brukere i BMF. Men de resterende kritiske røstene utgjør nesten alle brukerne i BUF. Når det derimot gjaldt fordelene økt fokus på kulturminnene kunne medføre, ble det framhevet av begge brukergruppene at fordelene var mange; kunnskap er en berikelse, til bruk for både skole og barnehage, blest om bygdene, turistene får gode naturopplevelser, bygdene får kanskje ny næringsvirksomhet og bedre økonomi, flere attraksjoner gir flere muligheter og positiv omtale skaper positive holdninger ovenfor bøndene.

På spørsmål om hvordan lokalmiljøet har innvirket på avgjørelser i forbindelse med kulturminnene i bygda, svarte de fleste av brukerne i BUF ikke på spørsmålet. Hos de andre informantene kommer det fram at ingen følte seg spesielt "overkjørt" av andre instanser utenfra bygdene, men på Bø ble det sagt at Tromsø Museum som eier Bakkan/Sletten, foretar ofte bestemmelser over hodet på lokalbefolkningen. Noen få brukere sa at de visste lite om de ulike avgjørelser som har vært foretatt.

De aller fleste mente vern og formidling henger sammen; *"Vern uten formidling har liten verdi, men samtidig må en verne slik at det er noe å formidle"*. Fem mente formidling var viktigst. *"Når en vet om kulturminnene, ivaretas vernet"* og *"Hva skal en med*

kulturminner hvis ingen vet om dem?” To mente vernet var det viktigste. *”Må først og fremst bevare, for hvis noe blir ødelagt er det borte”*. Her ser jeg ingen tydelige forskjeller mellom brukergruppene. Flere av informantene har vært eller er fortsatt formidlere av den kunnskap de har. Det kom også fram av intervjuene et ønske om å tilegne seg kunnskap ved å være aktive formidlere ovenfor barn og barnebarn. Flere så verdien av vern og sa at de var oppmerksomme på at en skal ivareta kulturminnene. De resterende seks, hvorav fem er informanter fra BUF, uttalte seg ikke om hvilken rolle de selv kunne tenke seg når det gjaldt vern av kulturminner.

Informantene i begge brukergruppene sa lokalbefolkningen burde vært involvert mer i vern og formidling av kulturminnene f.eks via kunnskapsformidling. Å skape nysgjerrighet og interesse i skolene, barnehagene og hos lokalbefolkningen synes å være viktig for informantene. Ellers kom det fram behov for god tilrettelegging på de ulike stedene der kulturminnene ligger, slik at de synliggjøres. Det ble også nevnt at siden Tromsø Museum eier Bakkan/Sletten, vanskeliggjør det vedlikeholdet som bygda kan utføre. Museet burde ta mer ansvar for det. Informantene her mente at lokalbefolkningen stort sett er interesserte i, positive til og føler ansvar for kulturminnene, men at ikke alle i lokalmiljøet er like interesserte i å bevare.

6.2 Aktørene

Her vil jeg referere til hva mine informanter i formidlingsprosjektene, aktørene, fortalte når det gjaldt spørsmål om lokalbefolkningens deltagelse, hensynet til vern i formidlingsprosessen og tanker om vedlikeholdet. Jeg vil i tillegg redegjøre for aktørenes svar med hensyn til de samme verdivalgspørsmål som brukerne fikk. Ellers viser jeg til spørsmål (Appendiks 3) og intervjueskjema (Appendiks 4).

6.2.1 Lokalbefolkningens deltagelse

Når det gjelder spørsmål om i hvor stor grad lokalbefolkningen har deltatt i formidlingsprosjektene, får jeg til svar fra en informant i MMV at dette ikke var enkelt å svare på siden det var kommunene som satt med pengene og styrte lokalbefolkningens deltagelse. Det var nedsatt arbeidsgrupper i kommunene når det gjaldt praktisk arbeid med tilretteleggingen av et kulturminne (delprosjekt), og der deltok lokalbefolkningen i stor grad. Bare leder for arbeidsgruppa hadde kontakt med prosjektledelsen som var sentralt styrt. I Andøy kommune var det lokale initiativet størst på Åse. Aktørene i FMN

uttalte at kommunene var med i etableringen av hvert kulturminne/kulturmiljø, og at det lokale initiativ var stort på Bleik.

6.2.2 Hensynet til vern i formidlingsprosessen

Aktørene til MMV har ikke gitt entydige svar på spørsmålet om når i prosessen hensynet til vern ble vurdert, samt hva som ble gjort for at formidlinga ikke skulle komme i konflikt med vernet. En av informantene sa at vernehensynet ikke var vurdert. En annen sa at vernet ikke var uttalt mål, men at miljøvernlederne i kommunene ivaretok dette. Ellers ble det sagt at siden arkeolog var innledningsvis på befaring på Bakkan/Sletten, var stedet blitt nøye vurdert. Bøndene ønsket beiting på området, men det ble uinteressant for dem da de ikke fikk slippe til storfe der. Når det gjaldt Åseanlegget, uttalte en av aktørene at det der var en dårligere prosess når det gjaldt vernehensyn. Eventuelle skadevirkninger i forhold til vern ble ikke så nøye vurdert. En annen svarte derimot at hensynet til vern var med fra starten av på Åseanlegget da fagfolk var inne i bildet før det ble et MMV – prosjekt. Som vi ser her, var svarene nokså forskjellige. Det ble også sagt at i ettertid har brosjyren om Andenes Vær vist seg å ha styrket kulturminnevernet. Den har vært viktig argument i vernearbeidet av Veita, et område som inngår i tilretteleggingen.

Aktørene til FMN uttaler at vernehensynet var viktig underveis i hele prosessen. Arkeolog representerte styringsgruppa. Tilretteleggingen var ikke det sentrale. Tanken var at folk skulle bruke litt egeninnsats for å finne stedet, så skilting og merkede stier skulle derfor være skånsom. Prosjektet har også erfart at det kan være vanskelig å ta gode vernehensyn. I Tysfjord hvor delprosjektet er et felt med helleristninger, har fagfolk diskutert mye om hva som kan gjøres for at en skal unngå tråkk på ristningene.

6.2.3 Tanker om vedlikeholdet

Det er flere år siden tilretteleggingen av de fire kulturminnene og kulturmiljøene i Andøy var ferdigstilt. Bakkan/Sletten ble tilrettelagt først og åpnet i 1993. De andre har kommet i tur og orden etter det. Vedlikeholdet av den tilretteleggingen som er utført, vil være av betydning når det gjelder hvilke signaler prosjektene formidler. Dette vil bli drøftet senere (Kap.7.1.3).

Begge formidlingsprosjektene mente selv at vedlikeholdet på stedene er for dårlig fulgt opp. Prosjektledelsen i MMV besøkte alle stedene to år etter at prosjektet var ferdig, men

aktørene sa at de ikke har myndighet ovenfor kommunene, og at det var en svakhet at Vesterålens miljøvernledere ”forsvant” etter få år. Ansvaret må ligge i kommunene hos kulturetaten. Det ble dessuten sagt at prosjektet burde hatt større forankring i kommunene fra starten av mht vedlikeholdsansvaret. En informant uttaler at det ble satset på å få bøndene med i en rolle de skulle definere selv. Fordi det her var stor uenighet, var det lite vellykket på Bø angående Bakkan/Sletten (Jfr.kap.6.2.2). På Åse derimot, har ressurspersoner og Åse Bygdemuseum påtatt seg å holde Åseanlegget i orden; søppeltømming, reparere plankestien og legge ut brosjyrer. Dette får lokalmuseet litt kulturmidler for å gjøre, og det arbeides med å få til en avtale med kommunen om sanitæranlegg ved parkeringsplassen.

Vedlikeholdet av ”Fotefar mot nord” – stedene er et problem i følge aktørene. Det var i utgangspunktet en forutsetning at kommunene selv skulle ha ansvar for vedlikeholdet etter at kulturminnene og kulturmiljøene var ferdig tilrettelagte av prosjektene. Dette ansvaret har ikke kommunene tatt. Som nevnt tidligere, kunne det skyldes at vedlikeholdsansvaret ikke var synliggjort i kontraktene mellom kommune og fylke (Jfr.kap.3.2). Salg av hefter og nytrykk er heller ikke fulgt opp. Det ble sagt at største tæringsfaktor på skilt er dagslyset, og at det står dårlig til med de fleste skiltene på Fotefarstedene, men unntaket er Bleik. Her er skiltene i god stand, fordi folk i kommunen har tatt ansvar og tar inn skiltene om vinteren og setter dem ut igjen om våren.

6.2.4 Verdier aktørene la vekt på

Informantene til MMV sier at viktige verdier i formidlingen er at kulturminnene og historien gir oss kunnskaper og forståelse for hvorfor samfunnet er blitt slik det er i dag. Det handler om å forstå at vi er en del av verden. Tilhørighet og lokal identitet er viktig. Når det gjelder hva en bør fokusere på, fremheves av informantene både mangfoldet og spørsmålet om ”*Hvorfor bosetning akkurat her?*”, samt det spektakulære og unike. Det ble sagt at kulturminnene bør taes vare på som viktig ressurs for skolene og som viktige dokumentasjoner på hvordan forfedrene har levd sine liv her. Videre nevnte noen aktører at kulturminnene er viktige for turistnæringa. For at kulturminnene skal kunne utnyttes positivt, må lokalbefolkningen ta ansvar, og her burde størst mulighet ligge i landbruksnæringa med fornuftig kulturminne- og landskapspleie. Kulturkontorene, teknisk etat og politikere må også være mer aktive. For å gjøre kulturminnene bedre kjent, ønsker prosjektledelsen at skolene gjør seg bedre nytte av det materiellet som

foreligger i MMV. Andre informanter nevner hvor viktig det er å skape interesse hos barn og unge, og da særskilt barnefamilier. De gode fortellingene må fram i lyset og settes i en sammenheng. Kulturminnene må synliggjøres på ulike måter. Tilrettelegging med god informasjon og markedsføring med bussturer i kommunen var også noen av ideene.

I FMN var formidling til lokalbefolkningen selve drivkraften i prosjektet. En av mine informanter syntes dette med bruk og vern av kulturminnene er viktige verdier i formidlingen. Vedkommende presiserte at når det gjelder vernet, måtte en ikke her tenke det ekstreme vernet med å la kulturminnene gro ned, men ha en nøye vurdert tilrettelegging og fornuftig bruk og sa: *”Bevare kulturminner er en forutsetning for å formidle det”*. Det er viktig å fokusere på konteksten, verdien og tolkningen av kulturhistorien. Videre kom det fram av intervjuene at en trenger ikke fortelle det spesielle, men ”småfolks” historie er også viktig og ofte valgt blant kulturminnene i FMN, og hevdet at formidlingen av kulturminnenes forståelse kan gi lokalbefolkningen engasjement, bevisstgjøring og stolthet. Ikke synlige kulturminner og kulturminner som ”erter” en, gir andre spørsmål enn forventet, kan gjøre et kulturminne viktig. For å gjøre kulturminnene kjent, bør de som tilrettelegger også ta ansvar for dem og sørge for videreutvikling. En bør ikke legge til rette for formidling av nye kulturminner før de som allerede er tilrettelagt, er ivaretatt. Når det gjelder videreutvikling, må en vurdere å bruke ny informasjonsteknologi der hensikten er å unngå skilting i terrenget. Tilretteleggingen trenger ikke nødvendigvis å sees. Teknologien finnes, men det må være politisk vilje til stede før en begynner. Kanskje kan et pilotprosjekt være at ideen prøves ut? Til slutt ble det påpekt at det ikke er penger i dag til å drive formidlingsprosjektet FMN som et forvaltningsprosjekt.

6.3 Momenter til drøfting

Brukerne hadde som nevnt ovenfor, ulike meninger om hva de la i kulturminnebegrepet. Mange knyttet begrepet opp mot høy alder, men også flere yngre kulturminner ble nevnt. En kan spørre seg om hvordan brukernes forståelse av kulturminnebegrepet stemmer overens med det offentlige synet.

Det avtegnet seg en klar forskjell mellom brukergruppene når det gjaldt deres kjennskap til kulturminnene i Andøy. Brukere i BMF synes å ha større kjennskap til kulturminner både i egen bygd og andre steder i kommunen enn brukere i BUF. I tillegg ser det ut som

om geografiske avstanden til kulturminnene kan ha betydning for folks kjennskap til dem.

Brukerne hadde ulike meninger om den formidlingen som er blitt kulturminnene og kulturmiljøene til del, men deres meninger var sterkt ”farget” av hvilke tanker de gjorde seg angående vedlikeholdet. I den sammenheng vil jeg drøfte nærmere hvordan presentasjonen av kulturminnene og kulturmiljøene framstår i dag.

Verdibegrep som kunnskap, tilhørighet, røtter og identitet ble av flere brukere og aktører framholdt som viktige, samt at kulturminner er vitnesbyrd som forteller en historie. De fleste mente også at det i formidlingen var viktig å fokusere på forfedrene som ”vanlige folk”. Det er ikke overensstemmelse mellom de to formidlingsprosjektene, som hevder at både det spesielle og det vanlige må fram. Jeg vil her drøfte nærmere den verdien kulturminnene synes å ha for folk flest.

Det har kommet fram at bygdene har hatt ulik grad av engasjement og deltagelse i formidlingsarbeid. Da er det nærliggende å spørre seg om i hvilken grad lokalsamfunnet har kunnet være aktiv medspiller, både når det gjaldt deres påvirkning i utvelgelsen av kulturminnene og involvering i det praktiske tilretteleggingsarbeidet.

Vern og formidling av kulturminnene mener de fleste brukerne henger sammen og er like viktige, noe som og var aktørenes intensjon. Men brukerne i BUF antok at økt fokus på kulturminnene førte til flere ulemper enn hva de i BMF mente det var. Brukere i BUF synes å ha et mer distansert forhold til kulturminnene i egen bygd. Jeg ønsker her å drøfte hva det kan medføre at kulturminner er underlagt et visst formidlingsfokus, samt den betydning lokal forankring synes å være om vern og formidling kan la seg forene.

7. INTERVJUENE – MIN TOLKNING

Hittil i oppgaven har jeg sett på de ulike verdier kulturminnene kan inneha og drøftet om kulturminner er verdt å ta vare på eller ikke (Kap.2). Videre har jeg redegjort for formidlingsprosjektene ”Møte med Vesterålen” og ”Fotefar mot nord” (Kap.3). Jeg har sett nærmere på noen av kulturminnene i Andøy som prosjektene hadde å velge i, samt hvilke motiv som kan ligge bak en eventuell utvelgelse og lokalbefolkningens mulighet til deltagelse i valgprosessen (Kap.4). Jeg har beskrevet de kulturminnene og kulturmiljøene som jeg har valgt å fokusere på i denne oppgaven (Kap.5) og presentert det som kom fram av intervju med et utvalg av lokalbefolkningen og de som har arbeidet i formidlingsprosjektene (Kap.6). Med dette som bakgrunn vil jeg drøfte hvilke konsekvenser og hvilken effekt det kan ha mht vern og verdisetting av kulturminner og kulturmiljø at enkelte bygder har et visst formidlingsfokus på kulturminner, mens andre ikke har det.

7.1 Prosjektens ”spor” i Andøy

Hvor godt har MMV og FMN lyktes med sin formidling av kulturminner og kulturmiljø i Andøy? Som det kommer fram av intervjuene, synliggjøres forskjeller med hensyn til kunnskap, holdninger og meninger mellom BMF og BUF. Brukerne hadde også sterke meninger om formidlingsprosjektens tilrettelegging, formidling og vedlikehold på de valgte kulturminnene og kulturmiljøene i Andøy. Hvordan passer deres syn med aktørenes? Jeg vil først se nærmere på hvordan brukernes forståelse av kulturminnebegrepet synes å være i forhold til det offentlige synet.

7.1.1 Kulturminnebegrepets mangfold

Kulturminner defineres etter Lov om Kulturminner av 1978, §2, som alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø og lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. I følge Kulturminneloven §4 er automatisk fredete kulturminner en rekke kulturminner fra oldtid og middelalder før år 1537, samiske kulturminner eldre enn 100 år og stående byggverk fra perioden 1537-1649. Når det gjelder kulturminnene fra før 1537, nevnes bl.a. gårdshauger, hustuffer, gårds- og tunanlegg, spor etter åkerbruk, steinsettinger, gravminner og steder som arkeologiske funn, tradisjon, sagn eller skikk knyttes til. (<http://www.lovdatab.no/all/hl-19780609-050.html>). Det er langt flere eksempler enn dette, men jeg trakk fram her kulturminner som også

finnes i Andøy. Kulturminneloven har altså tre kriterier for vern; alder, kulturell tilhørighet, tilstand. Det synes som om alder vektlegges i særdeleshet. Disse vernekriteriene signaliserer deres verdioppfatning. Hvordan passer dette med allmennhetens oppfatning?

Som tidligere nevnt (Jfr.kap.6.1.1) definerte ingen av brukerne kulturminnebegrepet ut fra Kulturminneloven eller nevnte at vi har en slik lov. Mange antydte at det er noe gammelt og av en viss alder, men det ble også trukket fram flere nyere kulturminner. Deres forklaringer var et vidt spekter av forklaringer, fra fysiske spor etter forfedrene til muntlige overleveringer, fra steingjerder til språk. Samlet gir de et bilde som ligner Kulturminneloven, men allmennheten vektlegger ikke alderen slik Kulturminneloven synes å gjøre. De ser ut til å ha en noe videre mening om kulturminnebegrepet.

FMN og MMV synes ikke å ha det fokuset på alder som Kulturminneloven har, siden de har inkludert en god del yngre kulturminner i prosjektene, for eksempel bebyggelse fra begynnelsen av 1900-tallet i Andenes Vær, og Landsbyen Bleik med fokus på stedet fram til 1900-tallet. Vanlig folks oppfatning av kulturminnebegrepet ser ut til å ligge nærmere den begrepsforståelsen som MMV og FMN formidler. Undersøkelsen i NFR-prosjektet ("Vernet av faste kulturminner i skjæringen mellom tradisjon og modernitet") som undersøkte folks kunnskap om og holdninger til kulturminnevernet, bekrefter også en slik oppfatning om at *"Kulturminnebegrepet er kanskje langt meir dynamisk enn det lovverket og "ekspertsamfunnet" legger opp til."* (Bertelsen, Krogh, Mortensen og Pramli 1999:25).

Folk flest legger noe annet i kulturminnebegrepet enn det offentlige synet i lovverket, siden kulturminner kan være tilknyttet minner og opplevelser. I Lovik kunne en av brukerne fortelle om konkrete hendelser knyttet til kulturminner og hvordan de var del av barndommen og huskes fortsatt. Vedkommende bodde ikke langt fra gravhaugene, og familien hadde hest på gården som det var svært vanskelig å holde bundet i området der gravhaugene var. *"Den slet seg alltid og kom tilbake. Det virket som den skydde det stedet, så det var tydelig at der var det noe som skremte den."* Også brukere på Bø kunne bekrefte personlige minner som lek på og omkring kulturminnene i løpet av barneårene. I Lovik fortalte brukere også om en spesiell historisk hendelse som er knyttet opp mot en slags felles kollektiv tid. Den assosieres med "hvalslaget". I 1865 skjedde det at 218

grindhvaler forvillet seg inn mot den store sandstranda i bygda. Folk dro ut i båter og jaget dem over sandbanken hvor de ble liggende da det ble fjære sjø. Dette er en hendelse, som på tross av at det hendte for flere generasjoner siden, fortsatt fortelles om. Brukerne fortalte også at det er en del hvalbein som ligger i området som kan være fysiske spor etter hendelsen. Minner kan både være individuelle og kollektive. Erindringene kan være sterkt personlige, men de kan ikke bli del av kollektiv erindring siden de er erfart med hele kroppen. (Eriksen 1999:86-87, Warring 1996:216). Disse individuelle minnene i forbindelse med lek omkring kulturminnene i barndommen er sterke personlige erindringer i motsetning til ”hvalslaget” som er eksempel på et kollektiv minne.

7.1.2 Lokalbefolkningen og kulturminnene

De rike funnene fra Andøy er mange, særlig fra jern- og middelalder. Her er godt synlige spor etter daværende andværing både ute i naturen og oppbevart på museene i kommunen og i Tromsø. (Jfr.kap.4.1).

Intervjuene med brukerne viste markert forskjell mellom brukergruppene når det gjaldt kjennskap til kulturminner både i egen bygd og ellers i Andøy kommune. Der det allerede var fokus på kulturminnene, hadde lokalbefolkningen større kjennskap til både ”sine” egne og andres kulturminner. De få kulturminnene som ble nevnt av brukerne i BUF, var oftest noen av de som har et visst formidlingsfokus, altså andre kulturminner enn ”sine”. Kulturminnene som i Andøy er tilrettelagte via formidlingsprosjektene, regnes for å være av en viss betydning, og var allerede kjent før de ble tilrettelagte. På Andenes og Bleik hvor et større kulturmiljø midt i bygda er tilrettelagt, kjenner informantene til mange kulturminner i egen bygd og en god del i bygder som ligger innenfor en radius av ca. fem mil. På Åse og Bø, som har fokus på et mindre område med kulturminner i utkanten av bygda, kjenner de til noen færre kulturminner i egen bygd, men mange i hele kommunen. Det er påfallende at jo flere kulturminner det er fokus på i bygda, desto flere andre kulturminner kjenner lokalbefolkningen til i egen bygd og i områdene ikke så langt unna.

Formidlingsfokus på noen kulturminner kan synes å ha slik virkning at andre kulturminner i umiddelbar nærhet blir ”synlig”. En skulle kanskje tro at med stor fokusering på ett kulturminne, ville andre komme i ”skyggen”. Som det kommer fram av intervjuene, synes det motsatte å skje. Der lokalbefolkningen har lettere tilgang til

kunnskap om ett kulturminne, synes de å kjenne til flere andre, både i bygda og andre steder. Gleden av å inneha kunnskap gjør at nysgjerrigheten pirres til å søke ytterligere kunnskap. Fokus på kulturminnene ser ut til å være av betydning for folks kjennskap til dem, men medvirkende faktor synes også å være geografisk nærhet til kulturminnene. De aller fleste brukere trekker helst fram de kulturminnene som ligger nærmest bostedet. Marthe Cecilie Pramli gjorde lignende erfaring i sin undersøkelse fra Harstadorrådet hvor lokalbefolkningen nevner flere kulturminner i nærområdet når de ble bedt om å gi eksempler på kulturminner (Pramli 1999:87). Noe som også ser ut til å ha gyldighet på Andøy.

7.1.3 Om formidling og vedlikehold

Formidlingsprosjektene MMV og FMN ser ut til å ha hatt ulike ambisjoner med sin formidling, men midlene i dette arbeidet har vært nokså like. Som tidligere nevnt, var det for MMV viktig å formidle Vesterålens natur- og kulturhistorie. Reisehåndboka og brosjyrene skulle presentere mangfoldet, men også det som var verdt å vise fram. FMN var et mer ambisiøst prosjekt hvor de ønsket å vise et bredt bilde av en hel landsdel, Nord-Norge og Namdalen; folk, natur, virksomhet og kulturhistorie gjennom ti tusen år. Målet var å styrke folks bevissthet og øke kunnskap om kulturarven. Hos begge prosjektene var målgruppa folk flest, både lokalbefolkning og tilreisende. Brosjyrene og heftene var også ment å skulle kunne brukes av skolene.

Hva mener brukerne?

Ingen av brukerne uttrykte at det var negativt å tilrettelegge kulturminner for formidling, men de aller fleste hadde noe å utsette på den praktiske løsningen. Frustrasjonene var konsentrert om dårlig skilting og om kulturminner som er vanskelige å finne pga gjengroing. Informasjonen om hvert enkelt kulturminne ble sagt å være lite tilgjengelig ute i områdene.

Åseanlegget er den tilretteleggingen de fleste er mest fornøyd med. Dette kan være fordi det er nærhet mellom skiltet og hustuftene og at plankestien over myra fungerer godt. Stedet har parkeringsplass og rastemuligheter, noe som innbyr til en stopp. En av initiativtakerne og andre ildsjeler med tilknytning til Åse Bygdemuseum har påtatt seg noe vedlikehold på anlegget. Til dette får de litt økonomisk støtte fra kommunen. Selv om de aller fleste synes formidlingen her er god, er det likevel noen som synes

tilretteleggingen har for lite lokal fokus. Dette vil jeg se nærmere på, for det synes nettopp her å være gjort forsøk på å knytte lokalhistorie til dette kulturminnet. I tillegg viser eksempelet et dilemma som kan oppstå når kulturminner tilrettelegges med skilt og brosjyrer.

I henhold til kapittel 5.1.3 viser teksten på skilt og brosjyre et misforhold på 2-300 år i bruksperiode av anlegget. Det er også verd å nevne at Inger Storlis forskning kan tyde på at tunanlegg kan ha vært samlingssted for grupper av likestilte menn i jernaldertidas stammesamfunn (Storli 2001:108). Stemmer dette, synes ikke Åseanlegget å være det militæranlegget for en høvding slik det fremgår av formidlingen av kulturminnet. Ressurser i form av arbeidsinnsats, penger og markedsføring legges ned i tilretteleggingen i form av for eksempel brosjyrer og skilt. Den kunnskapen som formidles blir på denne måten låst fast. Ny forskning gir ny kunnskap, og noen ganger kan denne nye viten ”slå beina under” den kunnskapen som allerede er etablert. Hva da med informasjonen på skilt og brosjyrer? Dette kan være en utfordring for formidlingsprosjektene, for det kan ramme flere delprosjekt enn Åseanlegget. Ideelt sett burde det være en kontinuerlig oppgradering av tekstene i takt med at ny kunnskap kom fram.

Bakkan/Sletten, ”Den glemte gården”, var det stedet svært mange både kjente til og har besøkt. De aller fleste brukere var lite fornøyde, for på grunn av gjengroing og lite tilgjengelig informasjon var det vanskelig å finne det de forventet å se. Informasjonsskiltet viser et kart over hele anlegget, samt informasjon om hva en kan se på de ulike postene når en følger løypa rundt i området. Siden skiltet inviterer til at den besøkende kan se mange ulike kulturminner på et nokså begrenset område, og brosjyren fokuserer på livet som en gang utspant seg på ”Den glemte gården”, får besøkende en forestilling om å se noe spesielt. I stedet blir de gående rundt å lete etter noe de ikke vet hva er. Skuffelsen blir stor når forventningene ikke innfris. Som Otto Christian Dahl uttrykker: *”Dersom opplevelsen av kulturminne ikke tilfredsstillter forventningene, reduseres ikke bare verdien av opplevelsen, men også verdien av kulturminnet.”* (Dahl 2003:46).

På **Bleik** består tilretteleggingen kun av få skilt som settes ut i turistsesongen og taes inn igjen om høsten. De som uttalte seg om tilretteleggingen her, etterlyser nettopp disse. Det

er prisverdig at skiltene taes vare på, men kanskje bør utplasseringen vare noe lenger enn fra slutten av mai til september. I henhold til kapittel 3.2 var det krav om spenstighet i tilretteleggingen for å appellere til tilreisende og fastboende.⁸ Jeg synes det ikke er mye spenstighet over formidlingen her. FMN har ikke utnyttet det potensiale som er på Bleik. Her er fokus på bosetningsstrukturen og hvordan samfunnet har vært selvhjulpen og nyskapende samtidig som de har ivaretatt historien og tradisjonene. De mange kulturminnene på stedet fra før middelalder er så å si ikke omtalt. (Jfr.kap.3.2 og 5.1.1). Når det gjelder hvorfor forhistorien ble ”valgt bort” i formidlingen av Bleik, kan det være nærliggende å spørre seg om det var for å gi en mer nyansert helhet av FMN-prosjektet siden det allerede var så mange arkeologiske delprosjekt som representerte landsdelen (Jfr.kap.4.2). Dette slår uheldig ut, for i presentasjonen av kulturmiljøet på Bleik uteblir nettopp helheten, og mangfoldet i lokalhistorien blir borte. Dette er et signal til lokalbefolkningen om at den delen av historien deres ikke er interessant og viktig nok. Besøkende på Bleik kan sitte igjen med det samme inntrykket. Men som et apropos til dette, må nevnes at lokalbefolkningen i senere tid har selv har tatt initiativ til å sette fokus på arkeologiske kulturminner i bygda si. Disse kulturminnene er tatt med i en skjøtselsplan over kulturlandskapet på Bleik utarbeidet av lokalbefolkningen selv (Nilssen m.fl.2004). (Jfr. kap.5.1.1).

På kulturvandring i **Andenes Vær** er det vanskelig å finne fram til de enkelte kulturminnene. I tillegg er det nødvendig å ha brosjyren for å få informasjon om hva de representerer. De få informantene som uttalte seg om tilretteleggingen på Andenes Vær, er motstridende. Her kritiseres det for at den er dårlig tilrettelagt slik at den ikke pirrer nysgjerrigheten, samtidig som den roses for at den er spennende! Dette forteller hvor ulikt vi oppfatter det som er rundt oss. Noen har behov for å overraskes og utfordres. En av informantene i FMN sa at kulturminner som vekker nysgjerrigheten og gir andre spørsmål enn forventet, kan gjøre dem viktige. ”Mystery”-begrepet som er kjent fra naturvernet, tar utgangspunkt i menneskers grunnleggende behov for å utforske og oppdage hva som ligger ”rundt neste sving”. (Jerpåsen og Risbøl 2005:68). Arkeologi oppfattes som særlig spennende av mange nettopp pga ”jakten” på skatter. Det som gjør det fengende er dets usynlighet på overflaten, de gjemte skattene og risikoen det

⁸ Veiviser til kulturminner i Nord-Norge og Namdalen gjennom 10.000 år. Fotefar mot nord. 1992,u.forf.

innebærer for å finne dem. Ofte kan altså den arkeologiske prosessen være mer interessant og viktig enn resultatet. (Holtorf 2004:44).

Hva mener aktørene?

Begge formidlingsprosjektene er fornøyde med sin formidling og tilrettelegging på stedene, men mener selv at vedlikeholdet er for dårlig fulgt opp. Aktører i FMN fremhever Bleikskiltene som unntaket av sine delprosjekt, og aktører i MMV trekker fram Åseanlegget som et sted hvor lokalbefolkningen har tatt tak i vedlikeholdsansvaret. Ingen av prosjektene har i dag økonomi til å ha et forvaltningsansvar. Prosjektledelsen i MMV, tar selvkritikk på at vedlikeholdsansvaret ikke har hatt bedre forankring i kommunene. Her var fokuset reisehåndboka. I følge ledelsen var det på et redaksjonsmøte ideen oppsto om å presentere disse kulturminnene med brosjyrer og fysisk tilrettelegging på stedene. Evalueringsrapporten deres, ”Fortid for framtida”, nevner at flere av tiltakene ikke var nevnt i formidlingsprogrammet, men dukket opp som ideer underveis i arbeidsprosessen (Jfr.kap.3.1). Tilretteleggingen var altså ikke planlagt fra starten av, noe som kan være årsaken til at vedlikeholdsansvaret ikke hadde god nok forankring i kommunene. FMN gjorde forvaltningsansvaret klart for kommunene allerede i invitasjonen om å delta i prosjektet, men så i ettertid at kontraktene mellom kommune og fylke ikke fungerte godt nok. Det er forunderlig at to slike store prosjekt ikke etablerte gode avtaler med kommunene. Ut fra arkivstudier synes FMN-prosjektet å være grundig planlagt. Her kommer det også fram at dette med drifts- og vedlikeholdsansvar var vurdert tidlig i prosessen (Jfr.kap.3.2). Men trolig har det blitt avglemt da kontraktene ble utarbeidet.

Når det gjelder i hvilken grad prosjektene har oppnådd helhetlig presentasjon av kulturhistorien i henholdsvis Vesterålen (MMV) eller Nord-Norge og Namdalen (FMN), tror jeg ikke helheten avtegnes like klart for alle. De ulike tilrettelagte kulturminnene og kulturmiljøene opptrer som selvstendige enheter i formidlernes utvalg, og i tillegg fremstår de som del av prosjektenes samlede presentasjon. For å få det brede bildet av kulturhistorien i prosjektenes område, bør alle delprosjektene til MMV og FMN besøkes. Turisten som reiser rundt på alle disse stedene og har brosjyrer og hefter tilgjengelig, kan nok oppleve å få en forståelse av helheten slik intensjonen til prosjektene er. Men de turistene som besøker bare noen av stedene, vil nok ikke kunne få det samme inntrykk av kulturhistorien i Vesterålen eller i hele landsdelen. Så kan en videre spørre seg hvilken

oppfatning lokalmiljøet får, som har ett av de utvalgte kulturminnene i bygda si. Hvilket helhetsbilde får de av kulturhistorien når kulturminnet ”deres” er bare en liten brikke i en større helhet? I tillegg representerer kanskje kulturminnet eller kulturmiljøet et mer eller mindre begrenset tidsrom av deres lokalhistorie. Dette er nettopp Bleik eksempel på. For meg ser det ut som om helheten uteblir ikke bare for den turisten som besøker noen av stedene, men også for lokalbefolkningen selv. I tillegg synes formidlingsprosjektet å virke noe fremmedgjort på folk flest. Dette bekreftes av brukernes manglende kjennskap til hvilke formidlere som har stått bak tilretteleggingen av Andøys utvalgte MMV- og FMN-steder (Jfr.kap.6.1.2). Det er nok heller kulturminnet eller kulturmiljøet som tillegges betydning framfor formidlingsprosjektene. Det synes som om kulturminner underlagt formidling, etter hvert er selv i stand til å skape fokus. Prosjektet som står bak får da mindre betydning.

7.2 Verdier i formidlingen

Kulturminner og kulturmiljø er ikke bare historie, men også en del av det levende samtidsmiljø og har å gjøre med både fortid og nåtid (NOU 2002:1:26). Med andre ord, den har betydning for vårt liv og virke. NFR-prosjektet (Jfr. kap. 2.1) viste at folks viktigste begrunnelse for vern var ”*at det forteller hvordan folk levde før*” og ”*at det er spor etter våre forfedre*”, et lokalt fokus på kulturminnene. Det som var med og gjorde kulturminnene til viktige ressurser var kunnskapsaspektet, forbindelsen til forfedrene og tilknytning til historisk kjente hendelser (NOU 2002:1:28, Bertelsen, Krogh, Mortensen og Pramli 1999:22). La oss se på hvilke verdier som synes å være viktige for mine informanter, *brukere* og *aktører*, i formidlingen av kulturarven.

Mange brukere syntes betydningen av kunnskap om forfedrenes levemåte og næringsgrunnlag, og da helst med fokus på forfedre som vanlige folk, var viktige verdier. Begrep som ”tilhørighet”, ”røtter” og ”identitet” ble også nevnt av flere. Dette er også i tråd med aktørene i FMN som mente at å fokusere på konteksten, verdien og tolkningen av kulturhistorien, samt å få fram småfolks historie var viktig. Aktørene i MMV framhevet også ”tilhørighet” og ”lokal identitet”, men mente fokus både på mangfoldet og det unike var viktig. Historie kan gi folk følelse av fellesskap med andre som innehar akkurat den historien. Å få vite noe om sine forfedre og formødre, hvem de var og hvor de kom fra, kan bidra til at folk føler tilhørighet til hjemstedet, de har en identitet. Dette

kan føre til konflikter i lokalsamfunnet hvis noen ønsker å utnytte natur og kultur ervervsmessig, mens andre ikke ønsker det.

Aktører i MMV mener at kulturminnene er ressurser for skolene og viktig dokumentasjon på forfedrenes liv og gir forståelse for utviklingen i samfunnet. Kulturminnene må synliggjøres på ulike måter med god informasjon. Brukerne ønsket at formidlingen skal gjøres interessant, spennende og sannferdig, og oppfattet kulturminnene som viktige fordi de er vitnesbyrd på tidligere bosetning og forteller en historie. Aktører i MMV var helt i tråd med brukerne i det de påpekte spesielt at de gode historiene må fram og settes i en sammenheng. Kanskje suksessen med Åseanlegget er nettopp det at anlegget der har forankring i lokalmiljøet og i tillegg er satt inn i en sammenheng. Lærere ved grendeskolen som sto for den første enkle tilretteleggingen av anlegget og var med i arbeidsgruppa da MMV overtok, har brukt dette kulturminnet årlig i sin undervisning på bestemte årstrinn. Her har noen lokalhistorisk interesserte i lokalmiljøet tatt ansvar og satt formidlingen inn i et system med forankring i grendeskolen og Åse Bygdemuseum.

Aktørene i FMN uttalte at formidlingen kan gi lokalbefolkningen ”engasjement”, ”bevisstgjøring” og ”stolthet”. På spørsmål om betydningen av kulturminnene for bygda, trakk flere brukere fram dette med stolthet over det forfedrene har skapt. Ingen av brukerne i BUF nevnte stolthet, og det kan i første omgang synes merkelig siden begge disse bygdene har godt synlige kulturminner fra jernalder som flere av lokalbefolkningen kjenner til. I tillegg er det knyttet personlige minner og kollektive erindringer til både kulturminner og en spesifikk historisk hendelse (Jfr.kap.7.1.1). At stoltheten ikke ble nevnt i BUF, antar jeg ikke har å gjøre med at de ikke er stolte over de kulturminner de har. I disse bygdene er det større fokus på ønsket om å få kunnskap om de spor som finnes etter forfedrene og hva disse kan fortelle. Til nå har gravhaugene, nausttuftene og hustuftene ligget i bygda som tause spor på noe forfedrene lang tid tilbake har laget.

Å formidle kulturhistorien er viktig med hensyn til vernet av kulturminnene, men da må vi få folk til å bli oppmerksomme på kulturminnene i bygda og de mulighetene de innehar. For å få det til, må en i følge Hein Bjartmann Bjerck, vise til verdier som har betydning for lokalsamfunnet som *opplevelse*, den umiddelbare spenningen, *perspektiv*, se seg selv og sine i nye sammenhenger relatert til hvordan det var før, *identitet*, sporene

som viser hvordan ”vi” tidligere har levd i samme landskap. *Formidling* var gleden over å vise fram og formidle egne oppfatninger og opplevelser (Bjerck 1989:179).

Kulturminner og kulturmiljø er viktige ressurser som bidrar til verdiskaping. Det kan synes som om brukernes klare, men ulike meninger om hvilke verdier kulturminnene kan tilføre, sammenfaller godt både med begge formidlingsprosjektene uttalelser, og er også i tråd med hva Bjerck sier angående betydningsfulle verdier. I tillegg bekrefter informantenes svar det som kom fram i NFR-prosjektet at kunnskapsaspektet, forbindelsen til forfedrene og det lokale fokus på kulturminnene gjør kulturminnene til verdifulle ressurser (NOU 2002:1:28, Bertelsen, Krogh, Mortensen og Pramli 1999:22). Verdiskapingen bekreftes også av at svært få informanter drar kun for spesifikt å se og studere kulturminnet. Kulturminnene oppfattes som ressurser de også kan bruke i andre sammenhenger, siden de aller fleste oppsøkte dem helst i sammenheng med andre mål for turen. (Jfr.kap.6.1.2).

Men kulturminnene synes altså ikke å ha like stor betydning for alle brukerne i deres liv og virke, derfor stiller jeg meg spørsmål om lokalbefolkningen har fått mulighet til å være aktiv deltager i forbindelse med formidlingen av sine kulturminner.

7.3 Lokalmiljøets rolle og betydning i formidlingen

Ved en bevisst satsing på kulturminner og kulturmiljø innen reiseliv, krever det at mange parter samarbeider, og i slik satsing anbefales det at lokalmiljøet får en sentral rolle. I henhold til kapittel 2, ser det ut til å være stor allmenn interesse for historie og kulturminner i Andøy. Ved ulike arrangement skapes en bevissthet om stedets kulturhistorie, og slik kan befolkningens tilhørighet og lokale forankring øke (NOU 2002:1:47).

Bygdene jeg har tatt for meg i denne oppgaven, synes å ha ulik grad av engasjement og deltagelse i formidlingen av kulturminner og kulturmiljø i Andøy. Formidlingsprosjektene har involvert lokalbefolkningen ulikt siden de har hatt noe ulik struktur i organiseringen. MMV overlot ikke valg av kulturminner og kulturmiljø til lokalbefolkningen. Her var det utvelgelse av steder som skulle vise mangfoldet i en hel regions kulturhistorie valgt av faggruppa og prosjektledelsen. Unntaket er Åseanlegget som var valgt på forhånd av grendeskolen i bygda. FMN mente den lokale medvirkning

var viktig i prosjektet og hadde som mål at kommunene skulle velge delprosjekt selv. Kommunene skulle så gjøre politisk vedtak på endelig beslutning. Når det gjelder valg av Landsbyen Bleik, synes det som om kommunen var den som foreslo, men at det endelige valget ble tatt av FMN. Lokalbefolkningen hadde ikke anledning til å delta i prosessen med å velge delprosjekt (Jfr.kap.4.2). Kommunen og lokalbefolkningen på alle stedene deltok derimot i ulik grad i den praktiske tilrettelegging etter at valg av sted var foretatt.

Bortsett fra på Åse synes lokalbefolkningen ikke å ha medvirket i avgjørelsene mht valg av kulturminne og kulturmiljø, men sier selv at de ikke er uenige i de valg som er gjort. Likevel sa informantene at de ikke følte seg ”overkjørt” av instanser utenfra bygda, men noen få sa de visste lite om de ulike avgjørelsene som har vært foretatt. Lærerne ved Åse skole kunne lett ha følt seg tilsidesatt da MMV ble involvert i formidlingen på Åseanlegget, men det skjedde ikke. Skolen var representert i arbeidsgruppa til formidlingsprosjektet og samarbeidet godt med kommunen. Selv om vesentlig del av Bleiks historie ikke er viet særlig oppmerksomhet i formidlingen, kommer det fram av intervjuene at de ikke har følt seg overkjørt av bestemmelser utenfra. På Bø derimot, har de som tidligere nevnt, gjort seg andre erfaringer. Siden Bakkan/Sletten eies av Tromsø Museum, har noen av lokalbefolkningen følt at bestemmelser fra eieren har gått over hodet på dem, og at det har vært lite informasjon fra eieren til bygdefolket (Kap. 6.1.5). Siden eieren er en instans utenom kommunen, som også i dette tilfellet representerer ekspertisen, virker det som det kan være årsaken til at kommunikasjonen ikke har vært god nok.

For å opprettholde engasjementet i lokalmiljøet er det i følge NOU viktig at det legges til rette for at lokalbefolkningen kan engasjere seg mer i formelle prosesser etter plan- og bygningsloven og kulturminneloven. De skal også kunne bidra med sin kunnskap og meninger om hvordan et område skal utvikle seg. Lokalbefolkningen kan ha andre perspektiv på hvilke verdier som skal vektlegges, derfor bør de kunne få være med i utvelgelse av prioriteringer av kulturminner (NOU 2002:1:50). Akkurat dette er Åse et godt eksempel på. Her er initiativ tatt. Tilretteleggingen på Åseanlegget har lokalmiljøet selv fått være med å utforme. Bruk av stedet er satt inn i et fast system i form av undervisningsopplegg. Anlegget har fått en lokal forankring, og det har bidratt til engasjement og ansvar for stedet.

7.4 Vern og formidling

I NOU:2002:1 foreslår Staten å sette inn tiltak mot å stoppe forfallet og tapet av verdifulle kulturminner og gi kommende generasjoner kunnskap og opplevelser. Kulturminnene skal bevares som verdifulle ressurser og bidra til verdiskaping i lokalsamfunnene. (St.meld. nr.16,2004-2005). De fleste kulturminnene og kulturmiljøene i Norge eksisterer og forvaltes uten at myndighetene kommer inn med ulike tiltak, men de tas vare på siden de betyr noe for de som eier dem eller bruker dem. Og at de har betydning for folk flest, viser det tidligere omtalte NFR-prosjektets undersøkelse (Jfr.kap.2.1 og 7.2). Det er forskjellig hva kulturminnene tåler av inngrep og endringer, så det går en grense mht hva og hvor mye en kan gjøre før de mister kvaliteter og egenskaper som gjør dem verdifulle. I følge NOU er grunnlaget for å forvalte ressursene som disse kulturminnene og kulturmiljøene er, å fortsette å identifisere dem, vurdere og prioritere mellom dem, for alt kan ikke tas vare på. (NOU 2002:1:30). Som jeg har drøftet i kapittel 2, er kunnskapsverdien sentral i utvelgelsen av hva som skal tas vare på eller ikke. Teoretisk plattform er viktig for kulturminnevernet (Brekke 1990:182). Informantene mine, brukerne, trekker også fram kunnskap som en av de verdiene de syntes var særlig viktig, og det ble også sagt at kunnskap er med og skaper interesse og forståelse for vernet. Flere sa at formidling av kulturminner og kulturmiljø må gjøres interessant, spennende og sannferdig.(Jfr.kap.6.1.4). Dette setter høye krav til nettopp kunnskap som må ligge til grunn for å formidle et levende og riktig bilde av historien.

Lokalmiljøets engasjement i formidling av kulturminner og kulturmiljø skaper en positiv bevissthet om stedet kulturhistorie og kan øke befolkningens tilhørighet og lokale forankring (NOU 2002:1:47). Kulturhistorisk formidling sies å være en god måte å sikre kulturminnene på, for når folk får økt kunnskap om dem, øker verdien og de ivaretas bedre av lokalmiljøet (Bjerck 1989:177). Slik kan formidlingen bli et middel i å verne kulturminnene. Som tidligere nevnt, påpekte FMN viktigheten av bruk og vern av kulturminner i formidlingssammenheng (Kap.6.2.4). FMN er trukket fram i NOU-rapporten som eksempel på hvordan formidling av kulturminner og kulturmiljø kan utføres. I tillegg anbefaler utvalgets flertall at det satses mer på formidling og profilering av et steds historiske og kulturelle miljøkvaliteter. (NOU 2002:1:48-49,52).

At det er god strategi i vernearbeid at kulturminnene og kulturmiljøene brukes, bekreftes av Riksantikvarens vernestrategi hvor målet er bl.a. at:

”Mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer skal forvaltes og ivaretas som bruksressurser, og som grunnlag for opplevelse og videreutvikling av fysiske omgivelser.”

(http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Om_Riksantikvaren/Vernestrategi/?module=Art...)

7.5 Vern versus formidling

Når det gjelder brukernes meninger om vern versus formidling, mente de aller fleste at begge var like viktig og at de avhang av hverandre. Blant de som mente formidlingen var det aller viktigste, ble det fokusert på at når kulturminner er kjent av folk, så ivaretas vernet på grunn av det. Noen svært få mente vernet var det aller viktigste og begrunnet det ut fra at en må bevare slik at det ikke forsvinner. (Jfr.kap.6.1.5). Når det gjaldt hvordan vernet ble ivaretatt underveis i formidlingsprosessen, gav aktørene i MMV ikke entydige svar på dette. Det ble både sagt at vernet ikke var et uttalt mål og at vernet var med fra starten av. Tross uenigheten om hvor tidlig vernehensynet kom på banen, mener prosjektledelsen at vernet ble ivaretatt via arkeologer i faggruppa og miljøvernlederne i Vesterålskommunene. (Jfr.6.2.2). På Åseanlegget ble hensynet til vern ivaretatt av fagfolk mens det var et skoleprosjekt, altså før MMV kom inn i bildet. Aktørene i FMN sier vernet ble tatt hensyn til underveis i hele prosessen og at det ikke skulle være tilrettelegging for enhver pris, men skånsom skilting og merkede stier. Bruk og vern var viktig, men det er ikke aktuelt med det ekstreme vernet slik at kulturminner gror ned, men at kulturminnene skal kunne brukes på en fornuftig måte i tilrettelegging for publikum. Derfor måtte tilrettelegginga hele tida vurderes.

Fordeler eller ulemper

De aller fleste informantene i bygdene ser ingen store ulemper ved økt fokus på kulturminnene, men rundt halvparten nevner at økt ferdsel og slitasje kan bli et lite problem. Av de som påpeker problemene, er nesten alle i BUF, hvor det også ble uttalt at det var viktigere at kunnskapen om kulturminnene ble formidlet til barn og unge enn til turistene. Det kan synes som BMF har vent seg til at biler og busser stopper opp ved severdighetene og besøkende rusler omkring på stedet eller i bygda noe de andre bygdene har ikke gjort. I tillegg kan kanskje brukerne i BMF ha oppfattet positive ringvirkninger som for eksempel lettere tilgjengelig kunnskap om kulturminnene og kulturmiljøene i

nærområdet. Intervjuene viser at i BMF har folk større kjennskap til kulturminner generelt enn hva de har i BUF. Kanskje det er grunnen til at svært få av brukerne i BMF framholder kunnskap som viktig verdiaspekt. I BUF hvor kjennskapen er mer fraværende, er det nettopp kunnskapsverdien som det fokuseres på som særlig viktig. Her er et sterkt ønske om å få vite mer om kulturminnene. (Jfr.kap.6.1.2).

Når det derimot gjelder fordelene økt formidlingsfokus kan medføre, nevner informantene mange; kunnskap for både skole og barnehage, gi turistene naturopplevelser, blest om bygdene som igjen skaper ringvirkninger innen næringsvirksomheten er noe av det som nevnes. Det er også betegnende at bare en av informantene i BUF ønsker formidling av "sine" kulturminner. I BMF derimot, ønsker de fleste ytterligere tilrettelegging i bygda si. Selv om det er mye mange er misfornøyde med, ser de likevel verdien slik formidling kan føre til. Kulturminnene oppsøkes, vises fram, fortelles om, er kanskje til ergrelse eller til glede, medfører kanskje til ny næringsvirksomhet - kort sagt, er i lokalsamfunnets bevissthet. Kulturminner til glede og bry tror jeg er mye bedre for deres skjebne enn om de blir "gjemt" og glemt. Da kan de miste sin betydning og bli verdiløse. Anonymitet kan bli en trussel mot kulturminnene siden de da blir lette offer for ødeleggelse eller forstyrrelser og gjengroing ved endring i bruken av jordområder der kulturminner kan ligge (Burstrøm og Zachrisson 1997:8).

I bygdene Lovik og Øygård/Strandland som har kulturminner uten formidlingsfokus, synes det som om gravhaugene der har ulik skjebne mht i hvilken grad de er "gjemt" og glemt. Svært få av mine informanter kjenner til gravhaugene på Øygård/Strandland. Slik synes de å være glemt, men siden de ligger inne på beiteområde for villsau, framtrer de meget klart og tydelig i terrenget. De er så visst ikke gjemt! Gravhaugene i Lovik kjenner noen flere til, men de er derimot ganske overgrodd. Og som før omtalt, synes de også å ha vært utsatt for hærverk (Jfr. kap.5.2.1) Det er nærliggende å spørre seg om de "gjemte" og glemte kulturminnene kan være lettere utsatt for slik ødeleggelse enn kulturminner som er trukket fram i lyset.

Lokalsamfunnet kan være en god samarbeidspartner når det gjelder vern av kulturarven. Deres rolle i arbeid med kulturminner og kulturmiljø er i hovedsak forvalterens, pådriverens og påvirkerens (NOU 2002:1:50). Hvis lokalsamfunnet får anledning til å inneha disse rollene, kan det utrette en god del til beste for kulturminnene og

kulturmiljøet. Det viser for eksempel engasjementet og ansvaret ressurspersonene på Åse har i forbindelse med tilretteleggingen og vedlikeholdet av Åseanlegget. Dette er et godt eksempel på at deltagelse i formidlingsprosjekt kan føre til et visst eieforhold til både prosjekt og kulturminner. Det igjen øker engasjementet og ansvarliggjøring av de spor etter forfedrene som befinner seg i lokalmiljøet.

Når det gjelder hvilken effekt det kan ha for kulturminnene, kulturmiljøene og lokalmiljøene at det er et visst formidlingsfokus på kulturminner i bygdene, vil jeg i neste kapittel trekke en slutning om effekten har vært av en slik karakter at forholdet mellom formidling og vern av kulturminner og kulturmiljø må sies å være slik at det framstår som et dilemma, eller to sider av samme sak.

8. FORMIDLING OG VERN – DILEMMA ELLER TO SIDER AV SAMME SAK?

I denne studien har jeg forsøkt å få en forståelse av formidling som redskap i kulturminnevernet. Og da har det vært sentralt å vurdere i hvilken grad formidlingsprosjektene har lyktes med sin formidling av kulturminner og kulturmiljø i Andøy kommune. Noen tiltak fungerer utvilsomt tilfredsstillende, men som det kommer fram av avhandlingen er ikke all tilrettelegging like god. Dårligst står det til med oppfølging og vedlikehold. Mine informanter er fornøyde med at kulturminner og kulturmiljø tilrettelegges, men ikke helt enige i hvordan det best kan være, samt at de synes vedlikeholdet ikke er godt nok.

Det alle de tilrettelagte stedene har til felles er vanskelig tilgjengelighet til informasjon, og da særlig brosjyrematerialet. Uten å ha dette med seg, får en lite utbytte av besøk på de ulike kulturminner og kulturmiljø. På flere av stedene må en bruke ganske mye tid før en finner de ulike kulturminnene. I tillegg er noe av den informasjonen som formidles diskutabelt. At det i ei bygd bare er en liten del av kulturmiljøet som vektlegges i formidlingen, gir lite helhetlig presentasjon av lokalhistorien på stedet. Dårlig vedlikehold preger flere av delprosjektene. I dag er det svært liten forskjell mellom det tilrettelagte kulturminnet Bakkan/Sletten og det ikke tilrettelagte området med gravhauger i Lovik.

Jeg registrerer at formidlingsprosjektene ikke synes å ha satt særlig tydelige spor etter seg. "Fotavtrykkene" har vært svake. Dette vises blant annet ved at få av informantene visste hvilke prosjekt som sto bak tilretteleggingen av kulturminnene og kulturmiljøene. Det kan synes som om det heller er kulturminnet og kulturmiljøet som er tillagt betydning framfor formidlingsprosjektene. Det synes som om kulturminnene framstår i kraft av seg selv, og det kan tyde på at formidlingen ikke er av slik art at den overskygger selve kulturminnet.

Prosjektene selv har hatt en tidsavgrenset effekt hvor det i starten var nyhetens interesse som gjorde både dem og de tilrettelagte kulturminnene kjente. Etter hvert har delprosjektene vært overlatt til seg selv, og de signaliserer for liten langsiktig tenkning når det gjelder oppdatering av skilt og brosjyrer, distribusjon og tilgjengelighet til

materiellet. Gjengroing og forfall viser at formidlingsprosjektene enten selv ikke lenger har eller tar ansvar, eller ikke har forankret ansvaret godt nok i kommunen eller i lokalmiljøet. Et viktig funn i mitt studie er at formidlingsprosjektene synes å mangle langsiktige strategier for forvaltning av stedene. Prosjektene framstår som temporære formidlingstiltak.

Mangelen på lokal forankring ser ut til å ha vært til stede på de fleste tilrettelagte kulturminner og kulturmiljø. På Åse derimot, hvor lokalmiljøet selv tok initiativet til tilrettelegging av anlegget og var aktive i samarbeidet med MMV, har de tatt ansvar for vedlikeholdet og fast bruk av kulturminnet i undervisningssammenheng. Denne studien understreker betydningen av hvor viktig lokal forankring er for at folk skal kunne føle et visst eierforhold til kulturminnene i bygda, slik at engasjement og ansvarliggjøring kan skapes. Aktører og forvaltningsapparatet bør være på lag med lokalbefolkningen. Det vil ha stor betydning i en langsiktig bevaring og bruk av kulturminnene og kulturmiljøene.

Hovedproblemstillingen i avhandlingen har vært de dilemma som preger forholdet mellom formidling og vern og om dette bare kan sees som to sider av samme sak. Enkelte kan synes å tro at formidling av kulturminner og kulturmiljø har en negativ effekt på vern av kulturminnene. Selv om slik effekt også kan finnes, så synes likevel formidling å styrke vernet av kulturminnene og kulturmiljøene. Økt formidlingsfokus på kulturminnene ser ut til å medvirke til økt bevissthet om andre kulturminner både i nærmiljøet og ellers i kommunen. Dette var overraskende resultat. En kunne kanskje heller tro at de tilrettelagte kulturminnene lot andre komme i ”skyggen”, men virkningen har altså vært motsatt.

Kulturminner og kulturmiljø er viktige ressurser som kan bidra til verdiskaping. Lokalbefolkningens ulike meninger om hvilke verdier kulturminnene kan tilføre, sammenfaller godt med formidlingsprosjektene verdisyn. Kunnskapsaspektet ble særlig framhevet, og da var det helst kunnskap om forfedrenes liv med fokus på forfedre som vanlige folk som ble framholdt. Dette er helt i tråd med hva som kom fram i et tidligere prosjekt om kulturminner og kulturminnevern i Nord-Norge (NFR-prosjektet) (Bertelsen, Krogh, Mortensen og Pramli 1999:22). Verdien av kunnskap synes altså å være viktig for informantene, og aller mest for lokalbefolkningen i bygdene som ikke har fokus på kulturminnene. Disse synes å ha minst kjennskap til kulturminner i Andøy, men er

samtidig de som tørster mest etter denne kunnskapen. Denne ”kunnskapstørsten” synes å være mindre til stede der kulturminnene har tillagt formidlingsfokus og har denne lokalhistoriske kunnskapen lettere tilgjengelig. Slik bekreftes det også her at formidling har en viss positiv effekt.

Lokalbefolkningens forståelse av kulturminnebegrepet viser et mangfold av ulike oppfatninger og synes samlet å vise en videre forståelse av kulturminnebegrepet enn Kulturminnelovens, som vektlegger alder som verdikriteria. Det er både interessant og positivt at lokalbefolkningens og formidlingsprosjektene forståelse av kulturminnebegrepet er ganske sammenfallende.

Det framkom ingen sterke meninger om at økt tilrettelegging av kulturminnene kunne slå uheldig ut med hensyn til vernet av dem. Der fokuset på ulempene var størst, var i de bygdene som ikke hadde formidlingsfokus på sine kulturminner. Under min befarings høsten 2005 kunne jeg ikke se noen ødeleggelser eller merkbar slitasje på kulturminnene og kulturmiljøene som er tilrettelagt for formidling. Derimot ble det registrert hærverk på en av gravhaugene i Lovik under Bjercks befarings der i 1993 (Jfr.kap.5.2.1). Kanskje hadde ikke det vært noen ødeleggelser her hvis disse gravhaugene hadde vært tilrettelagt? Det synes som om formidling av kulturminner og kulturmiljø ikke bare gir økt kunnskap om kulturminner, men også er med på å skape interesse og forståelse for vernet. Slik kan en også her si at formidling kan gi positiv effekt.

På spørsmålet om formidling og vern kan sies å være et dilemma eller to sider av samme sak, mener jeg denne studien viser at selv om ikke alt står like bra til med tilretteleggingen av de fire delprosjektene jeg har vurdert her, ser det ut til at formidling skaper positiv effekt og synes å styrke vernet av kulturminnene og kulturmiljøene. Formidling og vern kan derfor sies å være to sider av samme sak.

Studien er begrenset til å omfatte bare Andøy kommune, og til å omfatte bare utvalgte representanter for lokalbefolkningens meninger og holdninger. Jeg har ikke her intervjuet turister eller andre tilreisende, så effekten av deres oppmerksomhet til disse stedene kan derfor ikke måles. Siden de lokale informantene var få og utvalgte, kan resultatene mine selvsagt ikke slås fast som uomtvistelig representative sannheter selv om de forhåpentlig gjenspeiler tendenser. I ettertid ser jeg at det kunne vært interessant å bearbeide noen av

spørsmålene til en spørreundersøkelse som kunne omfatte langt flere personer, også besøkende utenfra, samt flere bygder. En slik undersøkelse kunne vært gjennomført i tillegg til intervjuene jeg foretok. Det hadde utvilsomt gitt et mer solid grunnlag å bygge analysene på. Når dette ikke ble foretatt, skyldes at jeg vurderte disse to metodene opp mot hverandre, ikke som supplement til hverandre. Og da kom jeg fram til at intervjuene ville være av større betydning for denne undersøkelsen enn en spørreundersøkelse ville kunne være. Intervjuene ville bidra til å gi meg et materiale av kvalitet framfor kvantitet. På tross av at dette bildet springer ut av begrenset utvalg av informanter og tilrettelagte kulturminner og kulturmiljø, er jeg likevel overbevist om at de funn som er gjort har stor relevans. Dette gjelder både for vår forståelse av lokalbefolkningens holdninger til kulturminner og kulturminnevern, og bakgrunnsmateriale for framtidige formidlingstiltak.

Appendiks 1

Spørsmål til lokalbefolkning, brukere

Kjennskap til kulturminner og formidlingsprosjektene

1. Hva legger du i begrepet kulturminne?
2. Hvilke kulturminner kjenner du til i bygda di eller andre steder i Andøy kommune?
3. Hvilke av dem har fått ekstra fokus? Hvilket prosjekt / aktør står bak tilretteleggingen?
4. Hvilke kulturminner burde ha fått større oppmerksomhet? Hvorfor?
5. Hva synes du om tilretteleggingen / formidlingen som er gjort?
6. I hvilken forbindelse besøker du kulturminnene og hvor ofte?

Verdivalg

7. Hvilke verdier er viktige i formidling av kulturminner?
8. Hva ved kulturminnene er det viktig å fokusere på?
9. Hvordan kan kulturminner bli viktig for bygda di?

Vern og formidling

10. Hvilke fordeler og ulemper kan det være for bygda di om det er fokus på kulturminnene?
11. Hva er viktigst, vern eller formidling av kulturminnene? Hvorfor?
12. Hvordan har lokalmiljøet innvirket på avgjørelser i forbindelse med kulturminner i bygda?
13. Hvordan kan lokalbefolkningen involveres mer både i vern og formidling av kulturminner?
14. Eventuelt

Appendiks 2 Intervju med lokalbefolkning, brukere

Bygd	1 Kult.minne- begrep	2 Kult.m. i bygda, Andøy	3 Fokus? (5) Aktor?	4 Økt fokus?	5 Mening om til.rettelegg.	6 Besøke kult.m.	7 Viktige verdier i form.	8 Viktig fokusere på	9 Viktig for bygda	10 Ulemper(U) Fordeler(F) v/fokus	11 Vern el. formidling	12 Lokalbf. innvirket på avgj.	13 Involvere lokalbf. mer	14 Evt.
a	Hist., brukte ting, gmlt verdi	Bygda: 10 Andøy: 27	5 FMN MMV	Høyvika Bleik Bakkan	Elendig Ønsker mer helhetlig	Fine omr. Ærefrykt Tilr.legg. er uint.	Forfedres nær.gr.l. Livet	Fantasien Ydmykhet Føle på Kroppen	Er viktig	U: Ingen F: Økt kunnskap, tilh.het	Formidling; når en vet om, ivaretas vernet	Lokalavisa tatt opp noen saker	Skape int. hos skoleelever	Lite fokus på kult.m. i Andøy Bedre tilr.l.
b	Erindring mnsk., landskap, mnsk.skapt, nedskr. dok.	Bygda: 10 Andøy:8	1 Aktor ukjent	Fiskeri ene Åseanl B/SI.	Bakkan/SI. og Åseanl. har liten fokus på lokalhist.	Hver sommer Guide	Realistisk Kilde- kritikk	Livsgr.l. til folk på Andenes (vann ikke tilgj.l.)	Kult.m. Form., Dokument. Skandaløst at T.Mus. ikke lev. tilb.	U: slitasje, verne F: Kunnskap	Formidling; Folk int. Kultur ikke noe å skjemmes over!	Mye strid mht kultur og lokalmiljø Økonomi viktig	Stor int. i å få vite Skoleelever Bruke steder mer Dyktige guider	God utv. i fiskeriene Kulturavd. dårlig øk.
c	Eldre enn meg! gml.bosetn., Fyret, moloen	Bygda: 10 Andøy:7	4 FMN	Bleik	Bleik:lite, ikke poster And: spennende, god tekstbalanse Åseanl: nærhet Info/anl. B/SI: lite tilgj.brosj., stor avstand info/ poster, dårlig merk.	Ofte i omr. på Andenes Ikke ofte andre steder	Andøy historisk, Geologi, Tidl. bosetn. Spennende Pga gunstig beliggenhet (Kontinent.)	Int. at vi har en hist. Trenger ikke gjøre form. til fornøy.- park	Bygge identitet i forh. til ungd. Turisme og underv.; Mye spes. å vise	U: ingen spes. Få neg. konsekvenser F: Turister, ulike nasjoner, spennende, Balanse i ant. viktig	Henger smn. Viktig å verne for å ha noe å form. Ingen verdi uten form. Ikke vern for vernets skyld el. for fagfolk	Vet lite om det Lite konflikter Folk syns det er OK at noen tar seg av kult.m. Mye følelser ang. gml. bygg	Kunnskap Lettere å bry seg om det en vet om Elever viktig De bør kunne trekke linjer bakover	God tilrl viktig Folk må finne det de lokkes ut for! Nasjonal turistvei; mange muligheter

Bygd	1 Kult.minnebegrep	2 Kult.m. i bygda, Andøy	3 Fokus? (5) Aktør?	4 Økt fokus?	5 Mening om til.rettelegg.	6 Besøke kult.m.	7 Viktige verdier i form.	8 Viktig fokusere på	9 Viktig for bygda	10 Ulemper(U) Fordeler(F) v/fokus	11 Vern el. formidling	12 Lokalb.f. innvirket på avgj.	13 Involvere lokalb.f. mer	14 Evt.
d Fokus på kulturminner	Mnsk.skapt Naturskapt	Bygda: 13 Andøy: 3	2 Aktør ukjent	Gml. bebygg Restau rere	Åsean: veldig bra B/Sl: greit hvis det er omvisn.	Åse, B/Sl:få Bleik:ofte Vise gjester	Historien, hva folk gjorde før Røttene, tidl. levemåte	Vanlige folk	Tilgj.,I,het Tilr.l. på god måte Forståelige skilter	U: slitasje F: flere! Blest om bygda, liv og røre, artig Opplev. For turister og en selv	Både og Avstengt gmlt. hus gir liten opplevelse	God, åpen kommuni kasjon Folkemøter Dra i lag	Mange int., deltar Flere folkemøter bare på Nasjonal turistvei	Ved pålegg om at noe skal vernes, må en få øk.midler til det!
e	Fys. minner Ulike gjst. ulike epoker Muntl, skrl. overlev.	Bygda: 16 Andøy: 4	4 FMN MMV	Bleik Profil i gårdsh. Gjst. tilb. fra T.Mus.	And: dårlig, pirrer ikke nysgjh. B/Sl:OK brosj., trist at ikke j.a.gård ble bygd	Bleik, And: ofte B/Sl: noen	Gjøres relevant for mange Sannferdig	Enestende Hvordan folk hadde det Hva var annerledes	Penger så pådrivere kan sette i gang Tilb.føre gjst. fra T.Mus Fullføre skjøtsels- plan	U: ingen F: besøkende gir bedre øk. Bygda bedre kjent, godt omdømme, og så ivaretar en kult.arven	Hører smn. Må verne for å form. Deretter form.	Noe uro i forb. med verning av hus. Ikke alle ser verdien i gml. fjøs	Ved at gjenst. bringes tilbake Ferdigstille arb. m/foto Tilhørighet	
f	Minner fra forfedre Gml. bosetn. og drift	Bygda: 10 Andøy: 7	2 FMN	Ramså Bleiks geol. arkeo Gjenst. tilb. fra T.Mus. Gml. foto	B/Sl:noe "smal" tilrl., skilt anonyme. Målgruppe?, kunne gj.sk. miljøet Bleik:skilt om sommer, savner skilt på A. Turister må om tur.kontor	Blei:ofte Åseanl, B/Sl: få, Vise gjester	Vern og form. meningsløs hvis bygda ikke er god å bo i	Fortida vår; hvorfor, når, hvordan ang. bosetn.	Turisme Mer int. med fokus Næring i vekst Tilleggsnæri ng for lokb.f.	U: noen sårbare omr., ellers liten fare for ødelegg. Søregne må taes vare på, ikke for kommersielt F: blir oppmerksom på det en har, markedsføring	Vern viktig Må verne for å ha noe å vise Henger smn. Hensynet til vern viktig i arb. Kult.m. mindre verdi hvis de ikke tas i bruk Kult.m. i T.Mus. har mindre verdi for bygda	Folkemøter Andre møter Ikke overkjørt av andre instanser Kult.kons. en pådriver Ønsker mer fra kommunen	Info om verdiene en har Kunnskap om det en skal verne Skaper int. Nettsted om bygda Synliggjøre Int. for alle	Skjøtselspl an; initiert fra A.komm. som hadde ideen Arb.gr.

Bygd	1 Kult.minnebegrep	2 Kult.m. i bygda, Andøy	3 Fokus? (5) Aktør?	4 Økt fokus?	5 Mening om til.rettelegg.	6 Besøke kult.m.	7 Viktige verdier i form.	8 Viktig fokusere på	9 Viktig for bygda	10 Ulemper(U) Fordeler(F) v/fokus	11 Vern el. formidling	12 Lokalb.f. innvirket på avgj.	13 Involvere lokalb.f. mer	14 Evt.
g	Omgir oss Forfedres levemåte Språk, stedsnavn, væremåte	Bygda: 6 Andøy: 5	3 Aktør ukjent	B/Sl: for-sømt Åseanl oppgrader.	B/Sl: gjengroing, ødelagt inngjerding, fint skilt, mangler info-folder, poster revet	Sommer: hver uke, tur Ellers v/arr., ulike turer, vise gjester	Videreføre verdier de gml. sto for Farens hist. nedskr. Se bakover! Sannferdig	B/Sl: bodd folk lenge (ikke unikt) Godt bevart (unikt) Viktig at det ligger der	Form. at dette har vi! Øk. inntekter v/kommers. liten del av det	U: økt trafikk, lite prbl. F: økt oppm.h.	Form viktig Sees i smn.heng Behov for bruk Nyttir lite å form. noe som ikke er der/vernet	Ikke alle like int. i å bevare Bestemmelser fra T.Mus. går over hodet på lokb.f.	Vanskelig siden T.Mus eier B/Sl Beiting Til rettelegging	Fortell., sagn kn. til naturen Spennende Skilte stedene? Gangvei, rekkverk ("Kjelen" i Børra)
h	Verdier Del av hist. Formet landsk., samf., mnsk. Aktiviteter	Bygda: 7 Andøy: 17	3 Aktør ukjent	B/Sl Langs stranda på Bø	Bleik: ikke info Åseanl: fin gangvei, tavle, stoppeplass. Innbyr til stopp. Mangler infotavle på anl. B/Sl: OK info, ellers dårlig, poster nr., ingen brosj., gjengro., ødelagt inngj., bygda føler ansv, T.Mus. burde vise ansvar	B/Sl: ofte i omr., flere g. pr år, ski, ake Lun, fin plass Som å komme til en annen tid	Hist. om forfedres levemåte	Forfedrenes levemåte	Bli stolt av å bo her. Kanskje flere vil flytte hit? Ny næringsvirksomhet Liv og røre Aktivitet	U: Økt trafikk, mye fra før, muligens prbl. m/søppeltømming F: ny næringsvirksomhet Flere attraksjoner gir nye muligheter	Ved form øker vernet Hva skal en med kult.m. hvis ingen vet om dem?	Lokb.f. int. I dugnad Føler ansvar Laget park.plass med lavvo Kommunen Ikke villig til søppeltømming	B/Sl: slippe til beitedyr, Delta i vedlikeholdet Ta vare på gml. hus	Viktig at kult.m. blir kjent i skole, barnehage Ta vare på gmlt. redskap!
i	Spor, rester etter folks liv, virksomhet i landsk., bygn., muntl.skr. fort.trad.	Bygda: 5 Andøy: 15	4 Aktør ukjent	Fiskehjeller	Trykt info OK B/Sl, Åseanl: Mangler stell, gjengroing, vanskelig å få noe ut av det, kun brosjyre, ingen å fortelle om	B/Sl: ofte sommer, høst (bær, sopp) ellers sporadisk, skoletur, vise gjester, er ofte i A-landskap.	Kulturell tilhørighet Hist. bevist Stolt Kunnskap Estetisk verdi	Kult. røtter Vi har vår hist. Vite hvor en kommer fra om en skal stake veien videre Avh. av kult.m.	Tilhørighet Stolt av kult.m. Turistnæring Andre næringer	U: Ingen F: Tas vare på, trekke folk til bygda	Begge viktig Ingen vits å verne hvis det ikke formidles	B/Sl: Fol positiv Vet lite om div. avgj. Blitt vernet, ferdig med det! En tok lok. init. fungerte ikke	Vet ikke Få innbyggere i bygda	Skjolde hamndrakten; burde være i Andøy el. i Nordland Bør gjøres noe ang. den (stedet, modell)

Bygd	1 Kult.minnebegrep	2 Kult.m. i bygda, Andøy	3 Fokus? (5) Aktør?	4 Økt fokus?	5 Mening om til.rettelegg.	6 Besøke kult.m.	7 Viktige verdier i form.	8 Viktig fokusere på	9 Viktig for bygda	10 Ulemper(U) Fordeler(F) v/fokus	11 Vern el. formidling	12 Lokalb.f. innvirket på avgj.	13 Involvere lokalb.f. mer	14 Evt.
j k l	Noe å verne Spor fra tidl. kult., bygde vår kultur	Bygda: 8 Andøy: 7	2 Aktør ukjent	Dungan Matmors-holen	Åseanl: Forbilledlig, plankesti bevarer terrenget B/Sl: tålig bra, kunne hatt plankesti, bedre skilt	Ofte på Dungan, Bønna Av og til på Åseanl., befaring m/historik	Forfeders levemåte Vi reflekterer for lite, mye kunnskap tapt med forrige generasjon	Repr. vanlige folk, deres levemåte	Tilrettelegg. Få innblikk i fortida Turistattraksjon	U: Ingen F: Mye folk på Åseanl., ofte turister Ingen øk. fordeler, men vist fram kult.m.	Begge viktig	Lokb.f. flink å ivareta Enkeltpers. tatt initiativ Bønna, tilrl i samarb. m/T.Mus.	Ved mer kunnskap kan det gjøres mye dugnad	
	Noe som tas vare på	Bygda: 3 Andøy: 1	1 Aktør ukjent	Dungan, Bønna	Åseanl: veldig bra med gangsti, god skilting B/Sl: kan bedres	1 g pr år på Åseanl, B/Sl; vise barnebarne	Kunnskap om forfedrene, hvordan alt har blitt til	Interessant Forfedrenes hist. Tilgjengelighet	Framheve bygda Stolthet pga gml. bosetning	U: Ingen F: Positivt at vi har noe å vise fram og være stolte av	Begge viktig Verner for å bevare Form. for å gi kunnskap til etterslekta	Lokb.f. tatt initiativ på Åseanl.	Skilting på Dungan; bedre kjennskap Tilsteln. På Åseanl.	
	Boplasser Samiske kult.m. Steingjerder	Bygda: 9 Andøy: 17	2 Aktør ukjent	Dungan Bønna	Åseanl: bra, kan ikke gjøres bedre, mange besøkende, brosj. lagt ut, ikke flere igjen, øk. støtte til søppeltømming, men komm. somlet, pengene inndratt	Flere g. pr sommer på Åseanl. Ellers ofte i næromr.	Hedre forfedrene; de som bygde opp landet	Boplassene Gjenstandene Folk må få se dem Ikke gjemmes bort!	Bygdemuseum Gjenst. fra hele bygda Registrert Navn på eier	U: Ingen F: Bygda satt på kartet Med i brosjyrer	Skal vi form., må det være forsvarlig. Unngå slitasje Form. viktig	Mye lok. initiativ i bygda. Hjelp fra T.Mus. ang. Åseanl, ikke fra kommunen	Fornøyd med støtte fra lokb.f. til bygdemuseet	

Bygd	1 Kult.minnebegrep	2 Kult.m. i bygda, Andøy	3 Fokus? (5) Aktør?	4 Økt fokus?	5 Mening om til.rettelegg.	6 Besøke kult.m.	7 Viktige verdier i form.	8 Viktig fokusere på	9 Viktig for bygda	10 Ulemper(U) Fordeler(F) v/fokus	11 Vern el. formidling	12 Lokalb.f. innvirket på avgj.	13 Involvere lokalb.f. mer	14 Evt.
m	Synliggj. av forskj. før og nå. Viser Utvikling	Bygda: 3 Andøy: 2	Ukjent	Kult.m Forsvinner fort, bør tas vare på		Vært på noen	Kunnskap, artig å vite	Vanskelig å si	Lokb.f får vite for lite; blir ødelagt, med kunnskap øker int. og det å ta vare på	U: økt ferdsel er <u>litt</u> ulempe F: Form. av kunnskap, vise hvordan det har vært	Først og fremst bevare Hvis det blir ødelagt, er det for alltid borte	Var mer interesse før enn nå	Blir mer hørt, ulike meninger Form. til neste generasjon	
n	Noe mnsk.skapt En viss alder	Bygda: 2 Andøy: 5	1 Aktør ukjent	Varde på Kors-holmen og R.ham n skole	B/Sl: gjengroing, ikke god nok skilting Gravhaugene i bygda kunne vært skiltet Større int.	Besøker stedene i forb. med undervisn i skolen	Kunnskap om fortida brukt i nåtida. Tas med inn i framtida. Int, spenn. å trekke paralleller	At det repr. kunnskapen fortidas mnsk hadde Ydmykhet Respekt for datidas kunnskap	Ved merking kan lokb.f. bli oppmerkso m på kult.m. Info ut Int. øker Bedre ivaretagelse Vise fram	U: økt ferdsel, veien blir enda dårligere, forsøpling F: Bygda settes på kartet, besøke kult.m., naturopplev.	Begge viktig! Form. samtidig med vernet Kuturskatten må formidles		Info-møte, info-foldere om de ulike kult.m. og om vernet	Viktigst at barn, ungd. får kjennskap og kunnskap enn form. til turister
o		Bygda: 3 Andøy: 0	0 Aktør ukjent	Vet ikke		Ofte v/gravh. da barna var små, bærturer	Kunnskap	Viser utvikling; at livet før var annerledes enn i dag	Mange eldre mnsk i bygda Bra å ha kunnskap å gi videre	U: Ingen F: Mer kjent, flere folk til stedet	Vern viktig Må ikke ødelegges	Kjenner ikke til noen avgjørelser		
p	Gamle steder	Bygda: 7 Andøy: 0	Ukjent			Turer, bærpl.	Forfedrenes hist., for lite fortelles, glemmes, kunnskap viktig	Den eksakt kunnskapen Bygda burde ha vært mer kjent i skrifter	At yngre personer form.i Andøy	U: Ingen F: Flere blir kjent i omr., se kult.m., naturopplev.	Vern viktig, men kunnskapen må ikke glemmes! For. er derfor viktig	Ukjent	Mange eldre i bygda, tror ikke alle vil være delaktig. Men int. for hva som vil skje. Informeres, bli hørt	

Bygd	1 Kult.minne- begrep	2 Kult.m. i bygda, Andøy	3 Fokus? (5) Aktør?	4 Økt fokus?	5 Mening om til.rettelegg.	6 Besøke kult.m.	7 Viktige verdier i form.	8 Viktig fokusere på	9 Viktig for bygda	10 Ulemper(U) Fordeler(F) v/fokus	11 Vern el. formidling	12 Lokalb.f. innvirket på avgj.	13 Involvere lokalb.f. mer	14 Evt.
q	Synlige tegn på mnsk aktiv., gmlt, verdifullt, tas vare på	Bygda: 3 Andøy: 9	4 Aktør ukjent	Avh. av tilgj. Gjerde av hvalbein e. hvalslaget i L. Gammetuft, Ramså	Åseanl: fint tilr.lagt, enkelt, greit B/Sl: også greit	Viser gjester	Kunnskap skaper int., forståelse for vern. Nøkkelen til vern. Holde det på et nivå hvor det ikke skaper hysteri. Prbl ved mangel på innform.	Her har bodd og levd folk, mnskl aktivitet. Landskapet bra tross lang tid; i dag er det lett å rasere	Bli kjent pga det som finnes Kult.m. skaper int. Allmenheten bør gjøres kjent med dem Skape forståelse i bygda Beiting gjør kult.m. mer tilgj	U: Begrensninger pga trad. gårdsdrift Økonomi Noen praktiske prbl. F: Positiv omtale Skape positive holdn. til sauehold	Formidling meget viktig, men også vern er viktig	Vern kan være konfliktfylt Viktig å prioritere Loven kan skade	Formidle kunnskap om det en har Får et eieforhold og form. videre til bekjente	
r	Ting som må vernes for vår tid og etterkommere Form. videre	Bygda: 1 Andøy: 3	1 Aktør ukjent		B/Sl: rimelig greit tilrl., men vanskelig å finne fram pga gjengroing Ikke vedlikeholdt	B/Sl: studiesamling, bærturer, andre turer, viser gjester, jobbsmnh	Kjennskap til forfedres liv. Gravh. ved barnd.heim. Fortalt for, skapt nysgj., respekt	Hvor lenge bosetning har vært her. Hvordan folk livnærte seg	Bli informert om hvor, hva, evt. funn i gravh. som forteller hvordan folk levde her før	U: Setter begrensninger mht utbygg., boligomr., gårdsdrift F: Hist.-int, brukes i undervisn., interesserte	Henger sammen Hvis form. går på bekostning av at kult.m. forringes, er det ikke bra.		Historielag? Int. bør få mer kunnsk av fagfolk. Lokb.f. viktig for å bevare kontr. i forb m. økt form.	
s	Noe verdifullt i et hist. perspektiv	Bygda: 1 Andøy: 5	1 Aktør ukjent	Ødegårder	B/Sl: Grei infotavle, poster, passelig tilrl. Ikke ta fokuset bort fra kult.m. Guide m/lokalhist? Stillhet, naturopplevelsen sentral	B/Sl: tur for å se, oppleve, bærtur, turløype gj. omr., vise gjester	Historiefortelling, fantastisk måte å form. på Folkelig, ikke tørr fakta	Forfedre i omr. bygde opp det vi har i dag; Fundament et vårt. Viktig at vi godtar vår identitet.	Ved fokus på kult.m. Fortellinger Bringe videre det folk vet	U:Foringelse, slitasje F: Økt tilh.h. til stedet Int. øker Beriker oss å vite mer om fortida Fattig uten kunnskap	Form. viktigst Viktig å verne Hva er vitsen med vern, hvis en ikke vet hva som skal vernes? Form. fører til vern		Via fortelling Den som vet, forteller videre for bygdesamf. Folk liker å høre hist.	Positivt at noen som ser kult.m. undersøker og form. kunnskap videre

Appendiks 3

Spørsmål til prosjektmedarbeidere i ”Møte med Vesterålen” og ”Fotefar mot nord”, aktører

Om prosjektet

1. Hva var ideen / initiativet til dette prosjektet?
2. Hvilke mål har vært rettesnor for prosjektet?
3. I hvilken grad er målene nådd?
4. Hvilke rammebetingelser hadde prosjektet?
5. Hvilke instanser har deltatt i prosjektet, og i hvilken grad har de vært med og styrt prosessen?
6. I hvor stor grad har lokalmiljøet blitt lyttet til og deltatt i prosjektet?

Om vern og formidling

7. Hvor tidlig i prosessen ble hensynet til vernet av kulturminnene vurdert?
8. Hvilke vurderinger og tiltak ble gjort for at formidlingen ikke skulle komme i konflikt med vernet?
9. Hvilke tiltak er gjort for å gjøre kulturminnene kjent, samt tilrettelegge for publikum på/ved kulturminnene?
10. Hva med oppfølgingen av vedlikeholdet?

Om valget av kulturminnene / kulturmiljøene

11. Hvorfor sette fokus på noen steder og ikke på andre?
12. Hvordan er valgene av kulturminnene foretatt?

Vurdering

13. Har det underveis i prosessen kommet hindringer i veien – i så fall hvilke?
14. Eller har det åpnet seg nye muligheter – i så fall hvilke?
15. Kunne noe ha vært gjort annerledes? I så fall hva?
16. Har det vært foretatt evaluering av prosjektet og av de ulike tilrettelagte kulturminnstedene? (hva, når, hvordan)

Verdivalg

17. Hvilke verdier er viktige i formidling av kulturminner?
18. Hva har vært viktig å fokusere på?
19. Hvordan kan kulturminner bli viktige for bygdene?
20. Eventuelt

Appendiks 4 Intervju med prosjektmedarbeidere, *aktører*

Prosjekt aktør a-g	6 Lokalb.f deltagelse	7 Hensynet til vern	8 Ikke i konflikt m/vernet	9 Tiltak v/form.	10 Vedlike- hold	11 Hvorfor fokus	12 Hvor- dan valgt	13 Evt. hindring er	14 Nye muligheter	15 Noe gjort annerledes	16 Evaluering	17 Verdier i formidl.	18 Viktig å fokusere på	19 Viktig for bygdene	20 Eventuelt
M M V a	Ikke enkelt svar, Komm. pengene	Ikke uttalt mål, form. viktig, miljøv.l. tok miljøhensyn Styrket kultur-vernet (A.Vær)	B/Sl: ett av få aktuelle ark, vern ikke tatt opp som prbl.st. Åseanl: fagfolk før MMV inn i prsj.	Se nedenfor! (inform. b)	Ikke myndigh ovenfor komm. Befaring e. 2år, svakhet at miljøv.l. "forsvant" overlatt kult.kont.	Boka utg.pkt. sette fokus på mange	Boka, serien vise typiske, noe å vise fram. Helhet, represent., prsj.led, prsj.gr. valgte	Aldri noe som stoppet det, solid gr.lag, evt. spenning. naturlig, ingen kritikk mht valg	Reiselivet bruker matr. på andre måter, "Spenn" Utdanner vertsskap til å bli gode fortellere. Håper underv. ser muligh. Vi har gjort vårt	Lite bevist mht opptrykk, noe gml.dags Reg.aktører ikke ansv. for komm. prsj., burde hatt mer forankring i komm., vedlikehold	Ev.rapport; Fortid for framtida Lønnsomt samarb. m/Vesteråls-museet Burde vært større samarb. m/lok.mus. Lite engasjement fra skolene Se også spm.15	Kult.m. og hist. gir fremtids-kunnskap Dynamikk at folk flytter pga naturforutsetn., samf. tilpasses	Viktig å form. til folk flest og folk utenfra Gjøres int. og givende for lokb.f. Naboskolene	Hvorfor brukes ikke omr. mer av naboskolen og bedrifter? Det burde vært lagt inn som sterkere føring lokalt.	
M M V b	I en fase Grupper Prsj.led. kontakt m/gruppa Erfarte i ett tilfelle at lokb.f. ønsket mer enn det som var tenkt	Fra starten Fag-gr. på banen/sterk Viktig å gjøre det riktig Styrt faglig	Ramså: mye disk., sårbart Ut av 2.opplag av boka	Brosj, kart, plakater i terr., tilrl. omr. nevnt i boka, video, rullende seminar m/folk i prsj, blest om åpningene, ulike arr., ulik distribusjon, Guidekurs, nettside, brosj.m/oversikt over m.	For dårlig oppfølg. Komm. ansvar? Må disk.	Viktig å vise mangfold Summen av små og store ting vår kult.hist. Litt i motsetn. til det unike som reiselivet byr på	Mye falt nat. Avh. av bokas format B/Sl:flo tt sted, fokus fra før pga T.Mus. Enkelt valg Også Åseanl.	Ett omr. inn i bildet etter def. av kult.m-valg, sa nei, men laget egen brosj prsj. ikke ville stå for(sam. utelatt)	Ja Vandreutst. Video, utst. bok (fort. hist. ved å kn. til steder lok.), emnehefter (bør tas opp)	Ikke gjort før, lærer underveis Viktig m/fast led. Balansere slik at lokb.f. deltar og føler de tas på alvor (fikk det godt til) Avh. av god kjemi, godt samarb.	Seminar m/folk i prsj., møte m/aktører (mye lovord, lite konstruktiv krit.) Jevnlig uformell evaluering av prosessen underveis	Skape forståelse for hvorfor samf. er slik Tilhørigh. Forstå verden, at vi er en del av den	Mangfoldet, selv om noe kan være oppsiktsvekkende Ikke sikkert det er det senere!	Tas vare på slik at det kan gjøres bruk av Skolene Kunnskaps-verdien fram Ressurs	Største prsj deltatt i , men føles ikke slik; mange delprs. Største samarb.prsj innen kulthist.i Vesterålen Bekymret over distrib. og få det ut Hva når brosj. er utsolgt?

Prosjekt	6 Lokalb.f deltagelse	7 Hensynet til vern	8 Ikke i konflikt m/vernet	Tiltak v/form.	10 Vedlikehold	11 Hvorfor fokus	12 Hvordan valgt	13 Evt. hindringer	14 Nye muligheter	15 Noe gjort annerledes	16 Evaluering	17 Verdier i formidl.	18 Viktig å fokusere på	19 Viktig for bygdene	20 Eventuelt
M M V c	Åseanl. Litt dugn. Føltes som skolens prsj. Da MMV overtok, kunne sk. Lett ha følt seg overkj., men sk. repr. i gr. og godt samarb.	Fra starten av	T.Mus. kontaktet Till. Til å kviste veg, ikke numm. Tufter m/stolper, ikke lov å ha gangveg lenger inn enn nå	Avkjørsel Park.plass Info-tavle Skilt v/veg Rullestolveg Stativ m/brosj. Brosjyrer	Åse Bygdemu. Påtatt seg litt vedl.h. (søppeltømm., rep. veg, legge ut brosj.) kult.midl. Ønsker avtale m/komm. toalett og tømning	NB! Aldri vært fokus på Åseanl. hvis ikke skolen hadde tatt initiativet		Grunneier kont.; ned med skilt for det kom for mye folk	Anl. Brukes i mus.smnh. Guiding, deler ut brosj.Stor int. Lettere for skolen å undervise i kult.hist. God tilgj.het	Nei, men ikke fullført Mangler toalett	Skole-ev. da 1.fase var slutt Ikke ev. etter 2.fase (MMV) Elevene er stolte!	Kunnskap om hvordan forfedrene har levd sine liv i omr. Sette seg inn i forhist.	Represent. den tida Hvorfor bosetn. her? (oppunder fjellet; Bønna, Dungan, Holan)	Turistattr. Ønsker at flest mulig har lyst å se kult.m., men samtidig redd for ødelegg.	Vern viktig, men må ikke bli "bremsekloss" for form. Kanskje modell av anl.?
M M V d	I stor grad	Innledn.vis gj. befarng av fylkesark.	B/Sl: nøyte vurd. Ikke till. storfebeite, motorklip p. Ble da uint. For bøndene Åse: dårligere prs.Skade i forh. til vern ikke så nøyte vurd. Hard slitasje	Kart, tavle, merking på stedene Brosj., plakater i forb. m/reiseliv. Solgt. Flyveblad m/kart lagt ut gratis på hoteller, reiselivsbedr ifter/alle prsj.	Satset på bøndene i en rolle de selv def. Ikke vellykket på Bø (B/Sl.), Uenighet lag/forr./ress.pers Kan bli vellykket; komm. og fylke kan gjøre mye for lite penger Åseal: vedl.h.	Komm. legge vekt på betydn. innen nær.utv./penger styrer/komm. ikke kunnskap generelt om kult.m.	Vester-ålsmu-seet inn i bildet, "Skattkiste"; noen fine steder/polit. prioriteringer /penger	Lite Prsj. gj.f., oppfølg., drift mangelfull; ikke god ress.-bruk drift -sida Bø: noen litt penger fulgt opp, sviktet Bedre å la tilr.l.være Ikke bind. kontrakt m/garanti mlm partene.	Flere muligheter Reiselivsbedrifter Tilgj. potensiale	Avtale; forplikt. Mlm. kult.m.-myndigh., kommune, grunneiere Mer penger til fys. tilr.l. i terrenget For mye gikk til brosj. etc.	Ingen systematisk Stor mangel	Lokb.f. føler de er del av den Lokal identitet viktigst	Spektakulært 1. Andenes, sted i N-N m/største innt.skatt, største langhus (B/Sl), høvd.sete m/smnh. m/Bjarkøy (Åse)Større betydn. enn daglige/lok. stolthet 2.Skolen; egnethet i undervisn. 3. Reiseliv, lok.nær.	Avh. av lok.pers. som tar ansvar. Kan da utnyttes positivt Største potensiale ligger i landbr. Lære seg kult.m.-Pleie på fornuftig måte. Her ligger det penger!	Ansv. må ligge i bygdeutv., lanbr., reiseliv, skole Konflikt mlm saueb. Førte til at plaer ikke kunne videref. (villsau, langhus bygd opp, produkter – ville blitt en attraksjon)

Prosjekt	6 Lokalb.f deltagelse	7 Hensynet til vern	8 Ikke i konflikt m/vernet	9 Tiltak v/form.	10 Vedlikehold	11 Hvorfor fokus	12 Hvordan valgt	13 Evt. hindring er	14 Nye muligheter	15 Noe gjort annerledes	16 Evaluering	17 Verdier i formidl.	18 Viktig å fokusere på	19 Viktig for bygdene	20 Eventuelt
M M V e F M N	Lok. init., stort engasjem. på Åse, lite på Bø og Andenes	Ikke vurdert	Kjenner ikke til det	Brosj., skilting (stolper, infotavle v/veg), plankesti	Dårlig Ansv. ligger i komm. (kult.etat) Disk. regionalt	Satt fokus på de viktigste Ikke kapasitet til flere	Samarb m/m kommune, Reg.råd fylke	Åse: grunnnavstæelse /konflikt, ordnet opp	Nei, men planl. Nasj.Turist -veg Vil heve tilrl.status	Arb. greit på Åse Litt ugreit mht ansv.-overtak. Fra miljøl. til mus.best.	Nei Har vært disk. Burde evt. vært regionalt Veien videre	Synliggjort for lokb.f.; kjennskap til at kult.m. er i næromr., undervisn.i skolen, turisme	Unikt	Turisme Næringslivet Stolthet Dokum. viktig; vise hva som har vært i omr.	
	Lok.init. Stort eng. på Bleik	Ikke vurdert	Kjenner ikke til det	Brosjyre, skilting 3 skilt Plasseres ut fra mai-sept.	Dårlig Kult.kons. ansvar for å ta vare på skilt Museet burde hatt fagl. ansv. m/ vedl.h.	Samme som ovenfor	Noe usikker B. spenn. omr. pga geologi en, det spes.	Nei	Heve status pga Nasj. Turistveg	Mangelfull guiding	Nei	Som ovenfor	Som ovenfor	Som ovenfor	
F M N f	Valg etabl. i medvirkn. av komm. (ofte v/ delprsj.) Skjer mer med dem. Større bevissthet hos folk. Fordi de er form/ valgt? Godt de har fokus			Bidratt med råd og veiledn. i alle delprsj. I A. (Bleik, B/Sl,Åse, Andnes) Utmerket samarb. m/kult.etat	Problem Forutsetn. At komm. etabl. årlig vedl.h. Kontraktene ikke god nok. Komm.øk viktig Bleik-skilt i flott stand da kult.etat tar ansv.	Arkeologi del av nasjonsbygging; gi identitet Se kult.m.-plan for Nordland	Lokal medvirkn. viktig Komm. valgte Har form. gått ut over forvaltningen? Ikke undersøkt	Ikke penger å forvalte Tilstand ført opp. Med penger tilstandssit. gjøres allm.kjent Bevare kult.m. en forutsetn. for å form. det!	Etabl. infrastruktr. Bleik er løftet opp Potensiale for mer Nasj.Turist -veg	Alt! Mange erfainger Burde evaluert Fung. godt m/Bleik for Komm. tar ansv. Prbl. med andre Beholde ordningen der komm. tar ansv.? Kan ellers avvikles	Ingen off. ev. Disk. i fagmiljøet - den dårlige samv.het Hvor er nær.livet? Skal det off. bet. alt?Lett å få penger til prsj. Kanskje kan en gjøre form som forvaltnings -oppgave?	Bruk og vern av kult.m. viktig Ikke det ekstreme vernet, men bruk, tilr.l. med fornuft Vurderes	Kult.hist., settingen, verdien, tolkningen Kan gjerne form ikke synlige kult.m. Sted med forestill. kn. til. Kult.m. som "erter" en, gir andre spm. enn forventet	Formidle forståelsen av kult.m.; la det smitte på publikum, gi engasjement Etabl. myte Bevissthet Kult.m. som fortellere	Åse: bra tilr.l, ett av de beste i N. B/Sl: gjengr. Hvor/Hva? Bleik: betydelig potensiale FMN-prsj bare få skilt, pent, taes vare på. Andøy har hele spekteret i FMN!

Prosjekt	6 Lokalb.f deltagelse	7 Hensynet til vern	8 Ikke i konflikt m/vernet	9 Tiltak v/form.	10 Vedlikehold	11 Hvorfor fokus	12 Hvordan valgt	13 Evt. hindring er	14 Nye muligheter	15 Noe gjort annerledes	16 Evaluering	17 Verdier i formidl.	18 Viktig å fokusere på	19 Viktig for bygdene	20 Eventuelt
F M N g	Komm. med i etabl. Polit, vedtak at de skulle delta	Hele veien! Tilr.l., men ikke for enhver pris. Skånsom skilting. Ikke alle steder det er skilt. Folk skulle bruke litt av egen energi for å finne. Egen ”skiltfilosofi” (helhetl).	Skånsom skilting Merkede stier m/logo Prbl. at helleristn. Kan tråkkes på, mye disk. (Steigen)	Hefter; skr, av fagfolk, kvalit.form. Skilting på ulikt nivå Distribusjon en fung. Ikke godt nok For enormt å følge opp uten folk i en slik stilling	Største tæringsfaktor er dagslyset. Komm. følger ikke opp mht nytrykk. Komm. ikke penger. Salg av hefter skulle finans.nytrykk. Ikke fulgt opp. Komm. skulle holde prsj. ved like; ikke hold i kontrakt. Ingen prbl. m/Bleik	Spenninge kult.hist, så komm. måtte kunne få ta del i det Fruktbart	Polit, vedtak i komm. Fylkeskomm. ledet prsj., kontakt m/komm. FMN er enkeltprsj. , ikke snitt av kult.-hist.	Masse, men det er del av hele prosessen Må forholde seg til mnsk.; grunneiere Greit på Bleik Stadig nye kultur-sjefer; prbl. eller berikelse	Nordland Reiseliv gitt ut tema-hefter (flere delprsj. m/samme tema)	Bedre kontrakter Større erkjennelse av at prsj. krever oppf. av vedlikehold Nye hefter, nye forf. pga nye kjennsgjæringer Ansvar og midler vedr. vedlikeh. Alle fylkene felles fokus; mer helhetlig present.	Eval. i Finnmark, ingen andre Disk. i Nordland om det bør gjøres av utenforstående. Arkeol. gjør tekn. undersøker. i felt Har form.prbl. mht til heftene; ikke flere ressurser	Heftene fort. hist., settes i smnh., stort spenn Så vidt en antyder i landsk. Heftene skr. Av fagfolk, folkelig Boka skr. av to uten tilkn. omskrevet, kritikk pga det	Hele spekteret; ikke nødv.vis fort. det spesielle Komm. valgte småfolks hist. ofte valgt	Stolthet Bevisstgjøre kult,hist. for folk. Hele spekteret; fra det lille til de store historiene. Form. Viktig Skoleverket	

LITTERATURLISTE

- Andreassen, Asgeir, Leif Mathisen
1982 (1992) Forslag til prosjekter. Telefaks til Fylkeskonservator v/Håkon Bø fra Andøy kommune. Arkivet Nordland Fylkeskommune
- Bertelsen, Reidar, Christian Keller, Øivind Lunde, Anne-Karine Sandmo
1986 Kulturminnevernets intensjon og funksjon. Stensilserie B – Historie og arkeologi, Nr. 23. Institutt for Samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.
- Bertelsen, Reidar, M. Krogh, J. O. Mortensen, Marthe Pramli
1999 Kunnskap om kulturminne-forvaltning og holdninger til vern av faste kulturminner. Delrapport fra NFR-prosjektet ”Vernet av faste kulturminner i skjæringen mellom tradisjon og modernitet.” Stensilserie B nr.55, Institutt for arkeologi, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø.
- Bjerck, Hein Bjartmann
1989 *Forskningsstyrt kulturminneforvaltning på Vega, Nordland*. En studie av steinaldermenneskenes boplassmønstre og arkeologiske letemetoder. Gunneria 61. Universitetet i Trondheim. Vitenskapsmuseet. Trondheim.
- Brekke, Nils Georg
1990 Kriteriegrunnlaget i kulturminnevernet – teori og praksis. Nokre metodiske refleksjonar. *Kulturminnevernets teori og metode. Status 1989 og veien videre*. Utstein kloster 8.-11. mai 1989, Seminarrapport. FOK, NAVF`s program for forskning om kulturminnevern, Oslo. s.182-193
- Bø, Håkon B.
1992 Landsdelsutvalgets program for allmenn kultur. Prosjektoversikt for ”102 reiselivsprodukter gjennom lokale kulturminner”. Telefaks til Leif Mathisen, datert 19.08.1992. Nordland fylke, kulturavd. Arkivet Nordland Fylkeskommune
- 1994 Fotefar mot nord. Delprosjekter i Nordland. Nordland fylkeskommune. Prosjektkatalog. Nordland fylkeskommune, Kultur- og fritidsavdelingen, mars 1994. Arkivet Nordland Fylkeskommune
- Burstrøm, Mats, Torun Zachrisson
1997 Innledning. *Fornlamningar och folkminnen*. Mats Burstrøm, Bjørn Winberg og Torun Zachrisson. Gunnel Friberg (red.). Riksantikvarieambetet.NP-Tryck AB, Helsingborg, 1997. s.7-11
- Dahl, Otto Christian
2003 Kulturminner: døde levninger eller levende minner? I Verneideologi: NIKU-seminar 4.februar og 25.april 2002. NIKU Tema 5. red. av Elisabeth Seip, NIKU, Oslo. s.45-50

- Drevland, Jørun, Erik Bugge, Inger Smedsrud, Geir Skoglund
1988 "Hei løstig vestavind, imåra kjem di skiban inn...". Rapport og handlingsprogram. Kortutgave. Vesterålen regionråd. Kulturutvalget.
- Eriksen, Anne
1999 *Historiske minner og myter*. Pax forlag. Oslo.
- Gaukstad, Even
1990 Kulturlandskapsbegrepet. *Kulturminnevernets teori og metode. Status og veien videre*. Utstein kloster 8.-11. mai 1989, Seminarrapport. FOK, NAVF's program for forskning om kulturminnevern, Oslo. s.128-144
- Guttormsen, Helge
1994. *Andøy bygdebok bind 1. Fra Omd til Andøy. Andøys historie fra de eldste tider og opp til 1800 e. Kr. f. Andøy, 1994*
- Hagen, Anders, Odmund Møllerop, Sverre Marstrander, Povl Simonsen, Arne Skjølvold
1967 Innstilling fra Utvalget til sikring av høyt prioriterte fornminner. 1967
- Handler, Richard
2003 Cultural Property and cultural theory. *Journal of social archaeology*, vol.3, no. 2. s.353-365
- Hansen, Hilde, Alf Oxem, Geir Remen
1991 *Møte med Vesterålen Kultur, natur og historie*. Erik Bugge og Geir Remen (red.) Tell forlag a.s., Asker.
- Hobsbawm, Eric
1992 (1983) Introduction: Inventing Traditions. I Eric Hobsbawm og Terrence Ranger (red.) *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge. s.1-13
- Horst, Hans Jacob
1878 Foreningen til Norske fortidsmindersmerkers bevaring. Aarsberetning for 1878. C. C. Werner & Co.'s Bogtrykkeri. Kristiania, 1879.
- Hügel, Vera
2005 "paa en Stang Struden efter hannem bære". Forskning på hetter og strutheter fra Nordens middelalder. Masteroppgave i arkeologi. Det samfunnsvitenskapelige fakultet. Vår 2005.
- Jerpåsen, Gro B., Ole Risbøl
2005 Fra hard ved til myke verdier – skogen som kulturlandskap. I *Kulturminner en ressurs i tiden*. Carsten Paludan-Muller og Grete Gundhus (red.). Norsk institutt for kulturminneforskning, NIKU. Signatur A.S. Oslo. 57-69

- Johansen, Olav Sverre, Tom Søbstad
 1978 De nordnorske tunanleggene fra jernalderen. Viking. Tidsskrift for norrøn arkeologi. Bind XLI. Norsk arkeologisk selskap. Oslo 1978. s.9-56
- Jørgensen, Roger
 1983 Spor etter gammel bosetning på Bleik og Andøya. Ottar, Tidsskrift for nordnorsk natur og kultur. Nr.141, 2:1983. s.46-54
- 1984 *Bleik, en økonomisk/økologisk studie av grunnlaget for jernaldergården på Andøya i Nordland.* Avhandling til magistergraden i arkeologi. Universitetet i Tromsø. 1984.
- Lahnstein, Anne Enger, Henning Gorholt
 1999 Tilskudd til tusenårssted i kommunene. Brev fra Det Kongelige Kulturdepartement til alle landets kommuner. Datert 28.06.1999. Arkivet Nordland Fylkeskommune
- Lund, Harald Egenæs
 1961-1962 Andenes. Andenes s. Dverberg pgd. Andøya, Nordland. Opplysninger vedrørende: Gårdshaugen på Andenes. Top. ark. Tromsø Museum
- 1964 Håløygske høvdinge-Gårder og tunanlegg av Steigen-typen fra eldre og yngre jernalder. "Valhall med de mange dører." Håløygminne. Lokalhistorisk tidsskrift for Nord-Noreg. Eidnes, A., (skriftstyrar). Bind II, 1962-1965, Svorkmo Prenteverk 1966. s.315-320
- 1964 Notat fra besøk på Spanna, Andøy, 22/9 1964, Top. ark. Tromsø Museum
- Myklebust, Dag
 1981 Verditenkning – en arbeidsmåte i bygningsvern. Foreningen til norske fortidsmerkers bevaring. Årbok 1981, 135. årgang. Hagen offset A/S, Brumunddal. s.85-106
- Myklebust, Dag
 1990 verditenkning – status 1989 og Hvor går veien videre? *Kulturminnevernets teori og metode. Status 1989 og veien videre.* Utstein kloster 8.-11. mai 1989, Seminarrapport. FOK, NAVF's program for forskning om kulturminnevern, Oslo. s.73-78
- Myrvang, Finn
 u.år *Bjønntørk og Reinkalvri.* Nordland Boktrykkeri A/S, Bodø.

- Møller, Jakob J.
1996 Issmelting og strandforskyving. Modell for utforsking av strandnær bosetning. Ottar, Populærvitenskapelig tidsskrift fra Tromsø Museum nr. 212, 1996. s.4-13
- Nilssen, Idar, Rachel Bjørge, Sigrun Oftedal, Einar Bakland, John Ronald Norheim, Enok Olsen
2004 Kulturlandskapet på Bleik. Skjøtselplan. Andøy.
- Olsen, Bjørnar
1997 *Fra ting til tekst. Teoretisk perspektiv i arkeologisk forskning.* Universitetsforlaget, Oslo.
- 2000 "Bilder fra fortida? Represenasjoner av samisk kultur i samiske museer." Nordisk museologi, 2000:2. Umeå, Sverige. Gjøvik Trykkeri A.S. s.13-30
- Olsen, Morten
2003 Den sosio-politiske organiseringen av Jæren i eldre jernalder. Et tolkningsforsøk med utgangspunkt i skriftlige kilder og tunanleggene. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitetet i Tromsø våren 2003.
- Pedersen, Kirsten L.
1995 Referat fra Komite for service og utvikling og Andøy Kommunestyret. K-67/95. Arkiv Nordland Fylkeskommune
- Pramli, Marthe Cecilie
1999 Kulturminner i Harstad, mellom forskning, forvaltning og befolkning. Delundersøkelse under NFR-prosjektet "Vernet av faste kulturminner i skjæringen mellom tradisjon og modernitet". Hovedoppgave i arkeologi våren 1999 ved Det Samfunnsvitenskapelige fakultetet. Universitetet i Tromsø.
- Sandmo, Anne-Karine
1978 Fortidsminner i Lovik jordskifteområde, Andøy kommune. Datert 01.07.1978. Top. ark. Tromsø Museum.
- Simonsen, Povl
1991 (1970) *Fortidsminner nord for polarsirkelen.* Universitetsforlaget. Oslo.
- Sjøvold, Thorleif
1971 Åseanlegget på Andøya. Et nord-norsk tun-anlegg fra jernalderen. Acta Borealia. B. Humaniora. No. 12 Tromsø Museum. Universitetsforlaget Tromsø, Oslo, Bergen 1971. s.5-34

- Skaar, Steinar
2006 Turistveg Andøya. Bleik. Videreføring av arbeidet. Brev fra Statens vegvesen vedr. Nasjonal turistveg. Datert 20.01.2006. Arkiv Nordland Fylkeskommune
- Solli, Brit
2003 Refleksjoner omkring bruk av fortid og kulturminner i identitetsskapings. I Berg, B. A. og Niemi E. (red.), *Fortidsfortellinger. Bruk og misbruk av nordnorsk historie*. Skriftserie fra Institutt for historie, UiTø, nr.4
- Stamsø-Munch, Jens
1962 Rapport om et besøk på Andenes, aug. 1962. Tromsø, okt. 1962
- 1973 Jernaldergården i Nord-Norge. IX Jernalderens begynnelse i Nord-Norge. *Bonde – veidemann bofast – ikke bofast i nordisk forhistorie*. Foredrag og diskusjoner fra XIII. Nordiske arkeologmøte i Tromsø 1970. Simonsen, P. og Munch, G. S. (red.). Tromsø Museum skrifter vol. XIV. Universitetsforlaget 1973. Tromsø, Oslo, Bergen. s.264-274
- Storli, Inger
1999 Tunanlegget på Åse. Rapport fra utgravninger 1999. Top. ark. Tromsø Museum.
- 2001 Tunanleggenes rolle i nordnorsk jernalder. Viking, Norsk arkeologisk årbok, 2001 Bind 64, Oslo. s. 87-111
- Sæther, Julie Therese
2004 På sporet av de nordnorske fotefar. En studie av kulturminneprosjektet Fotefar mot nord. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitetet i Tromsø.
- Trøim, Isa
1999 *Arkeologisk forskning og det lovregulerte fornminnevernet*. En studie av fornminnevernets utvikling i perioden 1905-1978. Varia 49, Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Vaa, Aaslaug, Hein B. Bjerck
1991 Landsdelsutvalgets satsing på kultur og reiseliv: 104 reiselivsprodukter gjennom lokale kulturminner. Brev fra Nordland Fylkeskommune til kommunene i Nordland. Arkiv Nordland Fylkeskommune
- Vaa, Aaslaug, Håkon Brinchmann Bø
1993 Invitasjon til å delta i Landsdelsutvalgets satsing på kultur og reiseliv: "Fotefar mot nord – en veiviser til kulturminner i Nord-Norge og Namdalen gjennom 10.000 år. Brev fra Nordland Fylkeskommune til kommunene i Nordland. Arkiv Nordland Fylkeskommune

Vorren, Karl Dag

1976 På spor etter det eldste jordbruket i Nord-Norge. 1. Hva kan botanisk forskning fortelle? På sporet etter fortidens mennesker i Nord-Norge. Ottar. Populære småskrifter fra Tromsø Museum. Nr.89. Mars 1976, Universitetet i Tromsø. s.13-24

Warring, Anette

1996 Kollektiv erindring – et brukbart begrep? I Bernard Eric Jensen, Carsten Tage Nielsen og Torben Weinreich (red.) *Erindringen og glemslens politik*. Roskilde Universitetsforlag. Roskilde. s. 205-233

Wessen, Elias

1952 Ynglingasaga. Snorri Sturluson, Wessen, E. (utgiver), Svenska Bokforlaget, Nordstedts/Stockholm, Munksgaard, E., København, Dreyers forlag, Oslo.

Wicklund-Hansen (red.)

1981 *Geografisk Leksikon*. Komorene – Norfolk Island. Bind 4. J. W. Cappelens Forlag A.S. a.s.Joh. Nordahls Trykkeri, Oslo.

Wienberg, Jes

1999 The Perishable Past. On the Advantage and Disadvantage of Archaeology for Life. *Current Swedish Archaeolog*. Vol. 7. s.183-202

Wågø, Solvår J., Inger H. Unstad, Håkon B. Bø

1994 Grafisk profil, Fotefar mot nord. Bodø, Vadsø

Offentlige utredninger

Norges Offentlige Utredninger

2002 *Fortid former framtid. Utfordringer i en ny kulturminnepolitikk*. NOU 2002:1. Utredning fra kulturminneutvalget oppnevnt ved kongelig resolusjon 9.april 1999. Avgitt til Miljøverndepartementet 21.desember 2001. Statens forvaltningstjeneste. Informasjonsforvaltning, Oslo 2002.

Riksantikvaren

2001 Veileder. Kulturminner og kulturmiljøer. Plan- og bygningsloven. Riksantikvarens rapporter Nr. 29. Kristine Johansen og Frode Sandvik (red). Løren grafisk, Oslo

Stortingsmelding nr.16

2004-2005 *Leve med kulturminner*. Det Kongelige Miljødepartement.

Div rapporter uten forfattere

Fortid for framtida

2001-2005 Revidert program for regionalt samarbeid om kulturhistorisk formidling i Vesterålen, 2001-2005.

Fotefar mot nord

1992 Veiviser til kulturminner i Nord-Norge og Namdalen gjennom 10.000 år.

Vesterålen Regionråd

u.år Regional kultur – og naturhistorisk håndbok. Prosjektbeskrivelse. Vesterålen Regionråd. Kulturutvalget.

u.år ”Fortida fram i Vesterålslyset”. Vesterålen kulturutvalgs kulturhistoriske formidlingsprogram.

u.år Informasjonsserien ”Møte med Vesterålen – en veiviser til historia”. Fase V (siste fase). Rapport.

Brosjyre

Bjerck, Hein Bjartmann

1993 Den glemte gården. Veiviser til jernaldergårdene Sletten – Bakkan. Møte med Vesterålen - en veiviser til historia. Andøy Kommune. Bodø, Andenes.

Guttormsen, Helge

1994 Andenes vær – en halv kjøpstad. Møte med Vesterålen - en veiviser til historia. Andøy Kommune. Andøy, Sortland, Harstad 1994

Kristiansen, Rigmor

1998 Havet, det e` våres kornåker. Landsbyen Bleik. Fotefar mot nord. Møte med Vesterålen - en veiviser til historia. Bodø 1998.

Reklamebyrået God Strek

u.år Høvdingens militæranlegg på Åse. Møte med Vesterålen - en veiviser til historia. Sortland.

Aviser:

Bladet Vesterålen, 29.11.1990

Bladet Vesterålen, 06.05.2005

Nettsted:

<http://askeladden.ra.no>

http://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/fornminne_sæk?DETAIL_id102010 02.11.2005

http://www.lovdatab.no/all/hl_19780609-050.html 09.02.2006

<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=483289&minneType=lokalitet>

13.09.2005

http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Om_Riksantikvaren/Vernestrategi/?module=Art

15.03.2006

Personlig meddelelse:

Asgeir Andreassen 11.05.2006

Erik Bugge 16.01.2006

Lars Erik Narmo 14.02.2006, 04.05.2006

Frode Ketil Pettersen 14.02.2006

Geir Remen 16.01.2006

Terje Vollan 11.01.2006